

MIESTO KRONIKA

Dalis I

Švenčionys, 1995

Švenčionių miesto kronika

Surinko ir parengė G.Pretkelienė

Spausdino G.Pretkelienė

4 egzemplioriai. I -asis egz. Nalšios muziejuje

Švenčionys, 1995 metai

T U R I N Y S

Tžanga	3
Iš tolimos praeities	7
1831 metų sukilimas	10
Vincentas Bortkevičius	16
Gustavas Čechovičius	17
Leonas Čechovičius	18
Švenčionys 1868 - 1888 metais	19
Neramumai Švenčionių mieste XX a. pradžioje	22
1904 - 1915 metai	25
Pirmasis pasaulinis karas	26
Lenkų okupacijos metai	29
1939 - 1940 m. švenčioniškių gyvenime	33
Antrasis pasaulinis karas	36
Pokario laikotarpio metai (1945-1959)	42
Pokario laikotarpio metai (1960-1978)	47
1967 m. buvusių mieste įstaigų sąrašas	54
1979 -1987 metų svarbesni gyvenimo momentai	56
Atgimimo aidai Švenčionyse	59
Švenčionių miesto gatvių pavadinimai	67
Katalikų bažnyčia	69
Cerkvė	72
Sentikių maldos namai	73
Kiti maldos namai	74
Švietimas	75
Iš mokyklų istorijos	81
Kultūros renginiai	92
Muziejaus etnografiniai rinkiniai	97
Ansamblis "Aukštaitija"	100
Medicina	<u>102</u>
Respublikinės reikšmės architektūrinis paminklas - Cirkliškio ansamblis	110
Paminklas Viliui Kudabai	116
Koplyčia 1831 ir 1863 metų sukilimo aukų atminimui	117
Paminklas žydų genocido aukoms atminti	118

Nepriklausomos Lietuvos karininkams atminti	119
Žydu kapinės	120
Lietuvos karių, žuvusių už Lietuvos nepriklausomybę, paminklo atstatymo kapinėse renginio scenarijus	123
Žymesni Švenčionių miesto žmonės	125
F. Žvirka	126
J. Krasickis	128
B. Kovarskis	130
V. Miklaševičius	133
F. Markovas	135
J. Skruodys	137
N. Švogžlys	142
A. Rimas	143
Z. Žemaitis	145
"Tavo lyra visuomet skambės..."(Apie J. Sinių "Varpo" choro vadovą)	147
Č. Kudaba	164
Passakoja Švenčionių krašto žmonės:	
Č. Kudaba. Dar apie siauruką	166
S. Gemburos, aktyvaus kraštotoyrininko, atsiminimai	168
Švenčionių miesto gyventojo A. Muravjovo atsiminimai	173
Buvusios Z. Žemaičio vidurinės mokyklos mokytojos L. Sinkevičienės atsiminimai	177
J. Blažinskas. Kokia pragaro spalva ir kvapas..	181
B. Kac, Švenčionių miesto gyventojos, atsiminimai	190
Š. Laužadis. Kūnos upelio paslaptis	195
Pramonė:	
Vaistažolių farmacijos fabrikas	199
Sviesto gamykla	201
"Žeimenos" siuvimo fabrikas	203
Dainos ir eiléraščiai apie Švenčionių kraštą	208
Literatūra	217

Švenčionys - žymus ir aiškus Šiaurinės dalies centras, didelis mūsų Vilniaus ramstis, tai gyva ir karšta visos Švenčionių apskrities širdis...

Kun. N. Švogžlys-Milžinas

I Z A N G A

Daug kalbėta, rašyta apie Švenčionių miestą bei jo apylinkes. Daugelis émési plunksnos, kad paskelbtą surinktą medžiagą apie savo gimtajį miestą. Išleista visiems švenčioniškiams brangi profesoriaus Česlovo Kudabos knyga "Švenčionių rajonas", patalpinta daug įvairiausių straipsnių, straipsnelių apie mūsų miestą respublikos ir vienos spaudos puslapiuose.

Noras kuo daugiau sukaupti medžiagos apie širdžiai mielus Švenčionis vienoje vietoje, įterpiant gyvų žmonių prisiminimus, paskatino imtis šio darbo.

Nelengva dalia teko Švenčionių krašto, o tuo pačiu ir mūsų miesto gyventojams. Tur būt néra Lietuvoje kito tokio kampelio, kuris tiek metų kentėjo ir buvo niokojamas. Nuo 1795 metų carinės Rusijos imperijos. Ję pakeitė pilsudskinė Lenkija. Žlugus Lenkijai Švenčioniškių vilnys sulaukti laisvés neišsipildė, jie buvo pri skirti prie sovietinės Gudijos. U kai 1940 m. jie buvo grąžinti Lietuvai, tai Švenčioniškiai susijungė jau su okupuota sovietine Lietuva.

Visų okupacijų metu skaudžiausiai kentėjo žmonės. Naciai išžudė beveik visus Švenčionių žydų tautybés gyventojus, nemaža lenkų ir lietuvių. Sovietai deportavo, kankino ir sukišo į kalėjimus daugelį lietuvių.

Nežiūrint to, kad laikai buvo sunkūs, Švenčionių kraštas, o tuo pačiu ir Švenčionių miestas engtas tai vienų, tai kitų išnaudotojų - žmonės čia gimė, augo, mokési, myléjo, dirbo ir tikėjo, kad kažkada bus geriau...

Tie patys žmonės, užauge skurde, nepritekliuje, išgyvenę II-ojo pasaulinio karo baisumaus, buvo geri ir nuoširdūs. Su meile ir ryžtingumu dirbo miesto atstatymo darbus, kaip išgalėjo puošė savo miestą: kas apsišluoti netingėjo, kas gyvatverę prie namų sodino, kas gélę augino, kad tik būtu gražiau, maloniau praeivio akiai.

Norėjosi šią kroniką pavynti nuotraukomis (gil joc ir ne visos istoriškai vertingos), kad akivaizdžiai matytųsi kai kurie mūsų miesto gyvenimo momentai, episodai, atskiri įmonės.

Manau, kad ir gyvų žmonių prisiminimai apie tai, ką jie ka teko patirti savo kailio, bėgant metams bus įdomū. Kai kuriu jau šiandien nėra su sunile... Jų pucakojimus suradau tik spaudoje.

Nežinau ar pavyko peruoikti atskirų gyvenimo permainų nuotraukas, tik viena noriu pažymėti, kad Įmonės, nedidurint jų tautybės buvo draugiški tarpusavyje. Tautybės įvairčių mieste nosudarė jokių problemų. Net ir aišrių santuokų sėmų mieste buvo labai daug.

Daugeliis miestiečių tarybiniose metais nejugobėjo net pacievelkinti lietuviškai, atgimimo metais staiga buvo kalbėti gražia lietuvių kalba. Išbai malonu stebėti visą tą atgimimo procesą ir mūsų perdurtuvės, kuriosose dažniau girdėjosi rusų kalba, mūsų darbovietaose, kuriose pagaliau visi raštais rašomi lietuvių kalba. Išskalbėjau su vienu lietuvių pensininku, visą savo darbo laikotarpi išdirbusia įstaigėje ir rašiusia bei tvarkiusia tik rusų kalba rašytus raštus, kuri tapasikės.

- Čėda prisipaižinti, bet man sunku mot ir laiškų lietuviškai parašyti, nes visus savo darbo metus rašiau tik rusiškai.

Atgimimo laikai sunkūs. Rubliai koičiai į talonus, įmonių vadintus "Évéreliais" bei "Vagnereliis". Vėliau jų pakelėmes į litus, nubruckiant du nulius nuo Šimto (1/-=1), indėlių nuvertėjimas taupemasisose kacosose, amžios pensijos, nedideli atlyginimai, nedurbas, išaugę mokesčiai už konsumiliose paslaugas - visai tai sunkiai našta staiga uigrįuvo žmones.

Bet tikojimas geresne ateitini rusems žmonėse...

"Švenčionių miestelis bruku brukavotas
motinėlių ir seselių ašarom mazgotas"
Liaudies daina

Švenčionys - miestas Lietuvos rytuose, 86 km į šiaurės rytus nuo Vilniaus, 6 km nuo Baltarusijos sienos.

Miestas yra rytiniame rajono toritorijos pasienyje. Jis iškūrės ypatingoje vietoje - giloko seno sausaslėnio dugne.

Miestas išsistaręs taisyklingai, gražiai susigrupavusiais namais. Iš miesto vidurio spinduliais išeina kelios gatvės. Senslėnis turėjo esminės įtakos miesto išsidėstymui. Gatvės eina išilgai dugno: į vieną galą Adutiškio (apie 2 km ilgio), į priešingą - Strūnaičio (3 km). Pastarąjį seni žmonės dar vadina Slabada. Tai feodalinį laiką privilegijuotų (žmonės atleisti nuo mokesčių) prie pilių ar miestų apgyventų vietų pavadinimas. Kartais Slabadose apgyvendindavo kraštui reikalingus amatininkus ar kitokio verslo žmones.

Į rytus eina plati gatvė - vieškelis - Vidžių traktas, apaugęs šimtametečiais gluosniais ir beržais, kuriuos čia pasodino dar lietuviai baudžiauninkai. (Šiuo metu, platinant kelius, jų jau mažai belikę). Čia patį traktą parėdė carienė Kotryna II. Jos laikais ir vėliau tuo vieškeliu važinėdavo īvairūs rusų ponai, dvejeto, trejeto, ketvertu ar net šešetos arklių traukiamamis karietomis. Iš Maskvos ar Smolensko važiuodavo per Švenčionis į Vilnių, Kauną ar į Prūsus žemę.

Per miestą teka Kunos, toliau Meros upė, kairysis Žeimenos intakas. Ji teka iš pelkių, kurių pietiniame krašte ir išsidriekęs Švenčionių miestas.

Žiūrint iš tolo išskiria du pastatai: dviaukštė katalikų bažnyčia ir apvali bizantiško stiliaus cerkvė.

Aplink miestą taisyklingu ratu eina garsus Švenčionių kalnai žinomi legendomis. Miestas nuo šių kalnų pasirodo staigiai - iš tolo jo nė iš vienos pusės nematyti.

Į šiaurę nuo miesto yra kartuvių kalnai - šiurpių īvykių liudininkai. Ženovės lietuviai čia bausdavę savo nusikalstelius, o baudžiaivos laikais lenkų ponai ten žudydavo nusizengusius baudžiauninkus. Juravjovo budeliai kartuvių kalnuose pakorė lietuvių ir lenkų sukilėlių vadus. Žmonės pasaikoja, kad senais laikais šiuose kalnuose buvusios kartuvės

ir atskiri kankinimo stulpai. Žemėje gulėję daugybės žmonių kaulai, kaukolės, griaučiai. Mat nukankintųjų nelaidodavę, palikdavę žvérims ir paukščiams sunaikinti. Dieną aplink kartuvių kalnus skraidydavę juodvarnių pulkai, o naktį staudavę vilkai.

Priešais kataliku bažnyčią yra didžiulė aikštė. Jeniau čia vyko didžiuliai turgūs. Visi kalbėdavo lietuviškai. Tik retkarčiais tegalédavai išgirsti kokią atskirą gudišką žodį ar posakį. Lenkiškai kalbant prieš pirmą pasaulinį karą visai nebuvo girdēti. Amžių bėgyje šioje aikštėje vyko paradai, susirinkimai, demonstracijos. 1905 m. čia buvo surengti meetingai.

Bolševikai, užėmę Švenčionis, turgaus aikštę panaikino, o jos akmenis panaudojo bunkeriu statybai. Buvo pasodinta kiek medžių ir aikštė pavadinta parku. Iš aikštės išeinama į puošniausią gatvę, kuri nuo seniausių laikų buvo vadinama Vidžių gatve. Lenkai buvo pavadinę ją "Ulica 3 maja". Šiuo metu ši gatvė vadinama į vieną pusę Vilniaus gatve, į kitą Adutiškio gatve.

Šiandien Švenčionių miestas negarsėja Rytų Lietuvoje nei savo architektūros įžymybėmis, nei kitaip ypatingais pasiekimais.

IŠ TOLIMOS PRAESTIES

Keletas sukrypusių dūminiu trobelių. Aplink - balos ir miškas. Tokios pirmos žinios kronikoje apie Švenčionis.

Švenčionys buvo mišinių apsuptyas kaimelis. Jame gyveno vietiniams feudalams priklausantieji valstiečiai.

Istorinėje kronikoje nieko nekalbama apie tai, kada Švenčionys įsikūrė pirmieji gyventojai. Tik viena aišku, kad tai sena gyvenvietė.

Vietos žmonės pasakoja, kad ji esanti tokio paties amžiaus kaip Vilnius. Miestas įsikūrės toje vietoje, kur senosios lietuvių tikybos laikais buvę šventieji alkai. Šios vietas buvusios Šventos, čia gyvenę nežaūdžiai dvarininkų, krivių, stovėjė Šventi aukurai, buvusios atliekančios Šventos apeigos - iš čia ir Švenčionių vardas.

Tiksli miesto įkūrimo data nėra nustatyta. Istoriko V. Pašuto knygoje "Lietuvos valstybės susidarymas" Švenčionys kaip apskrities centras pažymėtas Žemėlapyje jau XIII amžiuje. Tuo metu miestas ir apylinkės priklauso Kalnės žemei. (Vieningos nuomonės dėl tikslinės Kalnės žemės ribų nėra prieita, bet nurodyta jos lokalizacijos viena vieta - Minėrės Lytų Lietuva).

Lietuvių kovų su kalavijučiais ir kryžiuočiais laikais čia buvusi pilis ne kartą priešė pulta, naikinta. Tačiau nedaug žinoma apie priešvytautinius Švenčionis. Vietovė ėmė garsėti tik šio valdovo laikais. Pasakojaama, kad Vytautas Žygimontas iš Rusijos žemos, vykdavo per Švenčionis, čia sustodavęs ir ūgią vietą pamėgęs.

XV amžiaus pradžioje Švenčionys buvo kunigaikštio Vytauto dvaras, i kurį jis atvykdavo medžioti. Jo valia 1414 m. buvo pastatyta pirmoji medinė bažnyčia. Vytautas apgyvendino mieste į nelaisvę painius totorius, kurie vertėsi amatais, daržininkyste. Tų totorių palikuonys yra išlikę iki mūsų laikų.

Jau 1445 m. Švenčionys buvo vadintami miesteliu. Jame buvo įvairių dirbtuvių, vystėsi amatai.

1536 m. miestelyje buvo 74 kiemai. Kaičiai buvo mediniai. Dažnai kildavę gaisrai, kuriuose tuo metu buvo sunku užgesinti.

Sudegavo daug pastatų, bet po kurio laiko miestelis vėl atsigaudavo.

XVI amžiuje Švenčionys buvo feodalų Goštautų nuosavybė. Šiuo metu mieste vystési amatai: audimo, odos apdirbimo, pakinktų gamybos.

1724 m. miestelis gavo teisę rengti tris prekymečius ir vieną savaitinį turgą. Tos prekybos dėka Švenčionys ir toliau klestéjo to meto mastu. Pažymétina, kad šiame miestelyje vis įsikurdavo svarbios valdžios įstaigos. Nuo 1565 m. čia buvo vienas iš Ašmenos apskrities žemės teismų centrų. 1795 m., Lietuvą prijungus prie Rusijos, Švenčionys įėjo į Vilniaus guberniją ir buvo laikomi svarbiausiu Užunario apskrities centru. (Užuneric - nuo upės Neries vardo). Tai pabréžė Švenčionių reikšmę.

XVIII amžiaus pabaigoje miestelyje įsikūrė pašto stotis, kuri tuo metu turėjo didelę reikšmę.

1800 m. Švenčionims suteiktos savivaldos teisės.

XIX amžiaus pradžioje buvo netgi audimo fabrikas. Tad Švenčionys nelikdavo nuošalyje nuo kokių žymesnių naujovių ar pasikeitimų.

1812 m. per Švenčionis į Maskvą žygiau Napoleono armijos dalis. Iš istoriko B. Dundulio raštų žinome, kad Napoleona vedé apie 420000 karių. Rusijos caro kariuomenės V korpusas, stovéjės Švenčionyse, atsitraukė. 1812 m. liepos 17 d. ryte čia atvyko pats Napoleonas. Ta proga buvo suruoštas kariuomenės paradas, kuri priėmė patsai imperatorius. Napoleonas su savo vadais bei patarėjais stovéjės vieno medinio namo balkone prie didžiojo vieškelio (Vilniaus gatvėje), kuriuo žygiaujo jo armija. Pabuvęs Švenčionyse vieną kitą dieną Napoleonas išvyko į Gluboką.

Jo armija, sudaryta iš įvairių Europos tautybių žmonių, įžengusi į Švenčionis ir apylinkes plėšikavo, atiminėjo iš valstiečių maistą, niokojo kraštą.

Ne su duona ir druska sutikdavo liaudis grobikus. Švenčionių apskrities teritorijoje, kaip ir visur, kur tik sus todavo grobikai, juos užpuldinėjo partizanų būriai.

Ne vienas Napoleono kareivis buvo palaidotas mūsų krašte. Apie tai liudija daug senų kapų.

Pasakojama, kad per Švenčionis tekantis Kunos upelis tuo metu buvęs labai vandeningas. Jame paskendę nemaža pran-

cūzų kariuomenės.

Žymus rusų rašytojas Levas Tolstojus savo romane "Karas ir taika" taip pat mini Švenčionis:

"Paskui atėjo įsakymas pasitraukti iš Švenčionis ir naikinti maisto atsargas, kurių negalima išsigabenti. Švenčionys buvo atmintini husarams tik todėl, kad tai buvo girtųjų stovykla, kaip praminė visa armija stovėjimą prie Švenčionių, ir todėl, kad Švenčionyse daug buvo skundų ant kariuomenės už tai, kad ji, pasinaudodama įsakymu atiminėti maisto atsargas, atiminėjo ta proga iš lenkų ponų ir arklius, ir ekipažus, ir kilimus. Rostovui Švenčionys liko atmintini todėl, kad jis pirmają ižengimo iš šių miestelių dieną atstatė vachnistrą ir negalėjo susidoroti su visais persigėrusiais savo eskadrono vyrais, kurie be jo žinios atsigabeno penkias statines seno alaus. Iš Švenčionių jie traukėsi toliau ir toliau ligi Drisos, ir vėl traukėsi nuo Drisos, jau artėdami prie Rusijos sienų.

Dar labiau nusiaubė prancūzai miestą ir jo apylinkes bėgdami atgal^x.

1831 METŲ SUKILIMAS

Svarbus įvykis Švenčionyse buvo 1831 metų sukilimas. Visi žinojo, kad Lenkijoje vyksta sukilimas prieš carą, bet Švenčionyse vis neatsirado drąsesnių, kurie pirmieji pradėtų veiksmus prieš nepakenčiamą carą. Dvaruose pamažu kaupėsi neapykanta carui, partizanai užpuldinėjo caro kariuomenės dalinius. Tačiau stoti iš mūši dar niekas nedrīso. Caro kariuomenės įgulos Daugpilyje ir Vilniuje dažnai patruliudavo. Vidžių miestelyje stovėjo pulkininko Kachovskio vadovaujamas kariuomenės batalionas su keturiais pabūklais, todėl jis kontroliavo ne tik Braslovo, bet ir Tverečiaus, Adutiškio ir Kazėnų apylinkes. Švenčionyse caras laikė vietinės sargybos 80 vyrų (invalidų) ir 60 žmonių taip vadintinos raitosios gvardijos, nors arklių jie neturėjo.

Norint sukilti, aišku, tokia caro "jėga" Švenčionyse nebuvo balsi. Bet niekas neišdrīso sukilimo pradeti. Dvaruose buvo daromi sąmokslai, bet plačiosios valstiečių masės nebuvo įtrauktos. Ir štai pagaliau Paliesiuje atsirado du broliai Adolfas ir Stanislovas Kubickiai, kurie surinko kaimynus, apginklavę ir 1831 metų balandžio 11 dienos 6 valandą anksti išvyko į Švenčionis. Pakeliui prie jų prisijungė ponas V. Bartkevičius su sūnumi ir sūnėnu, kunigas Anupras Labutis ir dar keli žmonės. Iš viso buvo 30 arklių.

Netoli Švenčionių, miškelyje prie Lygumų kaimo, apie 9 valandą sukilelių dalinys sustojo ir aptarė kaip įvykdys pirmąjį pavojingą puolimą. Nutarė, kad keli užpuls ir pagrobs komendantą, keli kiti sukileliai sulaikys invalidų gvardijos vadą, o likusieji užpuls kalėjimą. O caro sargyba jau laukė. Įvyko smarkus susišaudymas. Sukileliai negalėjo išsilaikyti. Nušovę kelis caro karius, jie pasitraukė iš miesto.

Nusigandęs pliauckomendantas irgi negalvojo ilgiau likti Švenčionyse. Jis, susikrovęs reikalingiausią karinį inventorių į keli vežimus, skubiai su savo daliniu išvyko Vidžių kryptimi. Tai matydami sukileliai vėl išsiveržė į miestą, apsupo kalėjimą. Sukileliai ten surado 80 šautuvų, tiek pat šovinių, kardų. Sandeliuose surasta aštuoni pūdai kulkų, daug audinių, odų. Pasidavusius į nelaisvę caro karius paleido.

Kai Švenčionių miestas buvo sukilelių rankose, atvyko daugiau savanorių, kuriems buvo duoti ginklai. Tuo metu at-

vyko pas sukilėlius ir buvęs kapitonas Piotrovskis. Mieste buvo išstatyta sargyba, o susirinkę keliolika raitelių, Piotrovskio vadovaujami, nutarė pasivyti bebégantį Vidžių kryptimi caro gvardijos dalinį. Už trijų mylių nuo Švenčionių pasivijo. Pliackomendantas tuo metu su savo kareiviais, iškinkęs arklius, ilsėjosi. Pasirodžius sukilėliams, caro kareiviai be pasipriešinimo pabėgo, o vežimai liko. Juose vertingesnių daiktų nebuvo.

Švenčionyse sudarytas laikinas apskrities komitetas, kuriam vadovavo buvęs vicemaršalkas Bortkevičius. Pasirašytas konfederacijos aktas. Pasiūsti atsišaukimai į kaimyninių apskričių gyventojus, kurie jau buvo sukilę. Užnerio pavieto gyventojai buvo raginami ruošti sukilimą. Buvo pakviestas pavieto maršalka grafas Mostovskis, kad pasirašytų konfederacijos aktą ir užimtų savo vietą komisijoje. Bet jis prie sukilimo neprisidėjo. Grafo Mostovskio abejingumas visų entuziazmą nutildė.

Nors Švenčionyse po poros savaičių jau buvo apie 3000 sukilėlių, bet aštuonios jų dalys buvo be ginklų. Tik 200 pėstininkų ir 100 raitelių buvo ginkluoti.

Visos ginkluotosios Švenčionių sukilėlių pajėgos buvo pavaldžios komiteto pirmininkui Bortkevičiui. Raitelių vadinas buvo Piotrovskis, o pėstininkų – Vojnickis, Braslavos apskrities pasienyje pasižymėjęs narsumu. Iš Vidžių caro pulkininkas Kochovskis su savo kariuomenė norėjo prasiveržti į Švenčionis. Tuo tarpu sukilėlių pėstininkų nedidelis dalinys su Vojnickiu priešakyje narsiai gynė perėjimus per Dysnos upę. Netoli Dietkaučiznos kaimo prie Perevaznikų kelto (Dysnos upėje) ir prie Kačergiškės įvyko smarkus mūšis. Kovingas Vojnickis apgynė savo apskrities sienas.

Kai caro kariuomenei nepasisekė čia prasiveržti, pulkininkas Kochovskis atkakliai ieškojo būdų kitaip nikooti sukilėlius. Kadangi nepalankiai carui buvo nusiteikę dvarai ir Braslavos apskrityje, tai pulkininkas Kochovskis visus dvarininkus susaukė į Vidžius ir griežtai uždraudė iš jų išvykti atgal. Kasdien būdavo rengiami patikrinimai, kurių metu skaudžiai įžeidinėdavo sukilimo šalininkus ir abejingus dvarininkus. Jis gąsdino susidoro(si)as. Tuo pat metu pasiūsdavo ginkluotų burliokų gaujas ir reguliarus kareivių būrius į įvairias puses, kad platinčią siaubą, baimę. Vienas tokis užpuolimas pulkininko Kochovskio iniciatyva buvo suorganizuotas ir į Daugėliškį, priklausiusį Plateriams. Caro

kareiviai apiplėšė gyventojus, pagrobė grūdus bei visą inventorių ir buvo pakrovė į keliausdešimt vežimų, norėdami išsi-vežti į Vidžius. Tuo metu užgulė Vojnickio vadovaujami sukilėliai - pėstininkai ir Piotrovskio raiteliai. Plėšikai buvo išblaškyti, keli užmušti, o turtas buvo sugražintas savininkams - Daugėliškio gyventojams.

Bet vėliau ir Vidžių īgula tapo pavojinga sukiliams. Caro kariuomenė buvo sutraukama iš visų pusių. Nors po sukilėlių pralaimėjimo Ašmenoje ir atvyko keliausdešimt sukilėlių į Švenčionis, bet padėtis vis blogėjo. Sukilėlius persekiojo kazokų pulkininkas Bonentalis su 200 kareivių ir vienu pabūklu. Nuo Vilniaus žygiavo caro generolas Chalkovas su batalionu pėstininkų, pulku ulonų, daliniu čerkesų ir su šešiais pabūklais.

Sukilimas éjo prie pabaigos. Gegužés 5 dieną sukilėliai paliko Švenčionis. Tuo tarpu legendariné Lietuvos žana Dulk = Emilia Pliaterytė dar buvo liaupsinama ne tik Švenčionių rajone, bet ir Vileikos, Dysnos apylinkëse, Lužkose, Glubokė, nors ir ten sukiliams buvo labai sunku. Todél jie pasiryžo žygiuoti į Lietuvą. Iš Lužnikų dvi sukilėlių kolonos išžygiavo per Kazénus ir Tverečių į Ukmerge. Tačiau Kačergiškéje caro kariuomenés daliniai atidensé ugnį. Įvyko mūšis. Sukilėliai kontratakavo priešą iš užnugario, sėkmingesai panaudojé savo naujausius pabūklus, priverté priešą trauktis. Drasūs raiteliai iš caro dalinių atémé Kačergiškę.

Taip praéjo 1831 metų sukilimas Švenčionių rajone. Dar ir dabar bažnyčios šventoriuje žmonës aplanko drasaus sukilélio Anupro Labučio kapą, atiduodami pagarbą savo prabociams, kovojusiems už tévynés laisvę.

K. Umbražiūnas
Švenčionys praeityje
žvaigždė 1969 m. birželio 17¹⁹

1831 metų sukilime reiškėsi ir Švenčioniškiai. Balandžio 11 d. broliai S. ir A. Kublickiai, apsiginklavę savo dvaro žmunes, išzygiavo Švenčionių link. Pakeliui prie jų prisijungė V. ir S. Bortkevičių dalinys, iš viso apie 30 vyrų. Netoli Švenčionių sukilėliai sustojo miškelyje. Atvykės kuniagė A. Labutis pasakė jiems pamokslą, padrausino. Paskui jie, kryžiaus vedami, žygiavo į Švenčionis. Rusų įgulą mieste sudarė 80 veteranų ir 60 arklių naturėjusių raitujų gvardininkų. Sukilėliai šią karinę įgulą nuginklavę ir privertę juos pasitraukti į Vidžius. Iš Vidžių į pagalbą karinei įgulai atskubėjo kuniagaičių Galicinas, kuris trim šūviais nušovė kuniagą A. Labutį. Likę be vado sukilėliai traukėsi, palikdami užmuštuosius.

Numalšinęs sukilėlius Švenčionyse Galicinas išvyko malšinti sukilėlių kitur. Apie tai sužinoję sukilėliai vėl grįžo atgal ir užėmė kalėjimą, kuriamė buvo užsidarę veteranai. Atėmė jų ginklus ir paleido juos.

Sukilėliai papildė savo ginklų atsargas 80 šautuvų, 8 pūdais šovinių ir kitais trofėjais.

Pargalė buvo sukilėlių pusėje. Mieste ėmė veikti laikinasis komitetas, tapęs miesto ir apskrities valdžia. Iš Švenčionių sukilėliai éjo į mūšį ir vėl čia grįždavo. Bet pargalė truko neilgai, nes jau gegužės 4 d. prie miesto artinosi generalo Chalkovo armija ir laikinasis komitetas paliko miestą be kovos.

1833 m. Švenčionyse buvo 202 namai, 65 parduotuvės ir smuklės.

Iki 1837 metų miestas priklausė admiroliui Čičagovui, gyvenusiam Paryžiuje. Šiai metais nupirkta Rusijos iždas ir nutarė juos sutvarkyti miestiskais pagrindais.

1837 m. jau priskaičiuota mieste 223 gyvenamieji namai, viena grįsta aikštė, negrįstos septynių gatvės ir viena aikštė. Mieste buvę net penki tiltai per šiandien jau beveik nebasantį upelį. Tada mieste buvusi ir bažnyčia, ir cerkvė, ir dar dvi sinagogos. Veikusios 30 parduotuvės bei 34 smuklės. Būdavo du žinomi prekymečiai bei garsūs Švenčionių turgūs.

1861 m. vasario 19 d. panaikinta baudžiava Rusijoje. Baudžiavos panaikinimo vykdymas buvo pačių dvarininkų rankose.

Dauguma jų, žinoma, tik savimi tesirūpino ir norėjo, kad valstiečiai, kaip ir seniau eitų baudžiavą.

Ir Švenčionių krašto dvarininkai šiuo metu turėjo daug rūpesčių, nes valstiečiai atsisakė eiti lažą.

1861 m. lapkričio 1 d. mieste buvo sudaryta slēpta organizacija, kuriai vadovavo J. ir C. Višnevskiai. Šios organizacijos sudėtyje buvo valstiečiai, keletas gimnazijos mokytojų.

1861 m. vykusiam apskrities žemdirbių suvažiavime, šios organizacijos įtakoje, mieste buvo įkurta biblioteka. Jos duieju tūkstančių knygų fondas suvaidino nemažą vaidmenį pasiruošiant sukiliimui. Biblioteka veikė iki pat sukilio pradžios.

1862 m. ši organizacija, dėka gimnazijos jaunimo bei apskrities valstiečių labai išaugo.

Mieste veikė komitetas, kuris slēpta verbavo sukilielius, informavo juos apie caro kariuomenės veiksmus apskrityje, taip pat rūpinosi ginklais.

Sukilielių komitetui vadovavo Švenčionių gimnazijos mokytojas Makarovas, buvęs Peterburgo universiteto studentas. Komiteto nariai rinkdavosi M. Vičunsko bute. Daug Švenčionių gimnazijos moksleivių išėjo pas sukilielius. Daugelį jų tam pasiryžti įkalbėjo švenčioniškis poetas Edvardas Želigovskis (Anton Jova). Pažangūs to meto dvarininkai noriai rėmė sukilielius.

Sukilielių būriai slapstėsi apskrities miškuose, taip pat netoli prie Strūnaičio kaimo. Strūnaičio miškuose esantiems sukilieliams vadovavo buvęs caro karininkas Gustavas Čechovičius.

1863 m. vasario 10 d. buvo paskelbta karinė padėties apskrityje. Mieste buvo sutelkta daug kariuomenės, kadangi miesto ir apskrities valdžia buvo labai sunerimus, kad sukilieliai gali užpulti miestą. Bet jokių karinės veiksmų mieste nebuvvo. Susirėmimai su sukilieliais vyko apskrities miškuose. Caro kariuomenė užgniaužė sukiliimą. Daug sukilielių žuvo. Kiti pasitraukė už apskrities ribų. Paskutinis susirėmimas caro kariuomenės su sukilieliais įvyko vėlai 1863 m. rudenį.

Nuo pat sukilio pradžios vyko areštai, sučaudymai, kartuvės. Strūnaičio gatvės Nr. 2 name vyko suimtų sukilielių tardymai Už miesto ribos, prie Galadajevkos kaimo yra kalnas, kuriame stovėjo kartuvės. Vėliau šis kalnas buvo pramintas kartuvių kalnu arba Muravjovo kalnu.

Dalis sugautų sukilėlių buvo ištremti. Apėkrities sukilėlių komiteto pirmininkas K. Maslovskis buvo išsiųstas į Tobolską. Į Sibirą ištremti Švenčionių gimnazijos mokytojai Ivickis ir Žilinskis, o taip pat mokinys V. Belikovcius.

Michailas Muravjovas Rusijos valstybės veikėjas, generolas grafas. Jis priešincsi baudžiavos panikinimui ir aktyviai dalyvavo malšinant 1863 m. sukilimą Lietuvceje ir Baltarusijoje. Už žiaurumą susidorojant su sukilėliais jis buvo pramintas Muravjovu koriku ir rašoma Lituviškojoje enciklopedijoje.

Švenčionyse prasidėjo kietas Muravjovo režimas. Mieste įsikūrė tvirta kardų, desiatnikų bei žandarų īgula, griežtai valdžiusi miestą ir apylinkes.

Numalšinus sukilimą miesto šventykloje buvo organizuotos iškilmingos mišios už caro ir jo šeimos narių sveikatą. Šiomis mišiomis norėta patvirtinti ištikimybę carui.

V I N C E N T A S

B O R T K E V I Č I U S

Vincentas gimė 1776 m. Paliesiuje, Ignalinos rajone.
Jis buvo 1794 ir 1831 metų sukilimų Lietuvoje dalyvis.
1794 m. sukilime artilerijos poručikas. 1831 m. Švenčionių apskrities sukilėlių vadas (dalyvavo nesėkmingai rengiant 1831 m. balandžio mėn. Vilniaus puolimą). Gegužės 5 dieną pasitraukė iš Dysnos apskritį, kur sukilėliai susijungė su Dysnos ir Vileikos apskrities sukilėliais ir nužygiavo iš Ukmergės apskritį. 1832 m. sausio 9 d. buvo suimtas ir kalintas Vilniuje. 1933 m. spalio mėn. ištremtas iš Vologdos, vėliau iš Smolensko gubernijas.

Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. T. 2. V., "Mokslas", 1977. 640 p. su iliustr., p. 225.

G U S T A V A S Č E C H O V I Č I U S

Gustavas gimė apie 1835 m. Švenčioniu apskrityje. 1863 metų sukilimo dalyvis, Švenčionių apskrities sukilėlių kariuomenės viršininkas. Suorganizavo sukilėlių būri, su juo išvyko į Naročiaus ežero apylinkes, kur susijungė su brolio Leono Čechovičiaus būriu. 1863 metų birželio 5 d. kovėsi prie Liubkų (BTSR, Vileikos rajonas). Susijungęs su K. Jasevičiaus būriu rugsėjo 15 d. kovėsi prie Klevyčios (BTSR, Gardino rajonas), rugsėjo 29 d. prie Rūdiškių ir Pirčiupių, spalio 19 d. prie Rūdninkų, spalio pabaigoje tarp Seiriju ir Lazdijų. Pralaimėjęs pasitraukė į užsienį.

Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. T. 2 V., "Mokslas", 1977. 640 p. su iliustr., p. 460.

L E O N A S Č E C H O V I Č I U S

Gimė 1841 metais Švenčionių apskrityje. 1863 metų sukilimo dalyvis. Mokėsi Peterburgo karo inžinerijos akademijoje, priklausė slaptai karinei organizacijai. 1863 metais Vilniaus apskrityje suorganizavo sukilėlių būrių apie 100 žmonių. Su brolio Gustavo Čechovičiaus būriu 1863 metais kovėsi prie Liubkų (BTSR Vileikos rajonas) ir Pastovių. L. Čechovičiaus būrys buvo sumuštas. Jis nuteistas sušaudyti, bet bausmė pakeista 12 metų katorga. Amnestuotas gyveno Irkutske. Apie 1913 metus grįžo į Vilnių. Čia ir mirė.

Š V E N Č I O N Y S 1868 - 1888 M E T A I S

1868 m. mieste buvo 124 amatininkai įvairių specialybių: odų išdirbėjai, puodžiai, batsiuviai ir kiti. Veikė alaus darykla, lentpjūvė, vilnų karšykla, 5 veltinių fabrikai.

1870 m. mieste buvo išrinkta miesto dūma, kuriai vadovavo miesto galva, pažymėtas ant krūtinės kabinamu ženklu.

Pamažu miestas atsigavo po sukilių, represijų. 1880 m. jau buvo 202 namai, 1883 m. - 423 namai ir 6795 gyventojai.

1883 m. N. Taraseiskis įsteigė vaistažolių fabriką. Antras vaistažolių fabrikas buvo įsteigtas Abramovičiaus ir Gromovo.

1896 m. į sostą ižengė Nikolajus II. Visoje valstybėje jo karūnavimas buvo didelis įvykis. Švenčionių miesto valdžia taip pat organizavo iškilmes. Turgaus aikštėje buvo pastatyti stalai su gėrimais ir valgiais. Buvo kviečiami visi miestiečiai. Atėjusius vaišino 100 gr. degtinės ir buteliu alaus. Tuo matyt, caras norėjo parodyti rūpinimąsi savo liaudimi.

Ilgus metus Švenčionys buvo žymiausias Šiaurės Rytų Lietuvos centras. Tada į didžiuosius turgus bei jomarkus susirinkdavo gyventojai iš tolimesnių kaimų. Jie gabendavo savo prekes bei atliekamus maisto produktus, įsigydavo reikalingų prekių - ir vienos amatininkų pagamintų, ir iš toli atvežtų. Atskiro savaitės dienos būdavo skirtos tai malkoms, tai gyvuliams, tai kitoms prekėms parduoti. Buvusi ir tada specializacija. Suvežamas prekes suvartodavo anaiptol ne vien tik Švenčionių gyventojai. Gausybė prekybininkų ir perpirkinėtojų supirkindavo valstiečių suvežtus maisto produktus bei kitokius dirbinius. Visa tai jie vėliau gabendavo į Rygą, Taliną, Petrogradą, Minską, nekalbant jau apie netolimą Vilnių. Švenčionys buvo svarbiu mazgu plataus krašto prekybos sistemoje.

Ne veltui ir turgaus aikštė viso miesto gyvavimo pagrindas - tiek amžių išbuvo pačiame miesto centre, supama daugybės krautuvėlių, ueigų bei dirbtuvėlių.

Miesto reikšmingumą pabrėžė XIX a. pabaigoje pastatyta mūrinė Visų Šventųjų bažnyčia dabartinėje Laisvės aikštėje.

NERAMUMAI ŠVENČIONIŲ MIESTE XX AMŽIAUS PRADŽIOJE

Apie tai liudija išrašai iš archyvinių dokumentų.

Švenčionių vachmistras Gutovič 1905 m. vasario 25 d. viršininkui rašė: "... Batsiuwys Įvan Drozd pranešė man, kad organizuojama demonstracija, kuri prasidės iš miesto mokyklos kiemo.

1905 m. gegužės 18 d. : "... Pranešu Jūsų didenybei, kad gegužės mėnesio pradžioje Švenčionių mieste eilė darbininkų, siuvėjų organizavo streiką. Paaiškėjo, kad parduotuvėse ir kioskeliuose dirbama iki 8 val. vakaro. Be to, gegužės 5 d. policija sulaikė tris žmones, kurie draudė dirbtį po 8 val. vakato. Po šių įvykių buvo areštuoti M. Gurvič, L. Gerber ir pasodinti į miesto kalėjimą."

1905 m. rugpjūčio 13 d.: "... Švenčionių mieste mokykloje, išskyrus šeštadienį (rugpjūčio 10 d.), streikų nebuvo. Nuo pirmadienio pamokos tėsiamos."

Iš Vilniaus generalgubernatoriaus freze 1905 m. lapkričio 17 d. matyti, kad mokiniai streikas tėsėsi 5 dienas.

Kylant revoliuciniams judėjimui Švenčionyse buvo sudaryti įtartinių darbininkų ir valstiečių sąrašai, sustiprinta policijos priežiūra.

Gruodžio 2 d. buvo organizuotas mitingas prie bažnyčios. Čia du oratoriai stovėjo prie vartų ir susirinkusiems skaitė uždraustą literatūrą, kalbėjo. Žmonės klausėsi ir šaukė "valio". Išsiskirstė tik baigus kalbėti oratoriai, nežiūrint to, kad policininkai stengėsi išvaikyti minią. Šie įvykiai buvo pradžia dar rintesių maištavimui. Švenčionių mokiniai socialdemokratų būrelis išleido keletą atsišaukiančių mokiniam. Jais buvo kviečiama prisijungti prie visuotinio streiko 1905 m. gruodžio 5 d., tardymo metu neišduoti draugų ir t.t. Tokių atsišaukimų buvo išplatinta apie 200-300 egzempliorių.

Gruodžio 13 d. darbininkai ir mokiniai pasireiškė ypač aktyviai. Apie tai 1905 m. gruodžio 14 d. Gutovič pranešime skaitome: "Jiunčiu vieną Švenčionių mokiniai socialdemokratų grupės atsišaukimo egzempliorių pranešu, kad gruodžio 13 d. 10 val. ryto Švenčionių mieste mokykla organizavo streiką. Daugal kurstytojų Michailo Valiulevičiaus ir Jacinos komandą viso susirikiavo koridoriuje. Visiems iš anksto buvo išdalintos raudonos juostelės prisisegti prie krūtinės. Iš mokyklos išėjo į gatvę ir nuėjo prie kitų mokyklų, iš kur ėmė su savim

Turgaus aikštėje vykdavo arklių turgus. 1888 m. Švenčionyse kilo gaisras. Miestas sudegė visiškai!"

Profesorius medicinos mokslų daktaras S. Jakobsonas teigė, kad miestą padegė bedarbiai, kurie po gaisro atstačydami jį galėjo užsidirbtį.

Ir mūsų dienomis vis dažniau aptinkame, kad ir senovėje būta gerų, vėliau prarastų dalykų, kad ir tas gyvenimo išvaizos, savotiško aiškumo – senų tradicijų bei išprastų moralinių normų.

Bažnyčios ne per daug aukštai bokštai papuošia miestą, pagyvina jo vaizdą atvažiuojant nuo Švenčionėlių pusės.

Švenčionių žmonės XIX a. ir ligi pat kaizerinės okupacijos ne vien prekyba ir amatais buvo gyvi. Minima dar 1843 m. įkurta apskrities bajorų mokykla. To amžiaus pabaigoje jau veikė trikla sė miesto mokykla (1885 m. ten mokėsi 76 moksleivių). Buvo dar parapijinė mokykla su 47 mokiniais, dviklasė žydų mokykla su 58 mokiniais. Buvo net moterų pensionas.

Per praėjusius to amžiaus 50 metų miestas beveik padvigubėj bent savo pastatais. Tas irgi rodo pasiturimą Švenčioniškių gyvenimą.

Be abejo, tada būta ir savų turčių, ir savų elgetų.

Net ir ano meto prekybininkus įvairiai senieji žmonės prisimena. Vienas skundžiasi, kad turtingesnieji pirkliai turgaus dieną sutardavo, pavyzdžiui, dėl gyvulių kainos, ir nė vienas iš jų nesiūlydavo daugiau už kitą. Kiti gi prisimena, kad smulkieji prekybininkai labai jau stengėsi įpiršti prekes, visaip viliodami į savo krautuvėles, kainas numušdami, kad tik k parduoti. Būta ir tokių, kurie jau žmoniškai skolino pinigus, neskriaudė nepasiturinčių.

Gyveno Švenčionyse įvairių tautų atstovai - ir, rodos, taikingai, per šimtus metų įpratę gerbti savo kaimynų papročius bei gyvenimo būdą.

Ir tada Švenčionyse - kaip visur ir visada - būta visko: ir geresnio, ir blogesnio, ir sažiningų, mielaširdingų žmonių, ir piktų gobčuolių.

Rašytojas Aleksejus Jvirskis, gimęs ir gyvenęs Švenčionyse parašė knygą "Mano gyvenimo istorija", kurioje rašė: "Švenčionių miestas XIX a. pabaigoje buvo nedidelis. Gyventojai - žydai, lenkai, lietuviai, čigonai ir kiti. Visi tarp savęs pažįstami ir beveik visi giminės. Ir jei tik kas atsitinka, tucj pat apie tai sužino visus miestas. Pagrindinė buvo Lentupio gatvė.

Žiema į miestą ateidavo netikėtai. Miestas tapdavo švarus, baltas. Sniegas apdengdavo namų stogus ir krentines ir žemai kybojusi raudona saulė rausvomis dėmėmis nušvičdavo gatves, aikštės ir ypač aukštą kalvą Lentupio gatvės gale. Už tos kalvos buvo žydų kapinės su plokščiais antkapiais. Kartą per savaitę

visus mokinius ir mokinės. Prisijungė prie jų ir kiti miesto demokratai, ėjo po gatves traukdami revoliucines giesmes. Už jų ējo mokytojai, lyg tai prižiūrėdami tvarkos. Po kurio laiko atvyko kareivių komanda ir liepė skirstytis, bet demonstarantai nekreipė į juos dėmesio. Tada karininkas sukomandavo šauti į viršų ir visus išvaikyti su šautuvų buožėmis. Tik tada minia išsibėgiojo."

Demonstarantai giedojo Marselietę ir kitas giesmes. Šaukė "Šalin patvaldystę!", "Šalin rusų vyriausybę!", "Tegyvuojā demokratinē respublika!", "Tegyvuojā laisvę!", "Tegyvuojā laisva mokykla!" ir kt.

Caro valdininkai nejuokais išsigando. Apskrieties policijos vadą iškviestę puskuopę vadą kapitoną Bariborovą ir įsakė išvai-kyti demonstarantus. Kapitonas Bariborovas atvyko į Turgaus aikštę (dabar parkas). Minia apie 60 žmonių su revoliucinėmis giesmėmis praėjo Turgaus aikštę ir pasuko į Vilniaus gatvę. Iriešais ka- reivių buri susidarė kita žmonių minia (iš kitų mokyklų mokiniių ir darbininkų) ir norėjo susijungti su pirmaja, bet to neleido padaryti kareiviai. Minia drąsiai žengė prie kareivių. Tada ka- reiviai išvaikė juos su šautuvų buožėmis.

Štai ką prisimena to meto Švenčionių miesto gyventoja Žavonkova Nadežda Lukinična.

- Man tada buvo 20 metų, - pasakoja ji, - mokiausi aš moterų parapijinėje mokykloje. Tą dieną pamokų metu į mūsų mokyklą atėjo grupė miesto gyventojų ir vyresnių klasių mokiniių. Jie įsakė mokytojai nutraukti pamoką, o mus paragino greitai apsirengti, prisegė prie krūtinės raudonus kaspinélius ir liepė eiti į gatvę. Ten mus pasitiko didelė žmonių minia. Mes prisijungėme prie jų ir nuėjome kartu Strūnaičio gatve į miesto centro pusę. Giedojome revoliucines giesmes. Daug kas nešė raudonas vėliavas. Nuo Vilniaus gatvės ties poliklinika mus pasitiko policija ir kareiviai. Policija ir kareiviai puolė į minią ir šautuvų buožėmis bei nagai-komis pradėjo visus mušti, kas tik papuolė po ranka. Mane už ran-kos paėmusi vedė motina, mažesnieji mokiniai išsibėgiojo. Suauge, prasibrovę pro policiją ir kareivius, nužygiamo toliau prie Turgaus aikštės, kur buvo daugiau demonstrantų. Aš su motina skubėjau namo. Namuose sulaukėme brolio Josifo, kuriam tada buvo 17 metų. Jis mokėsi miesto mokykloje. Jo veidas, drabužiai buvo kru-vini. Jis buvo sužeistas - tėko smūgis per galvą.

Pasakojo, kad sužeistų buvo daug. Į tardymą buvo iškiestas

ir mano tėvas, kurį klausinėjo kas organizavo šią antivyriausybę demonstraciją. Atsimenu, kad po šių įvykių net dvi savaites nebuvo pamokų, dvi savaites nedirbo Švenčionių geležinkelis. Kiekvienas gatvės kampe budėjo policininkai sargybiniai. Gerai prisimenu, kad demonstrantai giedojo "Internacionalą".

1906 m. sausio 12 d. vachnistras Gutovič pranešė Vilniaus generalgubernatoriui, kad miesto pašto dėžutėje buvo rastas atsišaukimas. Paaiškėjo, kad atsišaukimą platintojas Švenčionių apskrities felčerio sūnus 18-metis Michailas Valiulevič Romos katalikų tikėjimo ir Abramavas Michelis Gordonas, 19 metų. Abu juos areštavo 13-tos kuopos 106-to pėstininkų pulko kareiviai, klijuojant Naujojoje gatvėje proklamacijas. Tai buvo 1906 m. gruodžio 23 d. 10 val. ryto. N. Valiulevič buvo ir 1905 m. gruodžio 13 d. demonstracijos organizatorius.

1 9 0 4 - 1 9 1 5 M E T A I

1904 m. mieste priskaičiuota 633 namai, iš jų 71 mūrinis. Vis daugiau žmonių statėsi atskirus būstus. Tai rodo, kad kaskart gyventa vis erdviau ir patogiau. Šie duomenys rodo, kad viename name tada gyveno vidutiniškai apie dešimtį žmonių.

Prieš I-ą Pasaulinį karą Švenčionyse buvo pastatyti gana nemenki visuomeniniai pastatai (stambūs pagal anot meto gyvenimo mastą).

Dideliame dviaukščiame mūriname pastate įsikūrė mergaičių keturklasė mokykla. Mieste buvo ir gimnazija - tais laikais nedidžios dalykas (toji mokymo įstaiga duodavo tais laikais labai rimtą išsilavinimą). Dar veikė berniukų keturklasė mokykla bei pradinė mokykla. 1910-1915 m. mieste veikė pedagoginiai kursai.

Mieste, ypač jo centre, buvo nemažai puošnių nedidelių pastatų. Tais laikais beveik kiekvienas prekybininkas ar amatininkas, ypač pasiturintis, stengėsi pasistatyti sau kiek įdomesnį pastatą. Tokie pastatai, panašūs vieni į kitus, būdavo apkaišomi visokiomis mūrinėmis ir tinko pucšmenomis (nekalbant jau apie iškabas, užrašus, reklamas). Tai būdavo lyg gero tono ženklas, parodydavęs "firmos" gerovę ir klestėjimą, patraukdavęs lankytojų dėmesį.

Ir kiti žmonės stengdavosi papuošti savo būstus.

P I R M A S I S P A S A U L I N I S K A R A S

Užgriuvo Pirmasis Pasaulinis karas, kurio metu sunkią gyvenimo dalią teko patirti miesto ir apylinkių gyventojams.

1915 m. rugpjūčio pradžioje rusai iš Švenčionių išbėgo. Vieton jų atėjo vokiečiai. Mūšių nebuvo: rusai iškeliaavo ir ramiai atkeliaavo vokiečiai. Bet iš tikro atrodė, kad užplūdo tikri plėšikai. Prie trobesių kūreno ugnį, laužė tvoras ir degino. Pjovė gyvulius, paukščius, atiminėjo sviestą, lašinius, kiaušinius. Klojimuose statė arklius, kuriems po kojom vertė nekultus javus.

Iš pat pirmųjų dienų mieste burgomistru buvo paskirtas pagyvenęs vokietis Brantas. Keliucse prieš įvažiuojant į miestą buvo išstatyti vokiečių žandarai, kurie tikrindavo dokumentus ir atimdavo maistą. Buvo draudžiama į miestą vežti maisto produktus iš kaimo. Jie buvo rekvizuojami, o už tai šeimininkas gaudavo tiktais kvitą.

Miesto gyventojai dirbo priverčiamuosius darbus. Moterys turėjo ravėti turgaus aikštę (dabar parkas). Kadangi turgus nevyko, tai aikštę greit užaugdavo žole. Parduodavo po du svarus duonos savaitei vienam žmogui. Apskrityme buvo badas, gyventojai nuskurdo.

Iš miesto vokiečiai išvežė 200 žmonių. Daugelis iš jų negrindo. Suimtuosius laikė kalėjime, kuris buvo Adutiškio gatvėje. Mieste veikė vienas malūnas (dabartinės Strūnaičio gatvės BGAK buvusi stalių dirbtuvė). Stoties gatvėje Petkevičiau namucse vokiečiai su sargyba saugojo rusų karo belaisvius.

Trūko maisto, prastos higienos sąlygos. Dėl to mieste kasdien buvo laidojama po 10-12 žmonių, mirusiu nuo šiltinės ir bado.

Vokiečiai vežė mišką, pastatė lentpjūves net mieste, vežė čia medieną iš aplinkinių miškų, pjovė ją ir tiesė kelius, vėdančius į frontą. Geležinkelio miškas buvo vežamas į Lentupį. Iš ten jis vežė į Vokietiją.

Vokiečių kareiviniai nelaukiamais svečiais buvo miesto gyventojų butuose, kur dažnokai lankési. Atėjė su specialiais šaltkalvio instrumentais jie išiminėjo iš durų geras rankenas, jų vietoje išstatydami rankenas iš juodo metalo. Tris metus

mieste viešpatavo badas, epidemija, gyventojų pažeminimas.

Okupacijos metais sutriko per amžius susiklostę gyvenimo ir prekybinio bendravimo pagrindai. Nemažai gyventojų išėjo kariauti. Miesto gyventojas Francas Micevičius visam gyvenimui įsiminė kas tas I-as Pasaulinis karas. Jis buvo paimtas į karą, kaip ir daugelis to meto vyrų. Kariavo jis Karpatuose, o vieno mūšio metu, kai kareiviai buvo apkasuose, didelė skeveldra nutraukė jam ranką. Grįžęs iš karo jis baigė mokytojų kursus ir iki 1947 metų dirbo pradinių klasių mokytoju Švenčionių apskrityje.

"Visą gyvenimą kentėjau. Iki armijos dirbau už berną. Iš karo grįžau be rankos. Kam reikalingas buvo šis karas? 1915 m. tapau invalidu. Dėl to ir šiandien jaučiuosi nuskriaustas fiziškai ir moraliai", - pasakojo F. Micevičius.

1918 m. prieš pat Naujuosius Metus vokiečiai iš miesto pasitraukė, bet tuo pat ji užėmė bolševikai. Buvo paskelbta tarybų valdžia, tuoju pat iškeltos raudonos vėliavos, ruošiami mitingai. Atkurta lietuvių gimnazija, kurios pirmuoju direktoriu iš išteigimo iniciatoriumi buvo Zigmantas Žemaitis.

1919 m. kovo 21 d. Švenčionyse susirinko apskrities mokytojų suvažiavimas. Jame dalyvavo 89 švietimo darbuotojai. Buvo kalbama apie neraštumo ir mažaraštiskumo likvidavimą, apskrities mokyklų tinklo plėtimą. Švenčionyse buvo įkurta biblioteka, kino teatras.

Vieną rytą bolševikai iš Švenčionių staiga pasitraukė į Švenčionelius. Švenčionių visuomenė tuoju išrinko "baltąjį komitetą", kurį sudarė dekanas kunigas J. Petronis, pirklys Bismontas, Bukauskas, Niedzveckas, Špižius, Blumbergas ir kiti. Komiteto žvalgai išsiusti Vilniaus pusēn, pranešė, kad kažkas atvažiuoja. Komiteto nariai tuoju pasiémė lenkišką vėliavą, prisiseigė baltus erelius, paruošė duoną, druską, tortą, miesto raktą ir nuéjo pasitiki "savūjų". Pagaliau atvažiavo ir traukinėlis, bet iš jo iššoko baisūs ginkluoti raudonarmiečiai: tai buvo bolševikų baudžiamasis būrys ir čeka. Atvykusiųjų tarpe buvo keletas pabėgusių Švenčioniškių bolševikelių. Bolševikai suėmė, nežmoniškai sumušę ir pančiai sukaustę komiteto narius tuoju nubėgo į kleboniją suinti dekaną petronio. Bet jis jau buvo iš klebonijos pasitraukęs. Juimtuosius bolševikai įsodino į traukinėlių ir nusivežė. Justoje netoli Švenčionių liepė su-

imtiesiemis šokti iš traukinėlio ir bėgti. Visi iššoko, bet, būdami labai, labai sumušti ir išsigandę, bėgti negalejo: vietoje sukniubo, nualpo. Tada čekistai suvarė kiekvienam į gal vą po keletą kulkų, o paskui kardais sukapoję į gabalus, juos išmétė. Dar apšaudę iš kulko svaidžiu Švenčionių miestą, raudonieji nušvilpė į Švenčionėlius, o iš ten į Daugpilių.

Netrukus Švenčionis užėmė lenkai. Pirmiausia jie pasirūpino prolenkiškojo komiteto narių palaidojimu. Buvo surinktos nelaimingųjų kūnų dalys ir palaidotos be iškilmių.

1920 m. vasarą Lenkijos kariuomenė ėmė trauktis iš Švenčioniu. Liepos 9 d. miestą vėl užėmė raudonarmiečiai. Okupantai paaiškino, kad tuojaud turi ateiti tikrieji Švenčionių valdytojai - lietuvių. Dabar bolševikai jau buvo mandagesni, ir ko prireikę, iš gyventojų prievertos būdu neplėšdavo, geruoju prašydavo. Už paimitus daiktus mokėjo savo pinigais, tik juos nebeskaičiuodami, bet sverdami: už mažiausią maisto produkta visą kerenkų glėbą. Lietuvos raiteliai stovėjo Činčikų kaime netoli Švenčioniu. Lietuvos kariuomenė Švenčionis užėmė 1920 metų rugpjūčio 9 d.

Prasidėjo naujas istorijos lapas. Deja, jis buvo labai trumpas. Sulaužė Suvalkų sutartį, 1920 m. spalio 10 d., sekmedienį, apie 4 val. popiet, miestą užėmė lenkai, atjojė čia Vilniaus keliu. Nebuvo jokių sutikimo iškilmių, nei duonos su druska. Įvyko trumputis susišaudymas, kurio metu žuvo vienas Lietuvos kareivis. Draugai pasiėmė nukautojo šautuvą, diržą ir kitus mundiruotės dalykus, o patį lavoną paliko. Spalio 12 d. įvyko iškilminges žuvusio kario laidotuvės. Bažnyčioje buvo gėdulingos pamaldos. Susirinkę lietuvių žuvusijį apraudojo. Pamaldoms pasibaigus, šeši Švenčionių lietuvių kario karstą nešė į kapines. Giedojo lietuvių choras, lietuvių prieglaudos vaikai mėtė eglių šakeles. Šis kario kapas ilgainiui tapo Švenčioniškiams laisvės kovos ir tikėjimo simboliu. 1932 m. pastatytas paminklas. Lenkų ne kartą sudaužytas, bet lietuvių vis atstatomas.

LENKŲ OKUPACIJOS METAI

Lenkų okupacijos metais Švenčioniu miestas taip ir liko apskrities centru. Pramonė mieste buvo silpna, faktiškai dirbtik du vaistažolių perdirbimo fabrikai, kurių vienas priklausė Taraseiskiui ir jo sūnumi, o kitas buvo Vilniaus gatvėje prie namo Nr. 21 kieme ir priklausė Abramovui ir Gromovui. Šiuose fabrikuose dirbo po kelią dešimtis žmonių. Fabrikai buvo aprrūpinti technika ir perdirbinėjo žoles, kurias jiems pristatinėjo miesto ir apskrities gyventojai. Fabrikų savininkams priklausė žemės sklypai, kuriuose jie augino būtinės vaistažoles. Ši produkcija buvo siunčiama toli už apskrities ribų.

Mieste buvo daugiau dešimties vėltinių vėlimo dirbtuvii, kuriuose dirbo nežymi miesto gyventojų dalis.

Mieste dirbo keli malūnai ir lentpjūvė, priklausiusi Šuchmanui. Gyveno įvairių tautybių žmonės.

Aplink Laisvės aikštę buvo daug krautuvėlių, kurios laukė pirkejų. Muziejaus pastato kampe buvo kunigo Šteino kavinė. Atvykę iš kitur prekybininkai statydavosi palapines balaganus ir ant staliukų išdėstyavo prekes. Kiekvienas iš jų stehgavosi įpiršti savo prekę, net kainą mažindami. Prekę perkant reikėdavo pasiderėti, nes prekybininkai už prekę prašyavo daugiau negu ji verta.

Turguje būdavo muzikantų, šposininkų, įvairių loterijų, apgavikų. Čia buvo galima sužinoti įvairių naujiem, kurias pranešdavo žmogus garsiai šaukdamas ir tvodamas gelžgaliu į panašų kaip keptuvė daiktą.

Lenkų šlėktos keista apranga, skrybėlėmis su povo plunksnomis išdidžiai vaikščiojo po turgų.

Kadangi bažnyčia buvo arti turgaus, tai atlaidų, Švenčių, turgaus dienomis ubagai rinkdavosi prie bažnyčios. Jie sėdėdavo ant grindinio ištisę rankas, prašydami išmaldos ir maldenis, giesmėmis stengdavosi vienas kitą perrėkti, įrodyti savo pamaldumą. Kad žmonės daugiau išmaldo duotų, atsivesdavo invalidus vaikus.

Žmonės kalbėjo, kad ubagai vaikus pavogdavo, sulucšindavo, o paskui imdavosi kartu, kad daugiau gautų išmaldos. Todėl vaikai bijodavo ubagų.

Švenčionyse buvo našlaičių prieglauda. Pamestinukus ras-

dažo daugiausia bažnyčios šventoriuje. Krikštijant jiems duodavo Švenčionio pavardę.

Nydiačiai Prieš II-ą pasaulinį karą apskrities seniūnu buvo ponas Mydilekas. Miesto valdžia - magistratas - buvo Naujojoje gatvėje. Magistratui vadovavo burgomistras. Prieš karą juo buvo Stanislavas Gulevičius. I magistratą rinkdavo deputatus 7 metams. Prieš karą magistrate buvo 12 deputatų. Jų tarpe nebuvo nė vienos moters. Tai buvo parduotuvų šeimininkai, žemės savininkai ir kiti žymūs žmonės.

Magistratas rūpinosi statybos klausimais, švara ir tvarka mieste. *Aukščiau* Mieste tuo metu buvo 200-300 bedarbių.

Miestiečių sveikata rūpinosi valstybinė ambulatorija, kuri buvo šiuo metu nugriautose Vilniaus gatvėje "Žvaigždės" redakcijos patalpose, ligoninė ir privatūs gydytojai. Visų miestiečių tarpe buvo mėgiamas gydytojas B. Kovarskis, kuris užsiiminėjo asmenine praktika, turėjo rentgeno aparatą. Jis buvo iš tikro puikus gydytojas ir žmogus. Gydymas buvo mokamas. Už parą ligoninėje reikėjo mokėti 3 auksinus, o už priėmimą ambulatorijoje ar asmeniškai pas privatų gydytoją - 2 auksinus.

Mieste buvo šios mokyklos: 250 vietų lenkų gimnazija (z. Žemaičio vidurinės mokyklos patalpose), mokytojų seminarija (internato patalpose), dvi septynmetės lenkų mokyklos, viena iš jų prie mokytojų seminarijos. Dvi septynmetės žydų mokyklos. Gimnazija žydams buvo uždaryta 1920 m. Lietuvių gimnazija uždaryta 1938 m. Buvo dvi amatų mokyklos mergaitėms, kurių viena - žemės ūkio profilio, o kita - siuvimo ir rankdarbių.

Naujojoje gatvėje dirbo miesto biblioteka.

Ypač buvo sunku nelenkų tautybės žmonėms.

Lenkai savo veiklą pradėjo lietuvių persekiojimu, gyventojų surašymais, balsavimais. Surašinėtojai, įėjė į lietuvių namus, garsisi šūktelėdavo "dzien dobry" (laba diena) ir, jeigu kas į tai lenkiškai atsakydavo, visus namo gyventojus užrašydavo lenkais.

Mieste atsirado kelios daboklės, daug lenkiškų įstaigų, šimtai valdininkų.

Žmogus, užėjęs į valstybinę įstaigą ir prašnokės lietuviškai, bemat būdavo išprašytas už durų. Buvo lietuviškų mokyklų uždarymo skaudulys... Štai 1937 m. "Mūsų Vilnius" Nr. 1-2

straipsnelyje "Žada Uždaryti Švenčionių gimnaziją" skaitome:

"Nuo kitų mokslo metų pradžios lenkai uždarysią Švenčionių gimnaziją. Ji yra gerai lietuviybei nusipelnusi, užauginusi per šimtą šviesuolių ir patriotų iš dabar to židinio uždarymas sukelia suprantamą pasipiktinimą ir neapykantą skriaudėjams. Lenkai, matyt iš esė naujų susiartinimo su lietuvių tauta kelių..."

Lietuvis, pagal aukštessniųjų galią ir valią nesutikęs užsirašyti lenku, negalėjo gauti bent jau pakenčiamai apmoko darbo, netgi geležinkelio darbininko. Todėl daug jaunų žmonių iš miesto beveik kasmet vykdavo uždarbiauti į Latviją, Estiją ar dar tolimesnes šalis. Taip merginos sau susikraudavo kraity, o vyrakai užsidirbdavo gyvenimo pradžiai.

Okupuotas Vilniaus kraštas, tuo pačiu ir Švenčionių miestas, kentėjo socialinę, politinę ir nacionalinę priespaudą.

1926 metų korespondencijoje buvo rašoma, kad daug kam bus badas. Mokesčiai įgriso iki gyvo kaulo. O jų buvo net 83 rūšys: žemės, kelių, pajamų, mokyklų, valsčiaus, seimelio, kaimino, galvos....

Švenčionių miestas taip ir neatsigavo. Jame 1931 m. gyveno 5893 žmonės, o 1935 m - jau tik 5110. Palyginus su 1880 m., kai buvo 6759 gyventojai - miestas per 50 metų neteko daugiau kaip pusantro tūkstančio žmonių - net ketvirtadalio savo gyventojų. Tai rodė, kad garsusis Šiaurės Rytų Lietuvos didmiestis nepajėgia gyvuoti naujomis ir nepalankiomis sąlygomis.

Miestas vis labiau virtė viatinės reikšmės centru, rečiau teprisimenamu už daugeličių siemų atsidūrusiuose dedmiesčiuose. Tačiau pagrindinė miesto paskirtis išliko. Kad ir netekęs beveik tarptautinės reikšmės, miestas liko reikšminga vieta apylinkių žmonėms. Jie ir tada suvažiuodavo į didžiuosius turgus, parduoti savo maisto produktų. Ta prekyba išlaikė nemažą dalį Švenčionių gyventojų, palaikė miesto gyvavimą.

Dar ir dabar senieji švenčioniškiai su malonumu atsimena gausiai prekių prikrautas krautuvėles, jaukias užkandines

bei alines, kurių savininkai patys kviesdavo lankytojus, o ne gindavo juos lauk, slépdami savo atsargas.

Tėbeveikė nusistovėjė tradiciniai rinkos santykiai, skatinę daugiau gaminti ir geriau prekiauti.

1939 - 1940 M E T A I Š V E N Č I O N I Š K I U
G Y V E N I M E

1939 m. rugpjūto 1 d.-Švenčionyse nauja gyvenimo era. Prasidėjo II-asis pasaulinis karas. Ši nelaimė švenčioniškius užklupo anksciausiai. Daug vyrų iš miesto buvo mobiliuoti į Lenkijos kariuomenę. Daug žuvo kovose, kiti pakliuva į lagerius, dar kiti išsibėgijojo kas kur...

1939 m. rugpjūto 17-19 dienomis Raudonoji armija įžengė į mūsų miestą. Švenčionys buvo prijungti prie Tarybų Baltarusijos. Baigėsi lenkų okupacija, bet Lietuva netapo laisva. Ji liko Tarybų Sąjungos sudėtyje. Prasidėjo ilgas sovietizacijos laikotarpis.

Pirmuoju Švenčionių miesto vykdomojo komiteto pirmininku buvo Fiodoras Markovas. Prasidėjo būvusių savininkų, inteligenčios vežimas iš miesto į toliniausius Tarybų Sąjungos kampelius. 1940 m. sukurta milicija. Pradėta išdavinėti tarybinius pasus.

Kiekviena tarybų valdžios diena atnešdavo ką nors naujo. 1940 m. kovo mėn. pradžioje ji paskelbė, kad registruojami lietuviai, norintys važiuoti į Lietuvą. (Jiena nuo Lietuvos ėjo tarp Švenčionių ir Švenčionelių, 4 km. nuo Švenčionių). Matyt, galvojo, kad niekas nevažiuos, nes bus gaila palikti namus, turta. Išsivežti buvo galima tik tiek, kiek tilps į vežimą, todėl žmonės pardavinėjo gyvuliu grūdus ir pirkо arklius, nos į vežimą galima buvo įkinkyti du arklius. Kiekviename kieme stovėjo ilgos vežėcios. Iš gyvulių buvo galima pasiimti vieną karvę, kelias avis, 16 kg. geležies (geležinių daiktų), plūga, akéčias ar kitką. Beveik visi lietuviai ruošesi išvažiuoti, ruošesi į kelionę. Išvažiuoti galėjo ir mišrios šeimos, todėl padaugėjo vedybų.

Metus pavyvenę "laisvoje šalyje" į kelionę ruošesi ir nutautėjė gyventojai, todėl metrikuose ir kituose šaltiniuose ieškojo lietuviškos kilmės. Tokia žiauri apgaulė buvo sugalvota. Žmonės bijojo Sibiro, todėl išvykdami tikėjos išsigelbėjimo

Švenčioniškiai raštiškai įrodė, kad nori prisijungti prie Lietuvos. Laikas bėgo, o apie išvažiavimą tikslią žinių nebuvo, todėl žmonės daiktus susikraudavo ir vėl iškraudavo iš vežimo. Vieni dirbė laukucse, kiti delsė. Rašė skundus į Maskvą, dėl prisijungimo prie Lietuvos. Išvažiuoti neteko. 1940 m. birželio 15 d. 15 val. Raudonoji armija peržengė sieną tarp Švenčioniu ir Švenčionelių.

Mieste veikė rusų, lenkų, lietuvių ir žydų mokyklos. Ligoninė buvo perkelta į Stoties gatvę (dabartinę ligoninę), o buvusioje ligoninėje įsikūrė poliklinika (Strūnaičio 3). Ligoninės direktoriumi buvo E. Kovarskis.

1940 m. pavasarį F. Markovo iniciatyva buvusioje turgvietėje pasodinta dar keletas medžių, sukurtas parkas. Turgvietė perkelta už miesto.

Iš pirmo žvilgsnio tai atrodė, lyg ir geras žingsnis, bet iš kitos pusės tai reiškė, kad visus gyvenimas perverčiamas aukštyn kojom. Lyg ir sunaikinta miesto širdis jautriai pulsavusi prekyvietė, laisva prekyba. Tas demonstratyvus perkėlimas parodė, kad ateina naujos permanentos, nesitaikstančios su ekonomikos dėsniais, komanduoti, diktuoti. savo sąlygas.

Mokyklos, ligoninė, sviesto gamykla, parductuvės, vaistų žolių fabrikas, sandėliai buvo nusuvinti ir paveldinti valstybiniais. Viskas staiga tipo valstybės nuosavybė - kickvieno piliečio nuosavybė.

Tie pertvarkymai buvo pernelyg straigūs, netikėtai užgriuv Švenčioniškius, ipratusius gyventi kitaip.

Tas naujas gyvenimas privertė gudresnius bėgti į Lietuvą, kur dar buvo kitas gyvenimas. Dar ir šiandien yra žmonių prisimenančių kaip pereidavo per sieną pažiūrėti kaip gyvena giminės, pažįstami Lietuvoje. Bėgo turtingesni prekybininkai pasiėmę savo turto dalį.

Parductuvėse trūko prekių. Kai kas ėmėsi kontrobando. Į Švenčionelius vežė odas ir kitus dirbinius, atsiveždami cukrų, nors už tai grėsė lageris.

1940 m. rugpjūčio 3 d. Maskvoje Aukščiausiosios Tarybos VII sesijoje buvo nuspresta prijungtą prie Baltarusijos Lietuvos dalį, tame tarpe ir Švenčionis, prijungti prie LTGR. Taip ir neteko Švenčioniškiams pamatyti laisvos Lietuvos.

Nuo 1795 metų III-ojo Lietuvos padalijimo tūnojome po svetimu padu.

Susirūpinimas ir baimė, tuščios parduotuvės, dideli mokesčiai, "raudonos gurguolės" visiškai nualino ūkius. Radijo taškai šaukė apie būsimą laimingą gyvenimą, tačiau jo neįsimatė. "Kas buvo niekuo, tapo viskuo" ir šeimininkavo, nors jokio išsilavinimo neturėjo.

A N T R A S I S P A S A U L I N I S K A R A S

1941 m. birželio 22 d. vėl karas. Miestą užgriuvo vėl nauja valdžia ir nauja tauta, dar labiau išklibinusi tradicienius gyvavimo pagrindus. Į Rusiją atgal dundėjo tankai. Pilni sunkvežimiai pabėgėlių ir kareivių. Buvo didelė sumaištis. Lietuviai kareiviai, kurie nenorėjo trauktis į Rusijos gilumą, buvo šaudomi. Žiauriai nukankinti buvo rasti griovyje prie Švenčionių. Kiti patys nusišovė, nenorėdami trauktis iš Lietuvos. Per kelias dienas visa partinė ir tarybinė valdžia iš miesto buvo evakuota į rytus. Mieste prasidėjo chaosas.

Švenčionių miestą hitlerininkai okupavo 1941 metų birželio 27 d. Jie pasirodė gražiomis uniformomis ir neišbadėję. Vos tik jems įžengus į Švenčionis, miestiečiai pajuto naują tvarką. Ir vėl nauja okupacija. Sibirą pakeitė skerdykės ir išvežimai darbams į Vokietiją. Prasidėjo šaudymai. Buvo sušaudytais ir žmonių megiamas ligoninės direktorius gydytojas Kovarskis.

¶/r. Valsciaus karo komendantu buvo kreiskomisaras Gustavas fon Bekas. Vienas iš pirmųjų "naujos tvarkos" įsakymų buvo tas, kad žydų kilmės gyventojai buvo paskelbti už įstatymo ribų.

Laikinas miesto burgomistras Kudaba, viceburgomistras Gėižutis, policijos viršininkas Pranus Puronas, jo padėjėjas Felikas Garla ir kiti paklusniai vykdė visus Beko nurodymus, sudarinėjo žydų kilmės vyrų sąrašus. Įtrauktus į šiuos sąrašus buvo nuspresta sušaudyti. Pradžioje buvo 100 žmonių, o vėliau dar 50 žydų sąrašas. Jie buvo išvežti už miesto, kaip buvo sakoma į darbą ir sušaudyti miške už Švenčionelių.

1941 m. spalio mėnesio pradžioje toks likimas ištiko ir kitus žydų tautybės žmones. Žydų šeimoms buvo įsakyta susirinkti dėl to, kad būsių išvežti į kitą vietą, į darbą. Įvairaus amžiaus žmonės - vaikai, senukai, moterys - susirinko su daiktais už tilto Švenčionelių gatvėje. Visi jie, kas su vežimais, kas pėsčiomis buvo išsiusti į Švenčionelius, kur juos prie Žeimenos upės sušaudė. Tomis dienomis buvo sušaudyta 8000 žydų, surinktų iš visos apskrities. Užmuštujų butai buvo plėšiami, paimtos visos brangenybės. Maža dalis žydų amatininkų buvo palikta mieste ir suvaryta į getą, kuris buvo aptvertas iš visu pusiu spygliuota viela prie Turgaus gatvės. Gete gyveno

500-600 žmonių. Gyvenantiems gete išeiti į miestą buvo uždrausta. Jie buvo vedami policininkų į darbą burgomiistro paliepimu ir galėjo eiti tik važiuojama gatvės dalimi. Gete žydų šeimos gyveno nuo 1941 m. rudens iki 1943 m. balandžio mėnesio. Uždarius getą visus jo gyventojus išvežė į Vilnių ir ten sušaudė.

Visi žydai ant krūtinės ir nugaros nešiojo šešiakampę žvaigždę su ženklu "J" (jude).

Po žydų žudynių Švenčionėliuose žmogžudžiai grįžo į Švenčionis. Vakare linksminosi miesto klube, kuris buvo Vilniaus ir dabartinės A. Rymo gatvių kampe. Prisigérę išsi-vedė į kiemą 25-metį N. Ženevič-Podaševskį ir, paskelbę, kad jis lenkas, sušaudė jį. Toks pats likimas ištiko ir šio klu-ubo orkestro būgnininką Valiulevičių. Jis išvežė už miesto ir sušaudė. Tai buvo 15-16 metų vaikinas, sūnus M. Valiulevičiaus kuris 1905 m. organizavo demonstraciją mūsų mieste. Ir taip kasdien: naujos aukos, kraujas ir ašaros niekuo nekaltų žmo-nių. Areštai, kalėjimas, skausmas ir širdgėla.

Mieste įvesta komendanto valanda. Vakare niekas neturėjo teisės pasirodyti. Buvo šaudoma be įspėjimo. Maištas par-duotuvėse buvo parduodamas pagal specialias maisto kortelės. Duonos, mėsos ir riebalų normos buvo labai skurdžios. Avaly-nės ir drabužių pardavime nebuvo. Daugelis miesto gyventojų vaikščiojo apavu su mediniais pudais.

Mieste dažnai buvo vykdomos gaudynės. Jugautuosius vežė į Vokietiją priverčiamiesiems darbams.

Šiuo metu mieste dirbo gimnazija, septynmetė mokykla ir amatų mokyklos. Mokoma buvo tik lietuvių kalba. Mokyklų patalpos dažnai buvo panaudojamos kariuomenei apgyvendinti. Vaistažolių fabrikas dirbo okupuotas. Apmirė kultūrinis gy-venimas. Bažnyčia ir cerkvė kvietė tikičiuosius laikytis ramybės ir nuolankumo. Vokiečių spauda mirgėte mirgėjo apie trečiojo reicho galybę. Švenčionių kalėjime 4 Stoties gatvėje) nežmoniškose sąlygose buvo laikomi suimtieji. Juos išnaudodavo įvairiems darbams. Daugelis iš jų mirė nuo ligų, išsekimo, bado.

Daug miestiečių žuvo nuo fašistų ir jų pakalikų rankų. Dar daugiau buvo išvežtų į Vokietiją. Tokiu tarpe buvo ir šie miestiečiai:

Naruševič, I. Sokolov, A. Savickij, S. Larionov. Nežiūrint sunkių laikų miestiečiai daug humaniškumo ir ištvermės parodė šiaisiai laikais. Nors negalima buvo lankytis gete, Švenčioniškiai lankési. Ieva Šakuro ne kartą nesė ten maisto produktus. Vyriausiuoju gete buvo buvęs lentpjūvės savininkas Šuchmanas.

Partizanų gatvės gyventojai slėpė savi namuose žydę moterį, nors puikiai žinojo, kuo tai gali baigtis. Neuc pasakojo, kad M. Valiulevičiaus name Naujojoje gatvėje gyveno komendanto padėjėjas, o to namo rūsyje buvo paslėpta žydė moteris.

Ryžtingesni žmonės bėgo iš geto. Grupė jaunų žmonių (apie 20) sugebėjo gauti ginklų ir 1943 m. kovo 1 d. išėjo į mišką.

Prasidėjus karui F. Markovas išvyko į šalies gilumą, bet grįžo li 1942 m. gegužės 19 d. su nedidele grupe žmonių surengė pasalą ir nukovė gebitskomisarą Gustavą fon Beką, pavaduotoją Grulį ir Vilniaus žandarmerijos viršininką Krili, važiuojančius į Lentupį. Tai įvyko 11 val. ryto, o 17 val. į jo vietą buvo atsiūstas Fridrichas Olis, apie kurį žmonės kalbėjo, kad jis ne tik rankas susikruvinės, bet visas permirkęs nekaltų žmonių krauju. Jis jau turėjo patyrimą žudant žmones. Čia atvykdamas jis svajoja gauti IV-ą kryžių. 1939 m. jis jau pagarsėjo Lenkijoje, kur gavo I-ą geležinį kryžių. II-ą geležinį kryžių gavo už okupaciją Čekoslovakijoje, Bulgarijoje, Prancūzijoje. Dalyvavo užpuolant TSR. Buvo sužeistas ir gavo III-ą su ažuolo lapais kryžių.

Jau pirmosiomis dienomis Švenčionyse F. Olis parodė savo kruvinus nagus. Buvo paskelbta, kad už kiekvieną užmuštą vokiečių tą bus sušaudyta 200 žmonių. Prasidėjo pilnos siaubo dienos miesto gyventojams. Buvo sudaromi sąrašai. Viso apskrityje sušaudyta 500 žmonių. 36 švenčioniškiai pateko į sąrašą.

1942 m. gegužės 20 d. vedė juos, suimtus naktį, į žydų kapines. Čia jiems buvo įsakyta išsikasti duobes, paskui atsiklaupti... Pasigirdo šūvių salvės. Pakilo Vladas Šereika, Edvardas Zimnickis. Jie šoko prieš ginkluotus žmogžudžius, tačiau švininių kulkų sietas pervėrė jų krūtinės ir jie krito. Kartu su visais čia buvo sušaudyti - gydytojas Vladas Miklaševičius, apie 40 metų amžiaus, Nedveckas, vaistinės darbuotojas 35 metų, Jeronimas Jankauskas - 20 metų, Vladas Šereika- darbininkas, apie 20 metų, Stefanas Markovas, 75 metų senelis, Julius Sirotinskas- mokytojas ir daugelis kitų.

Éjo 1944 metai. Partizanai nusprendé padaryti galą galvažudžiui F. Oliui. Tuo labiau, kad frontas po Stalingrado ir Kursko kautynių vis greičiau ritosi į vakarus, partizanis judėjimas tapo masiniu. Buvo manoma, kad vokiečiai jau nebeįšdrīs vykdyti egzekucijų.

1944 m. kovo 22 d. operacija buvo įvykdyta. Ją vykdė partizanai: Andriukaitis, Baušys, Dvarionas, Rebiatnikovas ir Žemionovas. Partizanai apsirengé valstiečių rūbais, po kuriais paslėpę ginklus ir rogėmis atvažiavo prie kreiskomisariato. Du partizanai liko už durų, o trys patrauké į laukinių. Baušys nešé ant nugaros maišą, turimas dovanas kreiskomisarui F. Oliui.

Į koridorių išėjo Ernestas Heinemunas, F. Olio pavaduotojas. Greitai tarpduryje pasirodė ir F. Oliis. Partizanai noréjo F. Olij sučiupti gyvą, todél pirmuosius šūvius paleido į jo pavaduotoją, bet prasidéjo sąmyšis ir F. Olij teko pribaigti.

Partizanai laimingai pasišalino iš operacijos vietas. Tai buvo reikšmingas įvykis. Fašistų vaduivų sunaikinimas kélė žmonių ryštą, skatino priešintis okupantams, kovoti dėl gimtojo krašto greitesnio išvadavimo.

Pavasario pradžioje prasidéjo masiniai žmonių gaudymai. Egesininkai vis dažniau apsupdavo turgavietę. Ir kam pasisekda^{vo} išstrūkti iš apsupimo, tas bégdavo į laukus, toliau nuo miesto ir kaip benamiai bastydavosi naktimis laukais, drebédami prie kiekvieno krūmo. O rytais miesto tylą drusdavo suimtų žmonių šauksmai ir verksmas. Daug našlaičių liko okupacijos metu. Daug kas neteko savo vyrų, seserų, brolių. Hitlerininkai žudydavo ištisas šeimas nuo mažo iki seno.

Pirmoje birželio pusėje vokiečių armija jau traukėsi. Kelias savaites miestas aidėjo nuo šarvuotų mašinų gaudesio. Artėjo vokiečių okupacijos galas.

... Tą balsiąjį naktį tur būt niekas nemiegojo. Anksti rytą pasirodė smogikai su kaukolėmis ant rankovių. Prasidéjo tai, ko visi labiausiai bijojo. Smogikai pradéjo savo darbą: miestas daugelyje vietų suliepsnojo. Lyg tyčia , buvo tada karštos, saulėtos dienos. Šaligatviai įkaito iki baltumo. Degé namai ištisomis gatvėmis. Laukinime ūkyje bleškėsi

fašistai-fakelininkai.

Gesinti? Kai kurie gyventojai mėgino tai daryti. Be naudos. Smogikai šaudydavo į tuos, kurie mėgino prisiartinti prie degančio namo.

1944 m. liepos 7 d. pražygiavo paskutinieji okupantai. Ant kiekvieno jų diržo buvo užrašas "Gott mit uns" (Dievas su mumis). Dievo vardu prisidengdami degino viską. Ėjo jie į Vilnių, Švenčionelius.

Miestas degė. Tai buvo didžiulis gaisras. Oras šią gražią saulėtą 1944 m. liepos 7 d. buvo pripildytas degesių, smalkių kvapų, dūmų. Traukdamiesi okupantai viską sprogdino, griovė, degino. Krūvos subyrėjusių plytų, vieniši stovintieji krosnių kuminai. Čia buvo namai, gyveno žmonės, linksmingesi mylėjo vienas kitą. Bet užplūdo fašizmas, praužė, palikdamas ašaras ir griuvėsius.

Pagal archyvinę pažymą 1944 m. kero metu Švenčionių mieste sunaikinta:

Gatvės pavadinimas	Namų skaičius	Nucstolis rub.
Lentupio	63	4032930,-
Gedimino	12	1092172,-
Ilaujoji	28	1032429,-
Blėkiškės (Miško)	3	112039,-
Turgaus aikštė	41	3214280,-
Švenčionelių	40	1576090,-
Vilniaus	63	2391622,-
Užupio	38	699603,-
Mokyklos	52	1873594,-
Bažnyčios	3	63281,-
Partizanų	23	556201,-
Mėsinių (A. Rymo)	19	768139,-
N. Strūnaičio (Mažoji)	12	419580,-
Aduutiškio	20	1210660,-
Vidžių	2	20382,-
Cegelnės	7	153839,-
Strūnaičio	2	32194,-
Ožkų (Jiaurojai)	2	18420,-
Lentupio	15	334100

Viso: 19602055,-

Devyniolika milijomų šeši šimtai du tūkstančiai penkioliasdešimt
enkų rubliai).

Sugriautas vaistažolių fabrikas.

1944 m. liepos 7 d. pavakariais į miestą išengė Raudonosios
armija. Praėjo dar kelios dienos. Ūkupuntai buvo išvyti.

Pagrindinę Laisvės aikštę iš trijų pusių supo vien pastatų
iekanos. Sveikesnis kvartalas išliko tik bažnyčios kaimynystė.
Mažiau nukentėjo miesto pakraščiai.

Karo metais išžudyta dauguma užsilikusių mieste senųjų
rekybininkų, vietos amatinių. Švenčionys tada prarado savo
idžiąją vertybę – daugelių senųjų gyventojų, galėjusių kada
ors atgaivinti nykstantį miestą.

Vokietmečio tikslai buvo aiškūs: lietuvių kalba, kaip
kelbė "Nacional Zetung" leidinys, turi išnykti kaip vandens
ašas ant iškaitinto akmens.

P O K A R I O L A I K O T A R P I O M E T A I
(1 9 4 5 - 1 9 5 9)

Pokario laikotarpiu miesto valdžia buvo miesto vykdomasis komitetas. Čia darbuotojai nuclat keitėsi. Daugumai jų trūko išsilavinimo, žinių ir sugebėjimų. Miestas sudegės. Dirbtis buvo sunku. Trūko medžiagų suremontuoti gyvenamuosius namus. Talkų būdu buvo valomas miestas nuo griuvėsių. Reikėjo viską pradėti organizuoti naujoviškai, kaip reikalavo naujoji santvarka.

Po karo neliiko mieste daugumas senųjų gamybos verslų organizacijų. Įsigalėjusi stalininio "kareivinių socializmo" sistema užkirtė kelius privačiai iniciatyvai reikštis. Viskas turėjo vykti tik nurodyta tvarka, pagal valdžios komandas. Nebeliko nei laisvujų amatininkų, nei privačių prekybininkų. Nebereikėjo garsiai amatininkų dirbtuvėlių, tenkinančių užsakovų įnorius. Visus turėjo patenkinti valstybinė prekyba ir didelių fabrikų standartiniai gaminiai.

Senųjų Švenčionių vietoje pokario metais susikūrė faktiškai visai kitoks miestas, ne tik savo išore, bet ir turiniu. Šios epochos miestui pakako neįdėtingų ir nebrangių dalykų: tipinių gyvenamujų būstų darbo liaudžiai, kuklaus aptarnavimo įstaigų. Naujajam miestui dar reikėjo darboviečių gyventojams užimti bei ūkiui reikialingų įstaigų. Pati miesto dydi, jo vystymosi tempas, atskirų pastatų statybą jau pradėjo lemti visai kitos jėgos. Atėjo vadinamoji planingoji epocha, kai viskas planuojama ir numertoma iš anksto. Deja, daug kur planai tik popieriuose ir telikdavo.

Karui praužus lyg ir nebuvo rasta pričiasčių skubiam Švenčionių atstatymui. Nebuvo čia reikšmingų įmonių. Nesimatė priežasčių miestui išplėsti. Šis miestas tapo lyg pašalio gyvenvietė. Vėliau tas atsileipė visiens žinomais sunkumais, būdingais visiems Lietuvos rytinio pakraščio gyventojams. Vis daugiau lietuvių išvykdavo į dideinius Lietuvos miestus mokytis ir gyventi. Juos pakeisdavo iš kitur atvykusieji. (Ypač iš Baltarusijos). Visa tai apsunkino dar ir kultūrinis bei socialinis sąstingis, sukaustęs ne vien Švenčionis.

Tie dalykai akivaizdžiai atsispindėjo ir architektūrinėje urbanistinėje Švenčionų rajoje, ypač jo centrinės dalies susiklostyme.

Pirmaisiais pokario metais mažai naujo tebuvo statoma mieste. Buvo palopysti nukentėjė pastatai. Naujoji valdžia kol kas ir lėšų neturėjo žymesnėms statybos.

Pradėjo kurtis individualios statybos kvartalai, užėmę nemažą miesto dalį. Savo sodybas atstatinėjo tie, kas kar metais nukentėjo. Tuščiuose plotuose kūrėsi vis gausesni ateivai - bėgliai iš kolektyvizuojamų kaimų. Taip miestas pradėjo atsigauti.

Naujoji valdžia teikdavo naujai besikuriantiems paskolas, leisdavo nebrangiai nusipirkti staybinių medžiagų. Ta parama daug kam pravertė tada.

✓ Iki pat 1950 metų Švenčionys buvo apskrities centras. Vėliau, pertvarkius visos LTSP administracinių padalijimą, jie teliko vieno ne per didelio rajono centru.

1950 m. jau prasidėjo ir valdiška statyba. Vilniaus gatvėje išaugo pora dviaukščių gyvenamujų namų. Tie paprastos išvaizdos namai buvo statomi pagal to meto madas. Jie nebuvu labiau papuošti, nors tuo metu kaip tik klestėjo vadinamoji "stalininė" architektūra - su visokiais gausiais išmarginimais. Tuo tarpu čia statyti gyvenamieji namai gana kuklūs. Tai rodo, kad jiems buvo skirta naujoviškų barakų - prastokų būstų darbo liaudžiai dalis.

Tie gyvenamieji namai pradėjo naują erą Švenčionyse, pake dami ankstyvesnius smulkius, įvairaus pavidalo, tankiai susattytus tradicinius miestelio pastatus, kurių pirmuojuose aukštose dažniausiai būdavo privačios dirbtuvėlės ar krautuvėlės. Tas seno gyvenimo liekanas pakeitė stambūs ir gruboki naujieji pastatai - toliau nuo gatvės nustumti, bet jau nebe nuosavuose sklypuose, kur šeimininkai kiekvieną žemės pėdą brangindavo, o niekieno - suvisuomenintame plote.

Taip blogesnius ir geresnius nuosavus namukus ėmė keisti naujoviški "kumetynai" - daugiabučiai namai, skirti gyventi paprastiems darbo žmonėms, nei savo gėlių lysvelės, nė daržo ruoželio neturėjusiems.

Dar labiau valdinė statyba išsiplėtė Švenčionyse chruščiovino "atšilimo" metais, reformų dėka pagyvinus didžiosios

Šalies ekonomiką bei gyvenimą. Tada, gerokai sumažinus galinę armiją, nemažai lėšų buvo skirta gyvenamajai statybai. Iš kitos pusės, pasmerkus stalinistinius perkrovimus architektūroje, labai jau dideli, nesaikingą ir brangą puošnumą, buvo mestasi į kitą kraštutinumą.

Pirmenybė atiduota statybos pramonei. Tada ir prasidėjo namų - "Dėžučių" epocha, kai visą Lietuvą nusėjo grubūs, plokščiaisiais stogais pastatai, dažnai net be balkonų ir kitokių didesnių patogumų. Buvo stengiamasi statyti aukštėsnius namus, neva mažai vietos užimančius. Ir į mažus miestelius ėmė brauti gremėždiški penkiavakščiai, iš neišvaizdžių silikatinių plytų sumūryti.

Tie didieji pastatai niekaip nesiderino prie šintmečiais susiklosčiusių mažujų miestelių išplanavimo, jaukių kuklių namelių. Tie senieji nameliai savaip gi buvo patogūs gyventi - greta buvę žemės sklypelis, pagal savo norus galima buvo ten ir kokį reikalingą ūkinę pastatą pastatyti ar pačią pirkią praplėsti.

Taip ir Švenčionis užplūdo tipinių, industrinių namų srautas. Tie neišraiškingi daugiaaukščiai pastatai tada užėmė labai geras vietas centre, nepalikdami rezervų ateičiai. To meto statybose nematome siekimo išsaugoti tik šiam miestui būdingus bruožus - Švenčionių savitumą. Gyvenvietė buvo skubiai apvelkama eilinio tarybinio miesto uniforma, užpildoma vis naujais silikatinių plytų gremėzdais.

Visa tai labai būdinga tuometinei santvarkai, kai nebandyta žūpinti žmonių dvasiniu pasaule. Tada į žmones težiūrėta vien kaip į menkus ir paklusnius sraigtelius didžiajame valstybės mechanizme. Pamažu į gyvus žmones pradėta žiūrėti kaip į kokios armijos kareivius, kuriems gyvenime pakanka tik paprasčiausių dalykų: menko maisto ir prasto poilsio.

Naujas ideologines ir socialines nuostatas atspindėjo ir pasikeitimai pačiame Švenčionių išplanavime, atskirų jo dalių išdėstyme.

Didžioji aikštė su bažnyčia ir senojo užstatymo likučiai buvo lyg panaikinta - palikta nuošalyje nuo svarbiausių miesto įstaigų. Visai nepateisinamai tos aikštės pietinis pakraštys buvo užstatytas tipiniais dviaukščiais gyvenamaisiais namais, užuot palikus tą vietą kuriems miestui reikalingesniems pasta-

tams. Juk praeityje visos aikštės pakraščius užėmė būtent parduotuvėlės ir dirbtuvėlės, traukusios gausius lankytojus. Tad dabartinė nyki silikatinių mūrų rikiuotė labai akivaizdžiai pabrėžė esminį viso gyvenimo būdo persivertimą. Buvusių prekybinio miesto bruzdėjimą pakeitė niūrių barakų kvartalai ir negausios parduotuvės su aptyuštėmis lentynomis ir nuolatinėmis pirkėjų eilėmis.

Menkai miestą tēpapuošė tipinis kino teatro pastatas aikštės kampe.

Miestą bandytu gerokai pakeisti į naują vietą nustumiant patį centrą - Vilniaus bei Strūnaičio gatvių sankryžą. Iš ten pastatyti visuomeninių pastatų - ryšių mazgo, maisto bei pramoninių prekių parduotuvių, matome, kad buvo užsimota sukurti visai naują centrą, gana simboliškoje vietoje - greta vykdomojo komiteto bei cerkvės. Deja, naujieji pastatai šiame centre taip pat neišvaizdūs - perdėm schematiškos, tipinės "dėžutės".

Čia matomas ir tam laikotarpiui būdingas bandymas "pabėgti" nuo praeities - tautos ir krašto istorijos bei religijos. Taip buvo paniekinta, nuošalyje palikta žalioji Laisvės aikštė bei dailus bažnyčios pastatas.

Tačiau naujas miesto įstaigų dėstymas nebuvo itin protinges. Jenovėje, kai visomis gatvėmis tėsėsi įvairios parduotuvėlės ir dirbtuvėlės, nesunku buvo surasti sau reikalingą prekę. Pokario metais viskas suvisuomeninta, centralizuota ir specializuota. Negausios parduotuvės išbarstytose po visą miestą. Aptarnavimo įstaigos išsiitęsė ilgyn, tuo visai nedžiugindamos miestiečių bei apylinkių lankytojų, priverstų bėgioti nemažus atstumus "prekių medžioklėje".

Tokia kaina teko mokėti už neapdairų daugiabučių namų kaišiojimą į miesto centrą, nepagalvojant apie tolimesnę ateitį.

Taip vietoje senovinio Švenčionių centro, gana kompaktiško, aptarnavimo pastatų glaudžiai aptūpusio turgaus aikštę bei gretimas gatveles, pokario metais susiklostė visai naujas. Tas naujas centras Švenčionyse nusidriekė per gerus pusantro kilometro (nuo autobusų stoties iki ūkiniių prekių parduotuvės).

Tarybų valdžios metais buvo iškilmingai Švenčionėmos

Gegužės I-osios, Spalio Didžiosios socialistinės revoliucijos metinės.

Štai 1958 m. rajoninio laikraščio puslapiuose skaitome:
"Jau lapkričio 6 d. šventiškai pasipuošė miestas. Virš pastatų p
plakatai, šūkiai, partijos ir vyriausybės vadovų portretai. Vake
kare užsidegė švenčiškos iluminacijos žiburiai..." Vyko iškil-
mingi minėjimai. Ir taip metai iš metų.

Pokario laikotarpiu buvo kasmet organizuojamos Žemės
Ūkio parodos. (Daugiausia turgavietėje).

1958 m. atidaryta Švenčionyse pirmoji saviturnos parduo-
tuvė. Vėliau jų daugėjo.

1959 m. Švenčionyse gyveno tik 4006 gyventojai - trečdaliu
mažiau nei senajame mieste prieš šimtmetį.

1959 m. dar važinėjo traukinukas Švenčionys-Švenčionėliai.
Autobusų stotis buvo Turgaus gatvėje. Šiuo metu buvusiose
autobusų stoties patalpose "Žeimenos" firminė parduotuvė.

1959 m. išaugo vaistažolių perdirbimo korpusas.

POKARIO LAIKOTARPIO METAI (1960 - 1978)

1960 m. rajono laikraštyje "Žvaigždė" skaitome:

"Miesto centre, prie naujo vaistažolių perdibimo fabriko pastato- žalumynais ir vėliauomis papuošta tribūna. Virš jos - raudoname audekle šūkis "Šlovė TSKP!". Priešais tribūną išsirikiavo miesto darbo žmonių kolonos. Šimtai žmonių susirinko į Šventinę demonstraciją". Norė kažin ar visi savo noru čia susirinkdavo... Buvo ir grąsinimų, ir prievartos.

Vėliau šių švenčių minėjimai buvo perkelti prie ryšių mazgo. Ir taip Šventėme ilgus metus nelabai patys tikėdami šiomis Šventėmis, nes ir iš tribūnų sklido gražios kalbos, skaičiai apie įvykdytus planus, pasėtus ir nuimtus pasėlius. Ispūdingi skaičiai, procentai. Ir tik viskas gerai. Net ir Šventinėje demonstracijoje I-ji žygiuodavo tie darbo kolektyvai, kurie gerai vykdė planus.

Vyko kasmetinės dainų Šventės, festivaliai. Tai metais visos dainų Šventės vyko prie Beržuvio ežero. Šių švenčių metu veikdavo bufetai, kioskai, buvo gausu degtinės ir dažnas ne dainos paklausyti ar šokio pažiūrėti ateidavo, o tik tam, kad su draugu stiklelių pakilnotų.

1962 m. Švenčionių II-os vidurinės mokyklos mokiniai gavo didelę dovaną - naujają mokyklą, nes išnugus mokinijų skaičiui sencji jų nesutalpino. Mokyklos direktoriumi tuomet dirbo Sergejus Adamovičius.

1962 m., sustabinus rajonus, dalis Pabradės ir Švenčionelių rajonų prijungti prie Švenčionių rajono.

Žymesnio miesto augimo nebuvo numatyta ir 1964 m. parengtame Švenčionių generaliniame plane. (Autorius J. Vaškevičius). Tai buvo svarbiausias dokumentas pokario metais susiklosčiusioje projektavimo ir miestų vystymo sistemoje, kurioje būdavo numatoma miesto ateitis bent porai dešimtmečių į priekį.

1964 metų generaliniame plane numatytas nedidelis miesto augimas buvo savaip parankus Švenčionims. Nuo bet kokio pramonės giganto, taip nėgštamo dešimtmečiais, statybos Švenčionis išgelbėjo nepatogia pripažinta jų padėtis - Respublikos pakraš-

tyje, atokiau nuo geležinkelio.

Rekonstruotas vaistažolių perdirbimo fabrikas buvo daugiau egzotiška įmonė, nepelnusi Švenčionimės didžiosios indus- trijos centro vardo (dirbo apie 100 žmonių). Respublikos mastu nedidelė įmonė buvo ir sviesto gamykla, kai ir rekonstruota tuo metu.

Žymiausiu tapo Švenčionių siuvimo fabrikas, įkurtas 1962 m. Netrukus Jame jau darbavosi 709 darbininkai ir tarnau-tojai.

Švenčionių laimei, visos tos įmonės buvo gana tinkamos miestui - ekologiniu požiūriu mažai pavojinčios.

60-aisiais metais kiek vystėsi Švenčionių miesto ūkis, kūrėsi naujos ūkinės bei aptarnavimo įstaigos. Taip, 1958 m. mieste įsikūrė autotransporto kontora, vėliau išaugusi į neuažą organizaciją. Pradėjo veikti muzikos mokykla. 1965 m. naujasis paštas su rajoniniu ryšių mazgu. Mieste pradėta įrengti vandentiekis ir kanalizacija. Užstatoma Naujoji bei Pionierių (šiuo metu A. Rymo) gatvės.

Taip pamažu augo ir tobulėjo miestas, deja, surinkdamas ir visiems pokario metų Lietuvos mažiemis miestams būdingas ydas, žymiai išryškėjusias dešimtmeciais, kad ir nuolatinį planą bei naudingų pasiūlymų nevykdymu.

Antai, šiandien jau matome, kad nepataisomai buvo už-delsta dar 1964 metų generaliniame plane numatyta apvažiavimo į Švenčionelius statyba. Tas tik prieš kelerius metus įrengtas kelias jau seniai būtų padėjęs tranzitiniam transportui, page-ringęs gyvenimo sąlygas miesto centre.

60-ųjų metų pastatai menkai teipapuošė miestą. Šiandien teižiūri juose gan prastas "dėžutes" - gal pigesnės ir statybininkams patogesnės, tačiau toli gražu neprilygstančias net ir senoviniam pastatams. Praeityje miesto vaizdą labai pagyvindavo nedidelių namelių ivairumas: kiekvienas savininkas kiek savaip statydavo pastatą, stengdavosi ji papuošti - kartai norėdamas prieš kaimynus pasipuikuoti, kartais - ypatingesniu pastatu daugiau klientų prisivilioti, kartais - ir vien savo malonumui. Senuosius Švenčionis labai pucšė daugybė krautuvėlių bei dirbtuvėlių išksabų. Per amžius buvo susiklostęs ir žmogui įprastas jaukus tradicinio miestelio pavidalas.

Pokario metais pagrindiniam savininkui - valstybei jau

menkai terūpėjo pastatų puošnumas ir miesto gražumas. Propagandiniai sumetimais tada tebūdavo puošiami kokie reprezentiniai rūmai ar parodosios miesto dalys - centrinės aikštės ir panašiai. Užtart tokios papildomos išlaidos būdavo padengiamos didžiojo taupymo sąskaita. Pokario metais buvo parengta gausybė įvairiausių direktivų, reikalavusių statyti kuo pigiau ir paprasčiau. To reikalaudavo ir visokios kontroliuojančios instancijos. Deja, tiek pat nebūdavo rūpinamasi tuo, kad miestas būtų pakankamai patrauklus ir jaukus savo gyventojams, kad valdiškieji pastatai būtų pakankamai išvaizdūs.

1964 metais sudarytame Švenčionių genplane buvo numatyta nugriauti visus individualius namus tarp Vilniaus ir Partizanų, Naujosios gatvių. Jų vietoje turėjo būti statomi daugiaukščiai gyvenamieji namai. Tada buvo aiškinama, kad taip būsią daug naudingiau - tame pat plote bus galima įkurdinti žymiai daugiau žmonių tankiai sustatytuose daugiaukščiuose gyvenamuose pastatuose. Taip turėjo būti patogiau inžinieriuius tinklus įrengiant, gyventojus patogumais aprūpinant, kelius ir privažiavimus tiesiant. Buvo įrodoma, kad taip vienam miesto gyventojui mažiau išlaidų teks.

Belaukiant netolimo - jau 1980-iesiems pažadėto - komunizmo, nedideliu daiktu atrodę ir dešimčių sodybų bei daugybės nuosavų pastatų (neretai dar gerų, tinkamų) nugriovimas, pakartotinis tų plotų užstatymas jau daugiaukščiais pastatais. Tam tikslui buvo numatyta daugelis milijonų rublių.

Tai nebuvo vien projekto autoriaus paklydimu - jis tik vadovavęsi bendromis direktivomis, Maskvoje patvirtintais bendraisiais normatyvais, atspindinčiais savo meto ekonominę - socialinę politiką. Tokie projektai buvo sudarinėjami visoje didžiojoje šalyje, neatsižvelgiant nei į vietas ypatybes, nei į gyventojų norus. Žmonės tada faktiškai tebuvo laikomi menkais sraigteliais didžiajame valstybės mechanizme, bebalėmis šachmatų figūromis, kurias galima stumdyti valdžios nuožiūra.

Tas Švenčionių genplanas atspindėjo ir to meto politines nuotaikas. Tada uoliai buvo stengiamasi viską su visuomeninti, sukolektivinti. Nedidelio miesto gyventojų kimšimas į daugiaukščius namus vėlgi buvo laikomas tikslingu dalyku suvienodinant žmones, kovojant su "netikusia praeities atgyvena" - individualia statyba. Beje tuo metu TSRS išpopuliarejo didžiu-

lių namų-komunų projektai, kur žmonės turėjo ir gyventi, ir maitintis - visi gana vienodomis sąlygomis, it kokie naujosios visuomenės kareiviniai ir didžiojo lagerio gyventojai.

Tad ir mažuose miesteliuose tada pirmenybė buvo atiduodama daugiaaukštei valdiškai statybai, turėjusiai pradžioje įkurdinti bemat daugumą gyventojų. Tačiau - Didžioji valstybė ginklavimosi varžybų, grandiozinių projektų bei netobulo ūkio spaudžiamą, neskubėjo skirti tų daugelio milijonų rub. kiekvienam miestui ir miesteliui. Tad didieji planai buvo vis atidėliojami vėlesniams laikui. Tikrovė ir planai vis labiau ėmė skirtis.

Tas planų nevykdymas daliai Švenčioniškių gal ir iš sveikatai išėjo - jie liko gyventi savo sodybose, galėjo naudotis žemės sklypeliu prie nuosavo namo. Nesulaukus žadėtųjų milijonų, vietas valdžiai teko ieškoti paprastesnių sprendimų. Taip pamažu imta statyti daugiaaukščius gyvenamuosius namus iš vakarus nuo Vilniaus gatvės - laisvuose plotuose link Švenčionelių.

Ankstesnius užmojus šiandien tebeprimena tik keli daugiaaukščiai pastatai ryciau Vilniaus gatvės. Taip, lyg nusižengus griežtiems planinio ūkio reikalavimams, buvo nueita teisingesniu ir realesniu keliu ugdant miestą.

Kur kas didesnė nei buvo planuota vyko individuali statyba. Tad, nesulaukę žadėtųjų valdiškų milijonų, patys Švenčioniškai ėmė rūpintis savo būstais.

Šiaip jau Švenčionims 70.-ji metai buvo palyginti sekmingi. Tada rajono vyriausiuoju architektu dirbt P. Jakučioniui buvo nemažai nuveikta tvarkant miestą.

Buvo praplatinta ir sutvarkyta Vilniaus gatvė, imtasi kitų gatvių tvarkymo, kooperuojant atskirų žinybų lėšas, įrengtas centralizuotas vandentiekis ir kanalizacija. Ruoštasi panaikinti daugelių vietinių katilinių, teršiančių orą savo dūmais. Todėl imtasi centralizuoti šilumos tiekimą.

Tada vėl pradėta gairinti senajį miesto branduolių - Laisvės aikštę. Buvo neblogai rekonstruotas te suvešėjęs skveras, pastatytae paminklas V. Kudabai, gražiai sutvarkyta aplinka. Išaugo kinoteatras "Taika". Miesto centre modernizuotas viešbutis "Eglė" su 1-3 vietų kambariais, suomiška pirtimi ir baseinu.

Pastatytas nemažas restorano-valgyklos-kulinarijos parduotuvės "Beržuvio" kompleksas. Tas pastatas (autorius V. Patabinskas) netruko pagarsėti visoje Respublikoje savo patraukliu architektūri nu sprendimu. Čia pirmą kartą pokariniuose Švenčionyse buvo atsisakyta "dėžutės" išvaizdos, sukuriant įdomesnio pavidalo pastatą. Beje, tame pastate nėra ir ypatingų puošmenų - gana kukliomis briedimis nėmis čia pavyko pasiekti ištisę gerą rezultatą. "Beržuvio kompleksas" lyg reabilitavo šiuolaikinę architektūrą, parodė, kad gerai pasistengus, galima ir naujovišką pastatą gražiai įjungti į tradicinio miesto terpe.

Naujasis "Beržuvio" pastatas labai sėkmingesnai užbaigė pietrytinio aikštės pakraščio užstatymą, sukūrė labai jaukų kampelių pačiame miesto centre. Šis pavyzdys parodė, kad tinkamai parinktas pastato aukštis, kukli ir skoninga jo išvaizda padeda "sulopysti" net ir gerokai apgadintą miesto vaizdą. Savo pavidalu "Beržuvio" lyg atvėrė greta stovinčių pastatų (ypač buitinio gyventojų aptarnavimo kombinato bei kino teatro pastatų) išvaizdos prastumą.

Deja, tas pirmasis geros architektūros ir atidumo tradicinių aplinkai pavyzdys teliko Švenčionyse "pirmaja kregžde" - betgi vienintele. Vėliau taip ir nebuvo pastatyta tokių vykusių pastatų. Savo kaimynui "Beržuvui" - vėliau toli gražu neprilyg labai pretenzingas ir grubokos išvaizdos "Eglės" viešbutis.

Toliau į vakarus centrine gatve gastronomas, universalinė parduotuvė, ryšių mazgas, o priešingoje pusėje metrikacijos biuras ir rajono valdyba.

Statytose partijos komitetui patalpose šiuo metu įsikūrės teismas, prokuratūra, advokatai. Pasukus į Stoties gatvę, sanitarinės epidemiologijos stoties pastatas (Higienos centras). Autobusų stotis įsikūrusi buvusioje geležinkelio stoties pastate.

Žymus įvykis mieste buvo tai, kad 1970 m. vasario 3 d. čia vyko Lietuvos TSR 1970 m. piniginės - daiktinės loterijos pirmosios laidos laimėjimų tiražas. Tai pirmas tokis įvykis, kai pas mus buvo bandoma visas respublikos loterijos bilietų turėtojų laimė.

Komisijos pirmininkas Vaclovas Sauliūnas, rajono vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas. Laimėjimus traukė vaikų dar-

želio auklėtiniai.

Švenčionyse gyveno įvairių tautybių žmonės: lietuviai, rusai, lenkai, žydai, totoriai, ukrainiečiai, baltarusiai, moldavai, latviai, estai, čiuvašai ir kt. Taip, kad ir santuokų šiuo metu būta labai mišrių. Aplamai, įvairių tautybių žmonės gyveno santaikoje, nebuvo didesnių nesusipratimų dėl to, kad esi kitos tautybės žmogus.

Žiūrint iš šių dienų plotnės ir parduotuvėse jau buvo įvairaus maisto, pakankamai mėsos gaminių. Tik eilės, begalinės eilės vargino moteris, nes esant tik vienai parduotuvei jau nebemažame mieste, sunku buvo laisvai apsipirkti.

Pramoninėse parduotuvėse jau atsirado importinių prekių. Visi greit pajuto šių prekių kokybės pranašumus prieš mūsų prekes ir vėl parduotuvėse eilės, tik aišku, prie šių prekių. Žmonės jau gyvено pasiturinčiai. Bet ką pirkti nenorėjo. Norėjo tik gražių, elegantiškų, nesikartojančių prekių. Atsimenu, kai tik pasirodė kremplo medžiagos, visi puolė jas pirkti, o po to kelias vasaras iš eilės visos moterys vaikščiojo lyg su uniformomis, kas dešimta vis tokia pat suknele. Nors, vėliau suprato, kad ši medžiaga nelabai patogi, nes vasarą su ja karšta, o žiemą - šalta.

Jau dažnas švenčioniškis ir užsienyje pabuvojo, ten gražių prekių parsivežęs, savo apranga skyrėsi nuo kitų. Matė, kad ten ir gyvenama, ir dirbama kitaip. Pasakojo apie tai savo draugams ir pažintamiems, ir, tūlas, atliekamą rublių surinkęs, stengėsi ir pats ištakuti į taip anksčiau draustą užsienį.

Dirbtį buvo kiekvieno pareiga. I nedirbantį visi žiūrėjo lyg ir paniekinamai. Ir, nors ir ne visų buvo dideli atlyginimai, niekas nebadavo. Aišku, kad šiuo metu, daugelis ir piktinosi tokia dirbančių lygiava, nes dideliai būryje ne kiekvienas dirbo sąžiningai. Ir juo labiau matėsi neteisybė, kai vieni valdišką turtą lyg savą mašinomis į namus vežė, statė namus iš valdiškų medžiagų, o kai kas nukentėdavo ir mažą niekutį p-sisavinės. Liaudyje buvo paplitęs posakis, kad "Komunistui" viskas galima. Jo net ir teismas neteis. Retas saugojo ir valdišką būstą, nes žinojo, kad jam taisytis nereikės. Todėl laikui bėgant aiškiai matėsi mieste, kurię

namai, ypač mediniai, yra valdiški, kurie nuosavi.

Manau, kad ne iš blogo gyvenimo dažnai būdavo švenčiama darbovietėse, įvairių progų suradus. Ypač buvo girtaujama statybinėse organizacijose, kur lyg nuosavą cemento maišą buvo galima parduoti už puslitrį. Buvome įpratinti, kad viskas mūsų, todėl dažnas ir nesigėdijo taip elgtis.

Atskirti nuo bažnyčios, nebijdami nuodėmės, vis labiau skurdome dvasiškai. Gal todėl ir skyrybų nemažai buvo, ir pagarbos moteriai, žmonai nelabai daug tek davavo. Nesigėdijome ir senus tėvus pamiršti arba juos net iš senelių namus atiduoti.

1967 metų sausio 1 d. Švenčionių mieste buvo tokios įstaigos, įmonės ir organizacijos:

Agronominė stotis
Autotransporto kontora
Autobusų stotis
Buitinio gyventojų aptarnavimo kombinatas
Civilinės metrikacijos biuras
DOSAAF
Draudimas
Dujuų kontora
Duonos kepykla
Elektrinė
Energijos realizavimo įmonė
Gamybos valdyba
Gamtos apsaugos draugija
Geležinkelio stotis
Gyvulių supirkimo punktas
Karinis komisariatas
Kelių valdyba
Kinoteatras "Taika"
Komunalinių įmonių kombinatas
Kovos su gyvulių ligomis stotis
Kraštotyros muziejus
Kuro kontora
Liaudies teismas
Litžemüktechnika
Medžiotojų draugija
Melioracijos grupė
Muzikos mokykla
Nežinybinė apsauga
Poliklinika
Prekybinė bazė
Priešgaisrinė komanda
Prokuratūra
Rajkoopsąjunga
Rajoninė biblioteka
Rajoninė ligoninė
Rajoninė vaikų biblioteka
Rajoniniai kultūros namai

Rajoniniai pionierių namai
Ryšių mazgas
Sąjunginė spauda
Sėklų labaratorija
Siuvimo fabrikas
Spaustuvė
Statybų remonto valdyba
Sviesto gamykla
Taupomoji kasa
Tubdispanseris
Vaičių darželis
Vaikų lopšelis
Vaikų sporto mokykla
Vaistažolių pereidirbimo fabrikas
Vaistinė
Vakarinė vidurinė mokykla
Vartotojų kooperatyvas
Vidurinė mokykla Nr. 1
Vidurinė mokykla Nr. 2
"Žvaigždės" laikraščio redakcija (Iki 1950 metų laikraštis
buvo leidžiamas pavadinimu "Už tėvynę")

1979 - 1987 METŲ SVARBESNI GYVENIMO M O M E N T A I

1979 m. buvo parengtas naujas Švenčionių miesto išplanavimo projektas (aut. L. Prionaitytė ir P. Javukynas). Jame numatytas gan lėtas miesto augimas - 2005 m. Švenčionyse turėtų gyventi 7000 žmonių.

Tačiau tikrovėje miestas augo kiek sparčiau - 1989 m. surašymo metu jame aptikta 6600 gyventojų.

1979 m. projekte numatytas žymus Švenčionių centro išvystymas, numatoma ten daug įvairių visuomeninių pastatų - kartu bandyta taisyti ir kai kurias pokario metais padarytas klaidas.

Palikti ramybėje namai prie Partizanų gatvės. Atsisakyta didžiujų perstatymo užmojų, nebesiruošta griauti ištisus kvarthalus nuosavų namelių, jų vietoje pastatant daugiau kiekvienam daugiautę statyba jau dėstoma laisvesniuose plotuose.

Iš miesto centro į Lentupio pusę buvo numatytas iškelti vaistažolių fabrikas, labai jau išsikerojęs gyventojams svarbioje vietoje ir neturėjęs ten žemesnių galimybių tolimesniams plėtimuisi ir patogiam darbui. Jo vietoje turėjo įsikurti parduotuvės, buitinio aptarnavimo skyriai. Taip padarius Švenčionių centrinė dalis būtų tapusi patogesnė miesto gyventojams. Vėl būtų atsikūrės įprastinis praeičiai parduotuvių bei dirbtuvių išsidėstymas prie svarbiausių gatvių. Taip miesto centras būtų tapęs "miestiškesnis" - nažiuo išdarkytas, daug patogesnis vietiniams gyventojams bei atvykstantiems lankytojams.

Projekte buvo siūloma ties senosios aikštės šiaurvakariniu kampu - prieš bažnyčią - statyti naujus miesto kultūros namus. Tas didysis pastatas turėjo atsirasti vietoje karo metais sunaikintų senųjų namelių toje aikštės pusėje. Pagal to meto papročius greta dar buvo numatyta mitingų aikštė su dideliu automobilių stovėjimo aikšteliu.

Palei Švenčionelių gatvę numatyta naujoji autobusų stotis (greta turgavietės). Ten buvo siūloma dėstyti ir prekybos įstaigas: baldų ūkinį prekių parduotuves, veterinarinę vaisinę. Toje vietoje turėjo išsaugti cheminės valyklos, skalbyklos administraciniai pastatai. Taip miesto centras būtų pradėjęs

augti ir Švenčionelių link še ne vien tik ištisėdamas palei Vilniaus gatvę. Tai būtų patogu Švenčioniškiams, lankantiems įvairias įstaigas.

Daug naujų visuomeninių pastatų buvo numatyta ir pietiniame Vilniaus gatvės gale. Greta cerkvės turėjo atsirasti teismo rūmai ir kiti administracinių pastatai. Taip aplink partijos rajono komiteto pastatą turėjo susiklostytį ištisas administracinis kvartalas su visokių žinybų bei draugijų pastatais. Cirkliškio Link jis privalėjo pratęsti spanstuvės, redakcijos ir kitų žinybų pastatai.

Senoje vietoje buvo numatyta išplėsti rajono ligoninę ir polikliniką.

Miestą pietų pusėje turėjo pradėti didelė Žiedinė sankryža Vilniaus gatvės ir apvažiavimo į Švenčionelius susikirtime.

Deja, didžioji dalis užplanuotų dalykų - gal ir naudingų Švenčioniškiams, - teliko vien popieriuje.

Švenčionys dėl savo nucšalios padėties, gamtinės sąlygų, neišaugo į stambų pramonės centrą. Veikia kelios įmonės. Stambiausias yra siuvimo fabrikas (įkurta 1962 m.), sviesto gamykla (įkurta 1927 m.), buitinės, transporto įmonė, 125 vietų ligoninė (įkurta 1960 m.)

Mieste pastatyti kanalizacijos tinklai, pagilintas Kuncų upelis, vietomis jis įleistas į gelžbetonio vamzdžius. Padarytas naujas kelias - apvažiavimas į Švenčionelius.

Stagnacijos metais Švenčionyse simboliškai žymėjo du reikšmingiausi to laiko pastatai: restoranas ir valdžios rūmai.

Muziejuus per visą dešimtmetį taip ir nebuvó pastatyta. Teisinamasi lėšų trūkumui ir kitokiomis priežastimis. Ši statyba jau vykdoma nuo 1981 metų.

Naujoji ligoninė pradėta statyti 1988 metų spalio mén. 1993 m. rugpjūčio mén. į pastatyta jos dalį persikelė ligoninės administracija, ginekologinis ir gimdymo skyriai, labaratorijos, kraujo perpylimo stotis.

Švenčionyse gan ryškios tik nuo ankstesnės miesto valdžios atsilikimo priežastys. Kiti tokio pat dydžio miestai

toli gražu pralenkė Švenčionis, kažkada garsėjusi Šiaurės Rytų Lietuvos didmiestį.

Švenčionyse nebandyta gelbėti net gan pigomis ir paprastomis priemonėmis: išradingu apželdinimu bei savita mažąja architektūra.

Cirkliškio karių kapinėse, netoli nuo Švenčionių, palaidoti kariai ir partizanai žuvę už Švenčionių miesto išvadavimą.

Švenčionių miesto visuomenės kolonos skambant gedulingam maršui ilgus metus žygioavo į Cirkliškio broliškas kapines paminėti gegužės 9-osios - Pergalės dienos.

Tyliai ošiant Cirkliškio kapinių pušelėms skambėjo iškilmingi žodžiai apie gyvybę, mirtį, pareigą Lėvynei bei 1945 metų pavasarį, atnešusį žmonijai taiką.

- Čia ilsisi tie, kurie mylėjo žibuckles, ryto vėją... krito apglėbę gimtosios žemės kauburėli... guli nebejausdami nei pavasario žiedų, nei žiemos pūgų siausmo..." Tai žodžiai pasakyti vienam iš šios šventės paminėjimų.

Aidėjo šūviai, taikūs saliuto šūviai kritusiems pgerbti.

1986 m. buvo atidaryta nauja vaistinė Lentupio gatvėje. Jos vedėja Marytė Karpavičienė, pavaduotoja Gema Šukevičienė.

1986 m. prasidėjo naujas vajus - kovoti ēmėje su nedarbinėmis pajamomis - jei žmogus numogs ką nors, pasinaudobė ar iškeps bandelę ir ją nėgins parduoti, neužsiregistravęs finansų skyriuje, tai jau ir buvo nedarbinės pajamos.) Dar visi privalėjo dirbti. Nedirbantys, ar vengiantys darbo buvo vadinti veltėdžiais. Darbo kokybei mažai skiriama dėmesio, daugiausia apie tai tik kalbama buvo. Blogai dirbantį reikėjo mokytis, auklėti, tik iš darbo atleisti nevalia. Net ir labiausiai prasigérę buvo atleidžiami savo noru.

1987 m. atiduota eksploatuoti skaičiavimo stotis. Čia netrukus įsikūrė rajoninio laikraščio "Žvaigždės" redakcija (trečiamo aukšte) bei vartotojų kooperatyvas (I-ajame aukšte

Žmonės vis labiau mato ir supranta, kad gyvename ne taip kaip gyvenama anksčiau vadinaoję "pūvančio kapitalizmo" santvarkoje. Vis dažniau, jau ir iš tribūnos sklinda kalbos apie kitokių gyvenimą ir dažnas pareiškia, kad geriau jau norėtų gyventi toje "pūvančio kapitalizmo" santvarkoje, negu mūsų iki šiol taip girtame socializme.

A T G I M I M O A I D A I Š V E N Č I O N Y S E (1988-1994)

1988 m. rugsėjo 23 d. rajoninių kultūros namų choro kambaryje, papuoštame Sąjūdžio ženklu, susirinko daugiau kaip 30 sąjūdžio idėjoms pritariančių žmonių. Buvo įkurta Sąjūdžio rėmimo grupė, kurios uždaviniai: išgyvendinti biurokratiją, branginti giminės kalbą, tausoti rajono gamtą, stiprinti ekonomiką, daugiau dėmesio skirti kovai su girtavimu ir t.t.

Išrinkta delegacija į Lietuvos Sąjūdžio konferenciją, kurio vadovu patvirtintas Juozas Jakštėnas.

1988 m. spalio 8 d. Sąjūdžio rėmimo Švenčionių rajono grupė pakvietė visus į pirmajį mitingą prie Belio ežero. Čia plazdėjo tautinės triispalvės vėliavos. Tautiniai drabužiai apsirengusios merginos išdėliojo prieš susirinkusius žodį A T G I M I M A S. Susikaupę ir susijaudinę visi giedojo V. Kudirkos "Tautišką giesmę".

- Per išvargusią Lietuvą keliauja persitvarkymas. Jo gaivūs vėjai užplūdo ir Švenčionijos žemė,- skambėjo iš kalbėjusių šiam mitinge lūpų.

1988 m. rajoniniame laikraštyje išdrįsome pareikšti, kad Švenčiamos kūčios I-ą kartą nesibaiminant nieko.

1989 m. sausio 12-19 dienomis vyko gyventojų surašymas. Surašymo duomenimis Švenčionių mieste gyveno 6662 gyventojai, iš jų - 3032 vyrai ir 3590 moterų.

1990-ųjų metų kovo 11-ąją Lietuva visam pasauliui įrodė, kad ji gyva, nesunaikinta, nesutrypta. Ji sugebėjo savyje išlaikyti tautos tradicijas, kalbą, papročius, laisvės ir vilties būti nepriklausoma troškimą. 1990-ųjų kovo 11-oji-Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo diena.

1990 m. balandžio 12 d. prie Švenčionių ryšių mazgo buvo organizuotas Sąjūdžio iniciatyva mitingas Lietuvos Nepriklausomybės ir Vyriausybės nutarimams paremti. Kalbėjo Sąjūdžio rajono tarybos atsakingasis sekretorius S. Tumėnas, J. Jakštėnas, Sąjūdžio rajono tarybos pirmininkas, E. Vaitkevičienė, S. Gemburo, S. Kadzevičius, V. Navickas, rajono tarybos pirmininkas.

1991 m. sausio 13 d. - kruvinasis sekmadienis (naktį iš 12 į 13) sostinėje Vilniuje. Šarvuočiai, tankai ir desantininkai apsupo radiją ir televiziją. Panaudojo smurtą ir prievertą prieš susirinkusius prie televizijos bokšto žmones ir televizijos darbuotojus, okupavo televizijos bokštą. To pusekoje 13 išžmuštu

ir 144 sužeisti.

Tą naktį, taip pat, kaip ir kitomis, budėjome miesto vykdomajame komitete. Radijo taškas komentavo įvykius Vilniuje. Šiurpu buvo klausytis. Girdėjosi, kaip trata kulkosvaidis. Vienas po kito žuvo žmonės. Girdėjosi, kaip meldžiasi susirinkę prie televizijos bokšto žmonės. Staiga radijas nutilo. Šiurpu-liukai nubėgo per nugarą. Susijaudino ir mano dukra, budėjusi kartu su manimi. Paskambino telefonu iš miesto žmonės, kas darosi?.. Buvo atkakliai sėdėjusių prie televizorių ekranų ir stebinčių šiuos įvykius. Pasikeitėme nuomonėmis, kad baisoka, kas čia toliau bus? Po kurio laiko prabilo Kauno radio stotis. Pasigirdo kreipimasis į pasaulio tautas... Ilgu buvo laukti ryto,- pasakoja tą naktį budėjusi vykdomojo komiteto sekretorė G. Pretkelienė.

Laimei, mūsų mieste buvo ramu. Jokių įvykių.

1991 m. gegužės mėn. Švenčioniškiams atiduota naudoti nauja poliklinika. Jos statybą paspartino tas faktas, kad buvusi sena medinė poliklinika sudegė.

Šiais metais Švenčionių rajono statybos ir remonto organizacija, vadovaujant darbų vykdytojui Nikolajui Skripko, restauravo seną pastatą Vilniaus gatvėje į laidojimo biurą.

1992 m. rugsėjo 26-oji Švenčioniškiams buvo neeilinė diena. Vyko kraštiečių susitikimas ir tame dalyvavo Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas Vytautas Landsbergis.

Prasidėjusi privatizacija daug ką pakeitė. Perkami butai už gautus čekius.(Jų suma atitinkamai pagal amžių 1000-5000 rb Veliau ši suma buvo indeksuota).Mieste vis daugiau privačių parduotuvių, kioskų, barų. Buvusias mažas miesto parduotuves nusipirko privatūs asmenys aukcionuose ir jose toliau vyksta prekyba jau kaip asmeninėse parduotuvėse.

Daug prekybos taškų nuomas pagrindais įsikūrė BGAK pastate. Čia iš buvusio buitinio beliko siuvykla, persiorganizuusi į UAB "Svilka", fotografai į UAB "Fokopa", laikrodininkai televizorių meistrų, užsiregistravę kaip nuosavos žmonės, kirpėjos taip pat apsiforminę asmeniškai. Tik viena vyru kirkėja liko prie UAB "Svilka". 1993 m. rajono Tarybos sprendimu Švenčionių BGAK likviduotas.

Vis daugiau bedarbių mieste, nes mažinami darbuotojų

etatai, užsidaro valstybinės organizacijos.

Susikūrė darbc birža, registruojanti bedarbius ir mo-
kanti tam tikrą laiką pašalpas bedarbiam. Įsteigta globos
ir rūpybos skyrius prie rajono valdybos rūpinasi socialiai
remtinomis šeimomis, vienišais asmenimis.

Respublikoje vis dažniau kalbama apie reketą, daugėja
nusikaltimų, vis dažniau girdisi apie padegimus, sprogimus.
Tai lyg aidu atsikartoja ir mūsų mieste. Padegta "Viktorijos"
parduotuvė. Joje iš buvusių prekių teliko tik pelenai. 1993 m.
naktį iš kovo 16-osios i 17-ąją apie 3 val. 40 min. Taikos
gatvės kvartale ne vieną iš miego prikélé kutinantis drioks-
telėjimas. Sprogimas įvyko šios gatvės 16-ojo namo 5-ame
aukšte prie muitinės viršininko buto durų. Sprogimo banga
išgriovė ir jau liepsnojančias duris į bloškė i prieškambarį.
Nuo jų užsidegė drabužių kabykloje kabojusios sintetinės
striukės, prieškambario komplektas, ant grindų patiestas ki-
liminis takas. Gaisrą pavyko greitai užgąsinti.

Sprogimo bûta tokio stipraus, kad nuo jo bangos išgriuvo
ne tik priešais, bet ir dar dviejų žemiau gyvenančių kaimynų
butų durys. Visų kitų - išjudintos iš vietų. Laimei žmonių
aukų nebuvo.

1993 m. pradėta vaistažolių fabriko statyba. Užbaigt
išorės taupomojo banko statybos darbai.

Paskelbus lietuvių kalbą valstybine kalba 1993 m. gegu-
žės mén. prorganizuota valstybinės kalbos egzaminas. Ši egzamina
privalės išlaikyti visi kitataučiai gyventojai dirbantys ap-
tarnavimo, gamybos ir kitų sričių darbuotojai, kuriems darbo
reikalais tenka nuolat bendrauti su visuomenė, pildyti dokumen-
tus. Taip pat vadovaujantiems vidurinės grandies darbuotojams.
Ir, svarbiausia, valstybinės valdžios organų, kitų valstybi-
nių tarnybų, savivaldybių, įmonių, įstaigų bei organizacijų
vadovams.

1993 m. rugsėjo antroje pusėje atvėrė duris Prano Karve-
lio terapijos-fitoterapijos^x personalinė įmonė - vienintelė
tokia įmonė Lietuvoje, kur ligoniai daugiausia gydomi vaista-
žolėmis. Čia pat vietoje atliekami visi reikalingi tyrimai,
yra diagnostinė aparatūra, tuo pat paruošiami žolių mišiniai.
Yra vaistažolių smulkinimo mašina. Dirba vaistinė.

^xfitoterapija - gydymas žolelėmis

Daktaras P. Karvelis sakosi, kad visą laiką galvojės apie tai, kad ligonis turi iš gydytojo išeiti ne tik su receptu bet ir su visais jo gydymui reikalingais vaistais.

Vykusicje 1993 m. spalio 9 d. rudens šventėje dalyvavo Respublikos prezidentas Algirdas Brazauskas, Seimo pirmininkas Česlovas Juršėnas bei Žemės ūkio ministras Rimantas Karazija.

Atgimimo laikotarpis sunkus švenčioniškiams. Pirmiausia todėl, kad atsirado nedarbas. Likviduojamos įstaigos, įmonės, organizacijos. Kuriasi jų vietoje akcinės bendrovės, uždaros akcinės bendrovės, mažinami etatai. Naujų darbo vietų nėra. Ne kiekvienas sugebėjo greitai persiorientuoti ir surasti nors kokį užsiėmimą.

Labai daug švenčioniškių émési prekybos. Perka prekes Vilniuje ar kur kitur ir perparduoda jas turgelyje. Todėl ir mažas turgelis prie taupomosios kasos kartais nusitešia gero-kai nuo susirinkusių pardavėjų. Tik pirkėjų ne visada gausu, nes labai jau plonus, kad ir daugumos dirbančiųjų piniginės, o juo labiau pensininkų, kurių pensija 90-120 Lt. per ménestį. Atsirado nemažai vargšų neišgalinčių laiku užsimokėti už butų su visais patogumais. Prasideda butų keitimai didesnio į mažesnį... Atsirado neišgalinčių nusipirkti mėsos (1 kg. kaina 7-7,50 Lt.) ar dešros... Net vadinamos šlapios dešros kg. kainuoja apie 8 Lt. Pigiausios duonos kepulės 0,86 Lt.

Turtingesnieji švenčioniškiai perka ir stato kioskelius parke (šiuo metu jų keturi), kitose vietose, samdo patalpas buvusiame buitiniam... Čia jau net dvi parduotuvės prekiaujančios alkoholiu ištisą parą, dvi kavinukės, ūkinų prekių parduotuvė, nukainuotų drabužių parduotuvė "Rasa", "obelragis", kurioje gausu alkoholinių gérinių, "Jėtikis" prekiaujančios alkoholiniais gérinių, maisto prekėmis, mėsos parduotuvė, A. Dešuk parduotuvė ir dar eilė kitų dar tebesikuriančių...

Neišspildė švenčioniškių viltys, kad Švenčionys liks apskrities centru. Dabartiniai duomenimis priklausysime Vilniaus apskričiai.

Daug nežinios ateityje, bet švenčioniškiai nepraranda vilties, kad bus geriau...

Gerb. pone pirmiminke,

Su dideliu dékingumu ir džiaugsmu šiandien iš Jūsų rankų priimame mums labai brangias dovanas - miesto herbą ir vėliavą.

Visų švenčioniškių vardu nuoširdžiai dékoju Jums, gerbiamas pirmiminke, už tai, kad suradote galimybę atvykti pas mūs į svečius ir įteikti mums šias brangias relikvijas.

Pirmą kartą mūsų miesto istorijoje mes turime savo ne su Rusijos imperijos ar Pilsudskinės Lenkijos atributais pažymétus, o laisvos ir nepriklausomos Lietuvos valstybės Švenčionių miesto herbą ir vėliavą.

Leiskite man pristatyti miesto herbo ir vėliavos etaloną autorui rajono architektą Petrą Savukyną ir Lidiją Archipovą, kuri atliko kruopštų darbą pagamindama šią herbą ir vėliavą.

Nuoširdus ačiū Jums pone Savukynai ir ponia Archipova.

Tur būt nerasisme Lietuvoje tokio kampelio, kuris tiek metų kentėjo ir buvo niokojamas.

1990 metų kovo 11 diena pirmą kartą, po beveik 200 metų trukusios nelaisvės, suteikė švenčioniškiams galimybę gyventi laisvoje Lietuvoje.

Kas tik neengė mūsų krašto. Nuo 1795 metų - carinė Rusijos imperija, kaizerinė Vokietija, pilsudskininkų Lenkija. Jeigu 1939 metais Vilniaus kraštas nors trumpam pajuto laisvės dvelkėmą, tai mes, švenčioniškiai, pirmieji iš Lietuvos gyventojų - sovietų sąjungos okupantišką globą, būdami priskirti prie Baltarusijos sovietų respublikos. Tik 1940 metais tyrimo diktatoriaus Stalino palaiminti buvome grąžinti Lietuvai, bet jau ne nepriklausomai, o sovietinei. Didesnioji Švenčionių apskrities dalis liko Baltarusijoje, kuriai ir dabar priklauso.

Kentėjo mūsų žmonės ir nuo hitlerinės Vokietijos. Ne geressni buvo ir paskutiniai sovietmečio metai.

Sovietų valdžia mažai démesio skyrė mūsų kraštui, o daugiau tiems, kurie dar nebuvome nualinti ilgametės okupacijos, kur greičiau buvo galima sukurti reprezentacines gyvenvietes, ūkius, kad būtų galima pasididžiuoti prieš aukštus Maskvos šulus. Mums tekdavo tik trupiniai, kas likdavo nuo kitų.

Tačiau švenčioniškiai per visą tą ilgą laikotarpį dirbo ir kovojo. Geriausi krašto sūnus ir dukros paguldė galvas už visų mūsų laisvę ir nepriklausomybę. Šimtus ir tūkstančius priglaudė amžinam poiliui Sibiro platybės. Dar ir šiandien Švenčionys

pagal gyventojų skaičių nepasiekė prieškarinio lygio.

Nors ir labai stengtasi šią kraštą rusinti, lenkinti, gudinti, tačiau lietuviškos dvasios, lietuvybės niekas nesugebėjo palaužti, sunaikinti. Mūsų žmonės ne tik išsaugojo šventas lietuviškas tradicijas, bet jas puoselėjo ir vystė. Mes ir šiandien didžiuojamės savo krašto dainininkais, muzikantais, menininkais, puošiančiais mūsų gyvenimą.

Labai malonu, kad miesto herbo ir vėliavos gimtadienis sutapo su kitu labai svarbiu įvykiu - Pasaulio švenčioniškių suvažiavimu. Pas mus atvyko nemažas būrys kraštiečių. Sveikiame Jus visus nors trumpam sugrįžusius iš savo tėvų ir protėvių kraštą. Tikiu, kad mūsų bendros pastangos duos reikiamu rezultatą sprendžiant aktualius mūsų gyvenimo klausimus, stiprinant Nepriklausomą ir laisvą Lietuvą. Linkiu Jums viešnagės metu turiningą ir malonių įspūdžių.

Aš tikiu, kad Respublikos vadovybė skirs didesnį dėmesį amžių nuniokotam mūsų kraštui.

Jau tas faktas, kad pas mus apsilankė Respublikos vadovas gerbiamas ponas Landsbergis, tai patvirtina.

Mes tikime, kad Respublikos parlamentas priims teisingą sprendimą ir Švenčionys vėl taps apskrities centru. Neišsipildys kai kurių veikėjų planai ir siekiai sukurti Vilnijos apskritį, kad vėliau galima būtų reikalauti šio krašto autonomijos ar net atsiskyrimo nuo Lietuvos.

O mes, Švenčioniškiai, stengsimės, kad šis Lietuvos pakraščio miestas nuolat gražetų ir turtetų, kad tarp įvairių tautybių čia gyvenančių žmonių klestetų vienybė ir santarvė.

Švenčionių miesto mero Z. Garbos kalba pasakyta kraštiečių susitikime, kuriamo dalyvavo Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas Vytautas Landsbergis 1992 09 26

P.S. Prieš susitikimą herbas ir vėliava buvo pašventinti bažnyčioje vykusių pamaldų metu.

D I A G R A M A

Švenčioniu miesto gyventojai

1880 - 6795 (iš jų 4430 žydu)

1897 - 6025

1931 - 5893

1935 - 5110

1940 - 7000

1957 - 3500

1959 - 4006 (1801 vyras ir 2205 moterys)

1970 - 4617

1989 - 6662 (3032 vyrai ir 3590 moterų)

1993 - 6400

Tarybiniais metais gyventojai buvo surašinėjami pagal lytį, tautybę. O štai kaip buvo skirstomi miesto gyventojai 1880 metais:

377 Šlėktos, 16 įvairių tikybų dvasininkai, 43 garbės piliečiai ir stambūs pirkliai, 5773 miestelėnai, 75 valstiečiai, 464 kariai, 39 kitų luomų.^X

1994 m. gruodžio 31 d. Švenčionyse gyveno 6356 gyventojai.

^X Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. V., 1983. 640 p.
p. 37.

Kaip ir visos respublikos, taip ir mūsų rajono viena iš svarbiausių susirūpinimą keliančių problemų yra mažas gyventojumas. Tai akivaizdžiai parodyti pasinaudota Švenčionių civilinės metrikacijos skyriaus straipsniu rajono "Žvaigždės" laikraščio puslapiuose skelbta medžiaga:

Mirštantis rajonas

1991 metai

Gimė rajone 426, mirė 567 žmonės.
Susikurė 257 šeimos, išsiskyrė 105.

1992 m.

Gimė rajone 428, mirė 542 žmonės.
Susikurė 266, iširo 87 šeimos.
Šeimos negausios.

1991 m.

37 mamos pagimdė po trečią vaiką,
16 mamy pagimdė po 4-ą vaiką,
3 mamos pagimdė po 5-ą vaiką.

1992 m.

38 mamos pagimdė po trečią vaiką,
9 mamos pagimdė po ketvirtą vaiką,
7 mamos pagimdė po penktą vaiką.

Daug jaunu žmonių išeina iš gyvenimo. 1991 m. nuo 16 iki 50 metų amžiaus mirė 62 vyrai, iš jų nusižudė 9, žuvo dėl nelaimingų atsitikimų 19.

Šio amžiaus moterų mirtingumas mažesnis. Moterų nusižudė 1, žuvo dėl nelaimingų atsitikimų 3.

1992 m. mirė nuo 16 iki 50 metų amžiaus - 39, iš jų 8 nusižudė, nuo traumų žuvo - 16. /Vyrų/

Moterų nuo 16 iki 50 metų amžiaus mirė 12, iš jų 1 nusižudė, dvi mirė nuo sužalojimų.

Švenčionių miesto gatvių pavadinimai

Kodas	Gatvės pavadinimas	Pastabos
10	Adutiškio	
20	Aušros	1988 10 19 Miesto VK sprendimas Nr.79
30	Bažnyčios (buvusi Darbininkų)	1990 12 21 Miesto tarybos sprendimas
40	Beržų	1979 04 11 Miesto VK sprendimas Nr.26
50	Gedimino	
53	Kelininkų	1991 11 29 Miesto tarybos sprendimas
	Kunos	" " "
60	Laisvės aikštė	
70	Lauko	1981 12 16 Miesto VK sprendimas Nr.79
80	Lentupio	
90	Liepų	1971 05 31 Miesto VK sprendimas Nr. 19
100	Mažoji (buvusi Spalio)	1990 12 21 Miesto tarybos sprendimas
110	Miško (buvusi Blėkiškio)	1960 12 28 Miesto VK sprendimas Nr.54
120	Miško skersgatvis	1972 09 31 Miesto VK sprendimas Nr.46
130	Mokyklos	
140	Naujas Pasaulis	
150	Naujoji	
160	Pakalnės	
170	Partizanų (kažkada buvo Totorių)	
180	Ramioji	
190	A. Rymo (buvusi Mėsės, nuo 1960 12 28 1991 03 29 Nr.96v Pionierių)	Rajono valdybos potvarkis
200	Saulėtekio	1980 02 13 Miesto VK sprendimas Nr.10
210	Šiauroji (buvusi Ožkų)	1960 12 28 Miesto VK sprendimas Nr.54
220	Sodų (buvusi Lentupio skg)	1964 09 16 Miesto VK sprendimas Nr.34

230	Statybininkų	1970 04 14 Miesto VK sprendimas Nr.24
240	Stoties	
250	Strūnaičio (buvusi Komjaunimo)	1990 12 21 Miesto tarybos sprendimas
255	Šlaito	
260	Švenčionėlių	
270	Taikos	1970 04 14 Miesto VK sprendimas Nr.24
280	Trakai I	
290	Turgaus (buvusi F. Markovo nuo 1967 12 28)	1990 12 21 Miesto tarybos sprendimas
300	Užupio	
310	Vidžių	
320	Vilniaus	
		1994 11 16
		Švenčionys

K A T A L I K U B A Ž N Y Č I A

Pirmoji katalikų bažnyčia pastatyta Švenčionyse kunigaikštio Vytauto paliepimu 1414 m. iš medžio. Vytautas gausiai ją apdovanojo. Ir šiandien zakristijoje kabo pirmojo fundatoriaus Vytauto paveikslas, vienas iš seniausių jo atvaizdų.

Švenčionių bažnyčia 1510 m. buvo apdovanota turtais. Andriejus Butrimas Nemirovičius su žmona Marina bažnyčiai padovanojo namą, tris dvarus, Ceikinių grūdų dešimtinę, o po šio feodalio mirties Švenčionių bažnyčiai atiduotas visas Ceikinių dvaras.

Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas 1514 m. patvirtino pirmykštius Vytauto ir Kazimiero Jogailaičio dovanojimus Švenčionių bažnyčiai. (Klebonijos namas, daržai, dešimtinės iš Švenčionių, Dysnos, Kančioginos dvarų, trys karčemos, 14 baudžiauninkų Kančioginoje, Švenčionyse ir Kripulėnuose, Božunio (Beržuvio ežeras).

Be to dar Žygimantas I pats padovanojo Švenčionių bažnyčiai 2 baudžiauninkų kaimus: Milaciškę ir Peruškę, Girminiškės žemes, kurios susisiekė su klebono žemėmis kairėje dabartinės Adutiškio gatvės pusėje net iki kelio, einančio iš Mielagėnus (Kančioginą).

Būdinga ir tai, kad Švenčionių bažnyčios klebonui Žygimantas padovanojo karčemą miesto centre ir teises laisvai prekiauti turguje.

1542 m. žemvaldys Stanislovas Davaina, kuris paveldėjo mirusio Andriejaus Butrimo Nemirovičiaus turtus, susitarei su dvasiškiais, Ceikinių dvarą pasiémė sau, o bažnyčiai už tai užmokėjo keturiais baudžiauninkais ir 10 kapų grašių.

Vytauto laikais statytai bažnyčiai supuvus, 1636 m. buvo pastatyta nauja (medinė).

1663 m. bažnyčia buvo atstatyta pakeičiant ją erdvesniu mūriniu pastatu ir puošnai įrengta. Jos fasadą puošė gražus partikas, rėmėsis keturiomis storomis kolonomis. Bažnyčia pastatyta iš akmenų ir plytų. Įdomu, kad bažnyčios nepalietės nei gaisras, nei kitos nelaimės.

1742 m. bažnyčiai priklausė dalis miesto, 9 kaimai su visais valstiečiais, vienas dvaras ir keturios karčemos. Vie na jų mieste, kitos trys kaimai, išdėstyti pakeliui į turgy.

Šiais metais iš nurodytų vietovių bažnyčia gaudavo pelno 1448 auksinų, tame skaičiuje iš karčemų 480 auksinų.

Kapitalistinės santvarkos metais bažnyčios reikšmė dar labiau padidėjo, didėjo ir jos turai.

Ilgainiui bažnyčia neįstengė sutalpinti visų parapijiečių (1875 m. jų buvo 12014, 1879 - 12942, 1880 - 19088).

1896-1898 m. klebonaujant kun. Mozei Jusiui pastatyta dabartinė mūrinė "Visų šventųjų" bažnyčia. Čia buvę kapai iškelti už miesto.

Pagrindinis bažnyčios statybos fundatorius buvo caro armijos generolas grafas Kazimieras Čechovičius.

Jo įsakymu aplinkinių vietovių valstiečiai Paškonių, Grigaliūnų, Nevieriškės ir kitų vežė akmenis, smėlį, plytas, kalkes ir kitas statybines medžiagas. Jo rūpesčiu išpuošta bažnyčia atrodė lyg puošni katedra: du platūs šviesūs bokštai, aukštus portalas, pats bažnyčios stilius - senas, rimtas, romantiškas.

K. Čechovičius padovanojo bažnyčiai centrinių altorių.

Pats K. Čechovičius buvo geras lietuvių kilmės dvarininkas, pats gražiai kalbėjo ir savo testamente išrašė, kad jis laidojant būtų giedama ir meldžiamasi tik lietuviškai.

Jo pageidavimas buvo įvykdytas. Tai buvo didelė naujiems anais laikais. Jo kapas yra netoli Poguliankos kaimo.

Bažnyčioje jam net biustas pastatytas.

Bažnyčios šventoriuje pastatytais stambus akmeninis paminklas - tai dekanas kun. Mozės Jusio kapas.

Prieš antrą pasaulinį karą bažnyčiai priklausė 3 valakai (daugiau 60 ha) žemės netoli Kunigiškės kaimo. Mieste bažnyčiai priklausė žemė (dabartinės Z. Žemaičio vidurinės mokyklos stadionas ir garažai) ir pievos aplink bažnyčią. Bažnyčiai priklausė trys gyvenamieji namai Bažnyčios gatvėje, kluonas ir tvartas, arbatinė (Laisvės aikštė Nr. 2).

Švenčiant Dievo kūno šventę buvo organizuojama procesija po miestą, kur prie įrengtų altorių įvairiose miesto vietose tikintieji melsdavosi.

Bažnyčioje yra 16 paveikslų drobėje (aliejas) XIX a. nutapytų Vilniaus meno mokykloje. Jos paskelbtos valstybės sau-gomais dailės paminklais. Be to, vertingi Panevėžio dirbtuviu vargonai.

1987 m. bažnyčios šventorių papucėlė liaudies meistro Juo-

zo Jakšto medžio skulptūra-kryžius, skirtas Lietuvos krikščionybės įvedimo Lietuvoje 600-osioms metinėms.

Ilgus sovietmečio metus aktyvesnė bažnyčios veikla buvo draudžiama. Ir tik papūtus atgimimo vėjams leista įvesti tikybos pamokas mokyklose, laisvai skelbti dievo žodį. Įvairūs renginiai jau organizuojami kartu su bažnyčia.

1994 m. dekano Marijono Savicko iniciatyva (kapelionas kunigas Petras Tarvydas) suremontuotas didysis bažnyčios altorius, pašalinta pertvara, skyrusi altorių nuo besimeldžiančiųjų.

C E R K V Ė

XIX a. pirmoje pusėje Vilniaus gatvėje buvo pastatyta medinė pravoslavų cerkvė. 1863 m. numalšinus sukilimą caro vyriausybei vykdant rusinimo politiką prireikė gražesnės cerkvės, labiau patraukiančios liaudį. 1897 m. vietoje buvusios medinės cerkvės pastatyta nauja cerkvė. Cerkvei priklausė gyvenamasis namas (jis buvo toje vietoje, kur šiuo metu pašto pastatas), ūkiniai pastatai ir žemės plotas (už upelio į Zadvarninkų pusę).

Pastaciūs pravoslavų cerkvę prie jos buvo įsteigtos kelios pradžios mokyklos, aštuonklasė gimnazija, keturklasė mokykla (berniukų), mergaičių carienės Marijos vardo keturklasė mokykla ir vyrių pedagoginiai kursai. Tas mokyklas lankė lietuvių ir rusų valdininkų vaikai. Tačiau Lietuvos rusinimui jie faktiškai nedaug tepasitarnavo, nes iš jų išėjo nemaža lietuvių veikėjų, jų tarpe aukštų valdininkų, kunigų, karininkų ir net ministerių.

Pamaldos cerkvėje šiais laikais vyksta tik šventinėmis dienomis. Pamaldas laiko šventikas, atvažiuojantis iš Švenčionelių Josif Zitiašvili.

Pravoslavų kačinės yra Pakalnės gatvėje.

S E N T I K I U M A L D O S N A M A I

Strūnaičio gatvėje yra nedidelė medinė cerkvė, priklausanti sentikių bendruomenei, kuri pastatyta XVIII a. pirmoje pusėje. Tiksli pastatymo data nėra nustatyta.

Žemė aplink cerkvę iki tarybų valdžios priklausa šiemas maldos namams.

Šios cerkvės vidus išpuoštas ikonomis, pieštomis medyje, metale.

Sakoma, kad didžiujų švenčių metu visi tikintieji netelpa į šiuos maldos namus.

Šiuo metu "batiuška" čia dirba Makarov Ilarion Sidorovič.

Sentikių kapinės yra Vilniaus gatvėje.

K I T I M A L D O S N A M A I

Be šių minėtų Šventovių mieste iki II-ojo pasaulinio karo buvo 5 žydų sinagogos, tame skaičiuje viena priklausė sektais "sigim".

Dvi mūrinės buvo dabartinio parko teritorijoje arčiau Turgaus gatvės, trečia buvo Turgaus gatvėje (prie miesto pirties), ketvirta Švenčionelių gatvėje (prie upelio), penkta Vilniaus gatvėje (buvusios vaistinės kieme – Vilniaus 12a).

Visos jos nugriautas 1944 m. liepos 7 d. karo veiksmų metu.

Žydų sinagogose moterys meldėsi atskirai, vyrai atskirai. Prie sinagogų buvo rabinų mokyklos.

Žydų kapinės yra tarp Miško gatvės ir Lentupio gatvės. Nuo 1953 metų šiose kapinėse jau nelaidojama.

Totorių kapinės yra Vilniaus gatvėje už sentikių kapinių. Jos gražiai aptvertos, sutvarkytos.

Š V I E T I M A S

Švenčionių mokyklos taip pat turi seną istoriją. Kada čia buvo įkurta pirmoji pradžios mokykla tiksliu žinių neturime. Yra žinoma, kad ji jau veikė XVIII a. 1782 m. toje mokykloje mokėsi 9 mokiniai, o 1828 m. - 32 mokiniai.

1834 m. buvo įkurta apskrities bajorų mokykla. 1885 m. triklasėje mokykloje mokėsi 70 mokiniai. Parapijinėje - 47 mokiniai, dviklasėje žydu - 58 mokiniai. Buvo dėstoma idиš ir ivrito kalbos.

1845 m. balandžio mėnesį caras Nikolajus I (1825-1855) leido Švenčionių pavietui (rajonui) naudotis herbu. Tai buvo skydo viršutinėje dalyje raudoname fone vytis, o apatinėje - dvi seliavos žydrame fone.

1859 m. atidaryta gimnazija, o 1864 m. uždaryta Muravjovo īsakymu.

Po 1863 m. sukilimo, uždraudus spaudą, į Švenčionis, kaip tolimą Lietuvos užkampį, retai užklysdavo lietuviška knyga ar laikraštis.

Lietuvišką spaudą nešė du vyrai - Adomas Mykolas Padleckas ir Mykolas Vaiškūnas. Jie palaidoti Švenčionių kapinėse.

Retai čia užklysdavo "Varpas", "Aušra". Vienintelis lietuviybės šadintojas buvo maldaknygė "Šaltinis", kurią ne kiekvienas turėjo, o ir ją turéti spaudos draudimo metais buvo nesaugu.

Pradėjo brautis slavizmas ir daugelis žmonių griebési sventimos kalbos ir papročių. Svetima buvo brukama žmonėms į galvą. Lenkų šléktos irgi nesnaudė. Lietuviškos inteligentijos nebuvo, todėl niekas negalejo sulaikyti slavizmo veržimosi.

Su rusų īsigalėjimu vyko ir Švenčionių rusinimas. Pastačius provoslavų cerkvę, prie jos buvo įsteigtos kelios pradžios mokyklos, aštuonklasė gimnazija, keturklasė berniukų mokykla, mergaičių carienės Marijos vardo keturklasė mokykla ir vyru pedagoginiai kursai. Tas mokyklas lankė lietuviai ir rusų valdininkų vaikai. Tačiau Lietuvos rusinimui jie faktiškai nedaug tepastarnavo. Iš jų išėjo nemaža lietuvių veikėjų, jų tarpe aukštų valdininkų, kunigų, karininkų ir net ministerių.

1896 m. buvo pastatytas Švenčionių mieste koplyčia 1831-1863 metų sukilėliams atminti, kuri tarybinių barbarų nugriauta 1964 m. gegužės 19 d.

1989 m. ji vėl atstatyta ir iškilmingai pašventinta.

Lenkai lietuvių kalbą iš Švenčionių bažnyčios išstūmė. Lenkininkai kunigai manė, kad lenkybė sujungta su katalikų tikėjimu apsaugos lietuvius nuo surusinimo ir supravoslavinimo. 1880 m. visur skambėjo tik lenkų kalbā.

Bet nežiūrint to, kad daugelyje Lietuvos vietų klebonija buvo lenkinimo tvirtovė, iš Švenčionių klebonijos beveik visą laiką skrido lietuviškoji šviesa. Ji, anot kunigo N. Švogžlio "buvo vienos lietuvių tautinio atgimimo mokytoja ir vadovė, ji savo laiku keliais atvejais buvo ir karingas lietuviybės štabas. Pati bažnyčia keliais laikotarpiais buvo virtusi aršia lietuvių-lenkų kalbos grumtynių arena, kurioje net kraujas buvo liejamas". (Mūsų Vilnius", 1933, Nr. 7).

1868-1903 m. Švenčionyse klebonavo kunigas Mozė Jusys-Jusevičius, sulenkėjęs lietuvis, atsidavęs lenkų reikalams. Bet jo vikarai dažniausiai buvo karštai lietuvių patriotai. Nelietuvių kurija ir negaléjo skirti, nes daug gyventojų lenkiškai nesupratc

Žinomiausias vikarų buvo kunigas Ignas Šopara, platus masto lietuviybės apaštalas, parašęs lietuvių kalbos gramatiką (nebuvo išspausdinta). Jau apie 1890 m. jis pratino švenčioniškius lietuviškai giedoti; eiti išpažinties lietuvių kalba, ragino namie kalbēti tik lietuviškai. Jo rūpesčiu pusė pamaldų buvo lietuvių kalba.

Vikaras kunigas Benediktas Krištaponis ne tik su visais kalbėjo lietuviškai, bet pratino žmones ir skaityti gimtaja kalba. Jo pastangomis švenčioniškių tautinė sąmonė buvo atgai-vinta, pagilinta. Kunigas Placidas Šarkauskas, anot kunigo N. Švogžlio, buvo didvyriškas knygnešys ir didysis lietuvintojas. Jo vadovaujami švenčioniškiai išėjo puikią darbo, kovos ir pasiaukojimo mokyklą. Jau apie 1894 m. kunigas Šarkauskas suorganizavo knygų gabenimą iš Prūsų ir jų platinimą visoje apylinkėje. Jis sudarė slaptą spaudos platinimo štabą. Be kitų jam talkino du ištikimiausi parapijos lietuviai: Adomas Padleckas iš Želabų kaimo ir Stanislovas Vaiškūnas iš Kurpių kaimo. Buvo gabenami, saugisi slepiami ir uoliai platinami lietuviški elementoriai, katekizmai, maldaknygės ir įvairios brošiūros, nukreiptos prieš rusus. Kunigas buvo sumanus: nei klebonijoje, nei pas artimus platintojus knygų nelaikydavo. Didžiausias knygų sandėlis buvo įrengtas Vinčiūnų vienkiemyje. Platintojų tarpe dirbo daugiausia moterys, visiems knygos atgabenama į namus.

Ypač daug padėjo Vinčiūnų tarnaitė Konstancija Čiučiurkaitė.

Po klebono Jusio mirties (1903 m.) iš Švenčionis atvyko kunigas Jonas Burba Jenasis. Nuo tada čia prasidėjo garsus "Burbos" periodas! Naujasis klebonas rėmė knygnešius, spaudos platinimo darbą ir lietuvių tautinį atgimimą. Rusai savo ruožtu sustiprino knygnešių sekimą. Buvo suimti Padleckas su Vaiškūnu, pusantru metų tardyti, kankinti, o paskui nuteisti po 15 metų katorgos ir kalinami grandinėmis prirakinti prie sienos. Taip jie iškalėjo po šešerius metus. 1904 m., gręžinus spaudą ir paskelbus amnestiją, jie buvo paleisti. Kai Adomas Padleckas po poros metų mirė, jis laidojės kunigas J. Burba pasakė graudų pamokslą, o gausi žmonių minia balsu verkė.

Kunigas J. Burba skyrėsi iš kitų žmonių giliu ir praktišku lietuviškumu, blaivumu, jaunimo meile bei linksmumu ir kitomis dorybėmis. 1875 m. dėl savo nepaprastai linksmo būdo jis turėjo būti pašalintas iš Vilniaus kunigų seminarijos, bet buvo paliktas dėl didelės klierkų stokos. Atkeltas iš Švenčionis, tuojau išvijo iš klebonijos lenkiškus papročius ir įvedė lietuviškus. Prieš jį klebonijos tarnai buvo tik lenkai, o svečiai - grafai, kunigaikščiai, dvarininkai. Burba atidarė duris visiems paprastiems žmonėms, pats juos linksmai priimdamas, sodindavo prie stalo. Klebonas greitai pažino visus 1200 parapijiečių, vadindavo juos vardoais. Bet jie visi turėjo kalbėti lietuviškai. Nekėsdamas degtinės, po pamaldų eidavo per smukles ir vaikydavo iš jų geriančius. Smuklės viena po kitos émė nykti. Pamokslus J. Burba sakydavo labai įdomius. Pasakojama, kad vieno pamokslo metu visa bažnyčia keturis kartus pravirkusi ir tiek pat prapliupusi juoktis. Jis buvo nepaprastas liaudies kalbetojas, nuostabiai mokéjės paveikti žmones. Kunigas Burba išgarsino lietuwybę: kai pats klebonas buvo smarkus lietuvis, tai ir jo parapijiečiai nebijojo tokiai rodytis. Ta lietuwybė sukélė ir dvarininkų audrą. Šie émė ruoštis kovai prieš lietuvius. Lietuwybės skleidimo darbe Burbai némaža padėjo jo patriotiški vikarai: kunigas Kardelis, kunigas Matevičius, kunigas Bistrajis, kunigas Burba-Burbelė, kunigas Paplauskas ir kunigas Paulavičius. Lenkai, turėdami pusę pamaldų, jautė, kad jų padėtis turės silpnėti. Tiék įsikarščiuota, jog abi pusės iš bažnyčią atsinešdavo ilgų adatų, aštriai ylių, kartais ir plytgalių. Nenorédami patekti į teismą, kunigai susidūrimų metu dažniausiai pasislėpdavo. Giedotojai stengdavosi vieni kitus perraikiti. 1909 m. Vilniaus kurijoje jau buvo keli pūdaišvenčioniški skundų bei bylių. Kartą kunigui Paplauskui sakant lietuvišką

pamokslą viena sulenkėjusi mergina, pavarde Bulkaitė, vis spiegė, spjaudė ir kitokiais būdais kélé triukšmą. Kunigas kelis kartus ją iš sakyklos žegnojo, laimino. Kai triukšmadarė vis nesiliovė, kunigas Paplauskas ją iš sakyklos prakeikė. Po šio įvykio Bulkaitė sunyko, émė sirgti įvairiausiomis ligomis ir pati prisipažino, kad kunigas ją pagrįstai prakeikęs. 1909 m. kilo garsi byla. Iš Vilniaus kurijos atvyko du tardytojai: lietuvis kunigas Juozapas Kukta ir lenkų kūnigas St. Jasienskas. Buvo prisaikdinti liudytojai, kurie turéjo liudyti apie sukeltą triukšmą ir muštynes. Kai komisija paklausė, ar tiesa, kad lenkai bažnyčioje mušësi, Švenčionis niškis Čeponas atsakė: "Kad lenkams prieš mirtį tektų tiek velnių, kiek aš gavau nuo jų kumščių. " Po šio įvykio komisija pripažino lenkų sukeltą triukšmą buvus neteisėtą, o Vilniaus vyskupijos administratorius kunigas Michalkevičius paskyrė du sekmadienius lietuviškoms pamaldoms, o trečią - lenkiškoms. Lenkų liudytojai buvo labai susijaudinę, juos ištiko nelaimės. Turlajienė staiga mirė. Padvaiskaitė išėjo iš proto, o Turlajus peréjo į provoslaviją. Bet ir Švenčionių kunigai buvo po trijų savaičių iškėlęoti: klebonas Burba išvyko į Švenčionélius, kunigas K. Paulavičius - į Alytų, kunigas I. Paplauskas iškeltas į gudišką parapiją. Visi trys nauji "paskyrimai" atlikti 1909 12 08 "tarnybos ir pastoracijos labui". Tačiau Švenčioniškiai dar ilgai neužmiršo kunigo Burbos. Jis mirė Vilniaus krašte 1915 metų rudenį.

Apie jo gyvenimą ir veiklą žmonėse buvo daugybė anekdotų. Nors ir didelių gabumų žmogus, Burba pasiliiko tik dekanu ir garbės kanauninku, o amžiaus gale neteko ir dekanato. Pasakojama, kad kartą Labanore jis atsiskyrė nuo kitų kunigų, kai šie sumanė nueiti pasiklausyti garsiuju Labanoro ubagų giedojimo. Kunigus gerokai nustebino vienas ubagas, tvirtu balsu gražiai giedojęs kunigų psalmes. Kiti ubagai taip pat gražiai giedoję ir grojė Labanoro dūdomis. Dvasininkai apéjė visus ubagus ir davę jiems geros išmaldos. Tik kunigas Jauniška ubagui psalmininkui tėdavęs vieną skatiką. Kai kunigai grįžę į kleboniją, netrukus atsiradęs ir kunigas Burba. Jis gražinės visiems kunigams jam duotas aukas, o Jaunišką išbaręs, kad už tokį gerą giedojimą tėdavęs jam vieną skatiką.

Vėl pasakojama, kad kartą Burbos pamokslø metu į bažnyčią įbégęs šunelis. Klebonas tuoju nutraukęs pamokslą ir, pirštu rodydamas į šuni, pasakės: "Išvarykite šitą parapijietį, pamokslø jis išklausys, bet vistiek jo nevykdys..." Žmonės išraudę, nes

supratę, kad tie žodžiai jiems taikyti.

Po sensacingos bylos, 1909-1912 m., Švenčionyse klebonavo asketas kunigas Jurgis Mačiulskis. Jo laikais bažnyčioje irgi buvo neramumų, o tautinė kova užvirė ir už bažnyčios sienų.

Vikarai kunigas Matas Cijūnaitis ir kunigas Kazimieras Lieševičius stiprino lietuvių tautinį sajūdį, rūpinosi sudaryti didžiulių ir gera lietuvišką chorą, organizavo lietuviškus vakarélius vaidinimus, pramogas. Kai vykdavo kalėdoti, veždavosi platinti ir lietuviškų knygų. Dėl savo veiklos abu vikarai buvo iš Švenčionių iškelti. Bet iš jų vietą atvyko taip pat veiklūs lietuviai: kunigas Giedrys ir kunigas Mališauskas. Jiedu drauge su klebonu pradėjo organizuoti slaptas lietuviškas mokyklas ir veikiai sukūrė jų ištisą tinklą. Mokyklos veikė Bajoruose, Činčikose (mokytoja P. Jasiulionytė), Daukšiuose (mokytoja Jasiukonytė), Kulniškėje (mokytoja A. Čiučiurkaitė) ir kitose vietose. Jei kurią iš mokyklų rusai susekdavo, ji būdavo slaptai perkeliama į kitą kaimą. Kunigai parūpindavo lėšų ir leisdavo kaimietes mokytis, išugydami iš jų geras "daraktarkas". Jų nuopelnai lietuviybės išlaikymo ir tautinio susipratimo kėlimo darbe labai dideli.

1912 m. klebonu buvo atkeltas sulenkėjęs lietuvis Justinas Petronis, kilęs iš Tverečiaus parapijos. Lietuviškos veiklos jis nerémė. Veikiai prigriebé lietuvius vikarus, laikydamas jų lietuvišką visuomeninį darbą "jauno kunigo netaktišku išsišokimu".

I Švenčionis nebehorėjo keltis né vienas jaunas kunigas. Vikarai vis dėlto savo darbą nesustabdė, varė jį išsijuosę, rengdami spektaklius išplatindami Vilniaus bei Seinų lietuvišką spaudą. Prie jų veiklos prisidėjo i Švenčionis atkeltas garsus Vilniaus krašto lietuviybės apaštalas kunigas A. Mikaila.

Lietuvių vikarų eiles padidino jauni kunigai A. Rukas ir K. Petutis. Jų rūpesčiu moterys lietuviškai meldési, vaikai skaitė lietuviškus elementorius, mergaitės siūdindavosi lietuviškus kostiumus, o vaikinai traukė lietuviškas kariškas dainas. Seinų "Šaltinio" ir Vilniaus "Aušros" i Švenčionių paštą ateidavo jau 500 agzempliorių. Vargonai, choras ir visa bažnyčia garsėjo lietuviškomis giesmėmis.

Prieš pirmajį pasaulinį karą lietuviybė Švenčionyse buvo jau labai stipri. Ji buvo puoselejama karo metu.

Vikaras kunigas Benediktas Virbickas, kilęs iš Žaslių parapijos, planingai tėsé lietuvišką veiklą: jis subūré į chorą lietuvišką šviesuomenę, įkūrė gausią lietuvišką knygų biblioteką,

mokyklose rengė lietuviškus vaikų spektaklius, duodavo patarimų mokytojams. Jis įsteigė daraktorių, t. y., tų laikų mokytoju "gamyklą", vadinamąją davatkų seminarija, kuri vaistininko Valiulio namuose ruošė lietuvius mokytojus visai Švenčionių apskričiai. Neturėdami pakankamai vietas ir mokslo priemonių, būsimieji mokytojai dažniausiai rašydavo pasidėję sąsiuvinius ant grindų.

Daugelyje kaimų kunigas Virbickas suorganizavo vakarinius kursus, kur buvo rašto dalykų, skaitomas Maironis ir kiti mūsų rašytojai. Jis pats dviračiu aplankydavo visas paskaitas, visus kaimus. Bet klebonas įskundė jį vokiečių valdžiai ir išdavė jo susisiekimo priemonę - dviratį. Ob-Osto valdžia dviratį sukonfiskavo. Tai buvo 1918 metais, kada dviratis buvo labai reta ir brandži susisiekimo priemonė. Tačiau Virbicko veikla nesustojo. Jis suorganizavo garsiąsias "asamblėjas", kurios paprastai baigdavosi Tautos himnu. Jo veikla pasibaigė tik tada, kai jis, klebono įskustą administratoriui, ištrėmė. Tačiau jo ir kitų pasėtas grūdas jau ėmė duoti gerą vaisių: lenkai, okupavę Vilniaus kraštą, rado Švenčionių apskrityje gerai paruoštus atsparius lietuvių veikėjus bei inteligenčių kadrus, turėjusius ištvernės bei patyrimo kovoti ir naujos okupacijos metu. Ypač platų veiklos barą išvarė 1913 m. Švenčionyse įsteigtoji Ryto lietuvių švietimo draugija, kurios svarbiausi iniciatoriai buvo: kunigas A. Mikaila, kunigas Bakšys, V. Valiulis, A. Jurkėnas, S. Lemešis, K. Vinciūnas ir P. Merkelis.

Tikroji visai lietuviška pradžios mokykla Švenčionyse buvo įkurta 1916 m. Jos pirmasis mokytojas buvo 17 metų gimnazistas Nikodemas Švogžlys.

I Š M O K Y K L U I S T O R I J O S

Po pirmo pasaulinio karo Švenčionių apskritis buvo lietuviškiausia visame Vilniaus krašte, todėl lietuviai inteligentai nutarė įsteigti Švenčionyse lietuvių gimnaziją. Vilniaus "Ryto" draugijos nariai pritarė ir žadėjo materialiai paremti, tačiau vokiečių okupacijos metu ši sumanymą buvo sunku įvykdyti.

1918 m. kunigas dekanas Justinas Petranis vyko į Vilnių Švenčionių gimnazijos steigimo reikalais. Kunigas J. Petranis susitiko su profesoriumi Z. Žemaičiu. Abudu tverėčenai ėmësi darbo. Kunigas J. Petranis turėjo leidimą važiuoti traukiniu į kitą apskritį, miestą, o Z. Žemaitis tokio leidimo neturėjo. Lietuvos Tarybos švietimo departamento direktorius M. Yčas daug rūpinosi, bet veltui. Vokiečiai keršijo lietuviams, kad jie 1918 m. vasario 16 d. paskelbė nepriklausomybę. Profesorius Z. Žemaitis iš Vilniaus išvyko slaptai, be leidimo išdriso važiuoti traukiniu, kuriame buvo vežami kareiviai. Kelionė pasisekė.

Profesorius Z. Žemaitis buvo priimtas apskrities viršininko fon Frideriko, kuriam išdėstė savo planą. Apskrities viršininkas atsakė neigiamai. Jis pasakė, kad leidimas duotas lenkams. Pablogėjus padėčiai vakaruose, vokiečiai pasidarė nuolaidesni. Profesorius Z. Žemaitis persikélė gyventi į Švenčionis. Sunku buvo gauti pastatą gimnazijai, bet po daugelio pastangų pastatas gautas prie geležinkelio stoties, degtinės sandėlyje, be langų, durų, grindų. Remontas sunkiai sekësi, nes ką dieną padarydavo, naktį kareiviai išardydavo, medžiagas išvogdavo ir parduodavo. Direktorium buvo paskirtas Z. Žemaitis.

Pirmas mokytojų posėdis įvyko 1919 m. sausio 8 d. Dalyvavo direktorius Z. Žemaitis, N. Rymienė, P. Petronytė, P. Butkus, A. Rimas, kunigas N. Lajauskas ir muzikas P. Čiučiurka.

Į gimnaziją buvo priimta 58 mokiniai. 14 į pirmą klasę, 27 į antrą klasę, 17 į trečią klasę. 1919 m. sausio 9 d. prasidėjo pamokos. Iki balandžio mėnesio bolševikai dirbtį netrukdė, tik įsakė panaikinti gimnazijoje tikybos pamokas ir kad lotynų kalbos pamokos neturi būti privalomos. Įsakė gimnaziją pavadinti "Švenčionių II-ojo laipsnio". Darbo mokykla su dėstoma lietuvių kalba". Balandžio mėnesio pabaigoje bolševikai pasitraukė, ne-

beliko valdžios. Gyventojai nutarė išsirinkti valdžią - laikiną vyriausybę, valdybą, kuri žiūrėtų mieste tvarkos. Bolševikai gegužės 2 d. vėl užémė Švenčionis ir tą pačią dieną suėmė 13 komiteto narių. Pakeliui į Švenčionėlius 8 komiteto narius susaudė, apkaltinę kontrevoliucionieriai be teismo. Likusieji 5 komiteto nariai buvo paleisti. Jų pasigailėjo kaip nesąmoningų inteligenčius, paėmė parašus, kad iš Švenčionių neišvažiuos. Z. Žemaitis suprato, kad gresia pavojas - areštas, išvyko iš Švenčionių ir daugiau negrižo.

1919 m. baladžio 21 d. lenkai užémė Vilnių. 1919 m. birželio 12 d. prancūzų karinė misija nustatė pirmą demarkacijos liniją. Lenkai pažeidė šią liniją. 1919 m. liepos 18 d. maršalas Fošas nustatė antrą demarkacijos liniją, kurią lenkai taip pat pažeidė. Vėl buvo nustatyta demarkacijos linija lenkų naudai, paliekant Vilnių lenkams. Iš pradžių J. Pilsudskis bandė sukurti "Laikinąją Lietuvos valdžią", bet, neradęs tinkamų kandidatų, įsteigė "Vyriausiąją Rytų žemėų valdybą". Lenkų karinuomenės daliniai veržėsi į Lietuvos gilumą.

Padėtis Švenčionių mieste pablogėjo. Lenkų valdžia paėmė gimnazijoja patalpas. Gimnazija buvo perkelta į rusų laikais buvusių iždinės rūmus. Gimnazijos direktoriumi buvo paskirtas daktaras A. Rymas. Mokytojų personalas beveik nepasikeitė. Buvo atidaryta ketvirta klasė.

1920 m. liepos mėnesį Raudonoji Armija organizavo kontrpuolimą. 1920 m. liepos 12 d. Maskvoje RTFSR vyriausybė pasirašė taikos sutartį su Lietuvos vyriausybe, pripažindama Vilnių ir Vilniaus kraštą Lietuvai. Tą pačią dieną Anglija įteikė Tarybų Rusijos vyriausybės notą, kuria reikalavo sulaikyti puolimą ir palikti Vilniaus kraštą Lenkijai. 1920 m. liepos 14 d. Raudonoji Armija užémė Vilnių ir rugpjūčio 27 d. perdavė Vilnių ir Vilniaus kraštą Lietuvai. 1920 m. rugpjūčio 30 d. Lenkijos kariniai daliniai išsiveržė į Lietuvos teritoriją.

1920 m. rugpjūčio 25 d. Švenčionių gimnazijos direktoriumi paskirtas Matas Untulis. Gimnazija gavo rusų mokyklos pastatą. Įsteigta penkta klasė.

Mokslo metai pradėti, bet neilgam. 1920 m. Švenčionių "Ryto" draugija atsiskyrė nuo Vilniaus "Ryto" draugijos. Švenčionių "Ryto" draugija išlaikė lietuvių gimnaziją ir pradines mokyklas.

1920 m. spalio 10 d. Švenčionis užémė L. Želigovskio kariuomenė. Tai buvo trečias išsiveržimas į Lietuvą. Įsakymu Nr. 1

skelbė apie "Vidurinės Lietuvos valstybės organizavimą". Lenkija pareiškė pripažianti "Vidurinę Lietuvą" nepriklausoma valstybe. Buvo sudaryta Laikinoji valdymo komisija, vadovaujama V. Abramavičiaus. Komisijos nariai buvo lenkų nacionalistai. Jie buvo departamentų direktoriai. Švietimo departamento direktorius Lichtorovič ilgą laiką nesiuntė vizitatoriu i Švenčionių lietuvių gimnaziją ir pradines mokyklas.

1922 m. sausio mėnesio pradžioje i Švenčionis atvyko du mokyklų vizitatoriai: Fiedorovič ir Rachalski, kurie pakvietė gimnazijos direktorių M. Untuli i lenkų gimnaziją ir įsakė nutraukti pamokas, nes jie esą sužinoję, kad gimnazijoje mokosi atvykę iš Kauno mokiniai. Jie pareikalvo, kad direkcija pateiktų mokinių sąrašą, kur būtų pažymėta gyvenamoji vieta, gimimo metai. Gimnazijos direktorius greitai pateikė sąrašą. Kunigo J. Petranicės deka vėl prasidėjo pamokos.

1922 m. "Vidurinė Lietuva" buvo formaliai prijungta prie Lenkijos. Švietimo departamentas panaikintas, švietimo reikalus tvarkė "Vilniaus mokyklų Kuratorija".

Pasibaigus 1922/23 mokslo metams buvo ištremtas gimnazijos mokytojas R. Butkus, o po jo direktorius M. Untulis i Nepriklausomą Lietuvą. Gimnazija neteko direktoriaus. Mokyklų Kuratorių buvo pasiūlyta šie kandidatai: kunigas Rudzinskas, kunigas Zajančauskas, St. Kairiūkštis, kunigas K. Čibiras, daktaras J. Šlapelis, B. Untulis, kunigas Taškūnas, kunigas J. Stankevičius, bet Mokyklų Kuratorija nei vieno iš šių kandidatų nepatvirtino.

1923 m. lapkričio mén. 23 d. Mokyklų Kuratorija raštu Nr. 19795/23 III Švenčionių lietuvių gimnaziją antrą kartą uždarė. Jos likimu susirūpino direktorius A. Rymas, Švenčionių "Ryto" valdybė, Vilniaus lietuviai. Lenkų reikalavimai ir prie-kaištai buvo paneigti. Uždarius gimnaziją, ji buvo pertvarkyta į lietuvių mokyklą su keliais skyriaus, kuriuose pamokos buvo dėstomos pagal gimnazijos programą.

Gimnazijos uždarymo byla buvo svarstoma Varšuvos seime ir per lietuvių visuomenės pastangas gimnazijai buvo leista tapti darbą. Iš gimnazijos vėl buvo atimtos patalpos. I jas atsikraustė lenkų gimnazija. Taigi, Švenčionių lietuvių gimnazija buvo išmesta iš savo pačios per didelį vargą ir išlaidas sutavrkytų namų. Gimnaziją priglaudė dekanas kunigas J. Petranis i parapijinius namus prie bažnyčios (špitole). Taip buvo užbaigtai 1924/25 mokslo metai.

1924 m. pradžioje sugrįžo iš užsienio Münsterio (Vestfali-

joje) pabaigęs aukštuosius mokslus: istoriją, filosofiją, lotynų kalbą d-ras Kazys Trukanas, kuris tais pačiais metais kovo 1 d. buvo paskirtas mokytoju. D-ras K. Trukanas buvo Vilniaus krašto kilmės. Jis gimė 1892 m. vasario 28 d. Dūkšto valsčiuje, Undralėnų kaime, todėl Švenčionių "Ryto" valdyba žemietį pasiūlė kandidatu į direktorius Švenčionių mieste. Vilniaus apygardos Mokyklų Kuratorija d-rą K. Trukaną patvirtino direktoriumi. Darbo sąlygos buvo sunkios, nebuvo patalpų gimnazijai. Lenkai atémé nemažai inventoriaus prieš pirmą pasaulinį karą priklausiusi rusų mokykloms. Gimnazijai buvo keliami vis didesni reikalavimai. Buvo išreikalausta, kad dauguma dalykų būtų dėstoma lenkų kalba ir mokiniai aktyviai dalyvautų Lenkijos valstybinėse šventėse, iškilmingai minėtų Vilniaus krašto pagrobimo metines.

Reikėjo statyti gimnazijai patalpas. Buvo renkamos aukos gimnazijos statybai. Jas rinko ir Tunas Vaižgantas. Už surinktas lėšas Švenčionių dekanas N. Vaišutis nupirkो 3 hektarų žemės sklypą, pradėjo gimnazijos statybą 3-iosios gegužės gatvėje (dabar Adutiškio). Direktoriui K. Trukanui teko tartis su kaimiečiais, kurie veždavò malkas į turgų, dėl medienos paruošimo statybai. Lenkų valdžia nepadėjo statyboms, bet dar rasdavo įvairių priekabių.

Per dielius vargus gimnazijai pastatai buvo pastatyti. Mokiniams apgyvendinti pastatytais bendrabutis ir pradinė mokykla su sale. 1930 m. gimnazijos mokiniai mokési naujose patalpose.

Buvo sudarytas tinkamas mokymo darbui personalas. Mokiniai turéjo nešioti uniformas. Buvo įsteigtas dūdų orkestras, suorganizuotas mokinii choras, artistų-mégėjų kuopa. Į šį darbą daug pastangų idéjo mokytojai B. Cicénaité, M. Vildžiūtė, muzikas P. Čiučeika ir kiti.

1925 m. vasarą direktorius K. Trukanas buvo lenkų privertsas išvykti iš Švenčionių. Jis išvyko į Klaipédą. Švenčionių gimnazija vėl liko be direktoriaus. D-as A. Rimas trečią kartą buvo paskirtas direktoriumi. Direktoriaus pareigas éjo 1925-29 metais. A. Rimas kaip gydytojas daug padéjo švenčioniškiams gydydamas vietinius gyventojus. Tarybiniais metais buvo persekiojamas ir 1945 m. areštuotas už tai, kad tardomas pasaké "noriu laisvos Lietuvos" ir išvežtas į Lukiškių kalėjimą. Tolimesnis likimas nežinomas.

Gimnazijoje mokinii daugéjo. Buvo paralelių klasių. 1929 m. į Švenčionis atvyko Aleksandras Petraitis, kuris tais pačiais

metais paskirtas direktoriumi. Gimnazijoje jau buvo 8 klasės. (Iki tol buvo 6 klasės). Dalis mokinų baigę 6 klasės toliausdėl sunkių sąlygų nesimokė, turtingesni vykdavo į Vilnių Vytauto Didžiojo gimnaziją ir po poros metų gaudavo brandos atestatą.

Švenčionių gimnazija buvo privati, išlaikoma "Ryto". Lenkijos švietimo įstatymai deklaravo, kad privačios gimnazijos gali gauti valstybinių gimnazijų teises, tačiau valdžia nesutiko tokiam teisių duoti Vilniaus krašto lietuvių gimnazijoms. Lietuvių gimnazijos abiturientams nebuvo karinės prievolės lengvatų ir į aukštąsias mokyklas gakėjo būti priimti laisvaisiais klausytojais.

Tik nuo 1925 m. lietuviams abiturientams buvo leista laikyti baigiamuosius egzaminus Kuratorijos sudarytoje egzaminų komisijoje o nuo 1931 m. ir Švenčionių gimnazijos abiturientams buvo leidžiama eksternu laikyti baigiamuosius egzaminus kartu su Vilniaus lietuvių gimnazijos mokiniais. 1931 m. brandos egzaminus išlaikė 4 abiturientai eksternu teisėmis. 1932 m. - 7 abiturientai, 1933 m. - 4, 1934 - 12. Tokiu būdu per 4 metus Švenčionių lietuvių gimnazija baigė 27 mokiniai, kurių daugelis įstojo į universitetą.

Gimnazijoje daugėjo mokslo priemonių, įsigytą geografijos ir istorijos žemėlapiai, gaubliai, paveikslai ir kita. Įsigytą inventoriaus bendrabučiui, kurio vedėja buvo E. Cicėnaitė.

1934 m. sausio 9 d. buvo švenčiamas 15 metų gimnazijos atidarymo jubiliejas. Iškilmėse dalyvavo profesorius Z. Žemaitis ir daug kitų svečių. Iškilmėse buvo sugiedotas lenkų himnas. Vilniaus Mokyklų Kuratorija pareikalavo pasiaiškinti, o rugpjūčio mėnesio 11 d. pašalino A. Petraitį iš gimnazijos direktoriaus pareigų. Direktoriaus pareigas laikinai buvo pavesta kapelionui A. Micui. Iki 1934 m. gimnazija neturėjo valstybinių teisių, todėl mokiniai laikydavo egzaminus eksternu teisėmis.

Priėmus Lenkijos Seime vidurinę mokyklų pertvarkymo įstatymą, reikėjo gimnazijos programą pakeisti iš pagrindų. Seni vadovėliai buvo netinkami, o nauji buvo išleisti lenkų kalba, kas sudarė daug sunkumų.

Gimnazijoje buvo trys moksleivių lavinimosi kuopelės; literaturą "Ažuolo", skautų "Vytauto Didžiojo draugovė", sporto. Skautus rėmė d-ras A. Rimas, direktorius A. Petraitis, kunigas A.) Micas.

1936-1937 m. prasidėjo masinės represijos prieš lietuvius. Persekojama spauda, uždarinėjamos lietuviškos mokyklos. 1937 m. rugpjūčio 31 d. uždaryta Švenčionių lietuvių gimnazija tik kaip vadinta kunigaikščio Kęstučio vardu.

A. Mačionis buvo paskutinis šios mokyklos direktorius. Vilniaus Mokyklų kuratorius pasakė: "Mokyklas uždarinėjome ir uždarinésime, kol nepalausime jūsų priešiškos dvasios".

Ši mokymo įstaiga, daugelių kartų uždaroma, persekiojama, veikusi aprėžtomis teisémis, atliko labai didelį darbą, paruošdama daugybę šviesių žmonių visai lenkų okupuotai Vilniaus sričiai. Lietuvių mokytojų draugijos skyrius buvo stipriausias viename Vilniaus krašte, turėjo gerą lituanistinę biblioteką ir gražų muziejų su daugybe seniemu, o taip pat gausų numizmatikos ir dokumentų rinkinių. Lietuvos žemės ūkio draugija rūpinosi pakelti ekonominę lietuvių gerovę. Lietuviai skautai lankė bei stiprino lietuviškuosius kaimus, auklėjo jaunimą lietuviška dvasia. Gausūs šv. Kazimiero draugijos skyriai kėlė tautinių bei religinių lietuvių susipratimą. Okupacijai stiprėjant, beveik visos šios organizacijos buvo lenkų uždarytos, bet jos jau buvo spėjusios paséti lietuvišką sekla.

Iš ano meto Švenčionių lietuvių veikėjų minétinių kunigas Nikodemas Vaišutis, gimnazijos kapelionas, d-as Aleksandras Rimas, jo žmona Natalija, didžiulėmis pastangomis padėjė išsilakyti lietuvių gimnazijai. Rymų dešinioji ranka buvo kunigas Jonas Skruodis, dėstęs lietuvių kalbą, parašęs apie 20 knygų - vadovélių. Jis ypač mėgo kaimiečiai, kurių tarpe jis varė akciją laikytis senųjų lietuviškų papročių. Kiekvienas mokinys, norėdamas gauti geresnį pažymį, turėdavo, grįždamas iš atostogų, atvežti jam mažiausia tris jo dar negirdėtas paškas, dešimt patarlių, kiek burtų ir kito tautosakinio turto. Šis didysis šventėjas mirė anksti. Patį A. Rymą bolševikai kalino ir kankino 1939 ir 1940 metais. Iš kitų darbuotojų lenkų laikais dar minétinių Eleonorą Trinkūnaitę, ilgametę bendrabučio ir knygyno vedėją Justutę, "Ryto" draugijos kasininką Maldžiūną, mokytojai Šiekštėlės, gausi kultūrininkų Maminskų šeima, Šalna, Gudénas ir daugelis kitų. Lietuviška veikla ypač gražiai reiškėsi 1930 Vytauto Didžiojo metais. Tais metais buvo surengta daugybė ekskursijų, buvo statomi paminklai, kryžiai, steigiamos bibliotekos. Švenčionių lietuvaitei labai pamėgo ir išpopularino tautinių drabužių dėvėjimą. Parengimų bei šokių metu buvo kalbama tik lietuviškai, pašalinių parėjūnų neįsileisdavo ir sujais nedraugaudavo.

Lenkai savo veiklą pradėjo lietuvių persekiojimu, gyventojų surašymais, balsavimais. Surašinėtojai, išėjė į lietuvių

namus garsiai šūkteldavo "dzien dobry" (laba diena) ir, jeigu kas į tai lenkiškai atsakydavo, visus namų gyventojus užrašydavo lenkais. Mieste tuojuo atsirado kelios daboklės, daug lenkiškų įstaigų, šimtai valdininkų.

"Švenčionys dabar pilni visokių "didelių" ponų ir ponaičių. Jie visi uniformuoti, baltais arais nusisagstę, apsikabinę... Jų kepurės - konfederatkos, su keturiais ragais, jų kelnės su lampasais ir kojos su pentinais. Visi valdininkai turi "garbės" špagas ir niekaip jų neatskirsi nuo didžiausių generolių.

Kai 1920 m. lenkai bėgo tolimojon Varšuvon, kai nebebuvo kada žiūrēti špagą, tik kailių gelbėjo, tai daugumas jų tada patys draskė nuo savęs baltuosius arus ir metė šalin... Daugelis jų ir lietuviais vadisnosi... Kad tik gyvi išliktų. O dabar išdidūs spaceravoja..." - rašė N. Švogžlys "Mūsų Švenčionys".

Lietuviai ištisus 20 metų kovojo su jais. Štai keletas kovos epizodų.

1919 birželio 6 d. lenkams tik užėmus Švenčionis, Švenčionių apylinkėse įvyko slaptas okupuotosios Lietuvos atstovų ir jų veikėjų suvažiavimas. Taš suvažiavimas be kita ko, nutarė rinkti ir skelbti medžiagą apie lietuvių persekiojimus (mušimą, kalinimą, žudymus, moterų prievertavimus) ir prašyti Lietuvos vyriausybę, okupuotus kraštus išlaisvinti.

Lietuvių kunigų dvasią tebebuvo gyva. Todėl persekiojimai buvo nukreipti ir į juos. 1921 m. birželio 11 d. suimti du jauni lietuviai kunigai. Tais pačiais metais ties Zibalais nužudytas kunigas Kazimieras Lajauskas. Nepaisydami pavoju, kunigas Kazimieras Miknevičius ir kunigas Zigmas Drobė energingai dirbo lietuviybės puoselėjimo darbą ir toliau.

1921 m. gruodžio 20 d. lenkų administracija paliepė lietuvių gimnazijos vadovybei užleisti gimnazijos rūmus lenkams.

1922 m. sausio 20 d. gimnazija uždaryta. Ta gimnazija buvo uždaroma ir atidaroma net penkis kartus. Gimnazijos direktorius Matas Untulis 1923 m. ištremtas į Nepriklausomą Lietuvą.

Švenčionių gimnazija, kurios mokinį skaičius buvo pakilęs iki 300, ypač persekiojo Vilniaus Mokyklų kuratorius Gonsiorovskis. 1923 m. gimnazijos uždarymo byla pasiekė net Lenkijos Seimą Varšuvoje.

Švenčionyse veikės "Ryto" švietimo draugijos centras įvairose apskrities vietose turėjo vienuolika skyrių. Per juos buvo organizuojamos ir išlaikomos lietuviškos mokyklos ir vyk-

domas visas švietimo darbas. 1921-1922 metais lietuviškose mokyklose mokėsi 2874 mokiniai, o 1930 metais jau tik 1658. 1921-1923 metų vasaromis Švenčionyse buvo surengti mokytojų kursai, paruošę nežiną lituvių mokytojų.

1939 m. Švenčioniškiai kovėjo prieš prijungimą prieš prijungimą prie Baltarusijos. Buvo rašomi pareiškimai į Vilnių, Maskvą. Nepaklusno vietinei valdžiai, neleido vaikų į baltarusiškas, rusiškas mokyklas. Istaigose buvo kalbama gudų, rusų kalbomis, nes valdininkai buvo nežiniai iš kur atvykę arba vietiniai nemokšos, kurie greitai pritarė tarybinei valdžiai. Sunkus buvo laikas. Nesigirdėjo dainų, nebuvome klojimų teatru. Nebuvome turų ir garsaus "Kaziuko" turaus kovo 4 d.

1941 m. atkurta lietuvių gimnazija, kuri tarybiniais metais buvo pavadinta Švenčionių I-a vidurine mokykla.

Pirmieji pokario metai - sunkūs metai ir mokyklų istorijoje. Nebuvome vadovėlių, sąsiuvinių.

Švenčionių I-oje vidurinėje mokykloje mokiniių skaičius metai iš metų augo. Jau po 1950 m. neužteko patalpų visiems vaikams mokytis vienoje pamainoje. Kai kurias klases imta mokytis popietinėje, II-oje pamainoje.

Priimami respublikoje ir atitinkamai rajone įsakai dėl visuotinio privailegio mokslo. Pradžioje septynmečio, vėliau ir vidurinio. Dar kurį laiką mokslas aukštessnėse klasėse buvo mokamas.

Po profesoriaus Zigmo Žemaičio, šios mokyklos įkūrėjo, mirties, 1970 metais mokykla pavadinta Zigmo Žemaičio vardu.

Daug žymiu žmonių buvo šios mokyklos mokiniai: medicinos mokslų daktarai G. Čepulis, A. Telyčėnas, medicinos mokslų kandidatas J. Spėcius, A. Žygas, G. Kurtinytė ir kiti.

Veterinarijos akademijoje dirba profesorius Č. Jukna, istorikė profesorė P. Dundulienė, mokslų kandidatas P. Bernatavičius ir daug jų išvykusiu į užsienį.

Zigmo Žemaičio vidurinės mokyklos mokiniai su meile prisimenė dirbusius mokytojus: fizikę Pranę Bielinienę, aištringą liaudies šokių vadovę, vaidinių, Naujametinių karnevalų organizatoren, vokiečių kalbos mokytoją P. Šakalienę, istorijos mokytoją I. Vernytę, rusų kalbos mokytoją garsėjusią "pogromais" (taip vadino si jo mokiniių klausinėjimo būda), kai iškurt buvo pakviečiami 8-10 mokiniai, išrikiuojant prieš klasę, užduodami jiems klausimai ir turi tuoj pat atsakinėti) G. Dubatovką, lietuvių kalbos moky-

tojus I. Augūnaite, I. Laužadienę, S. Kadzevičių ir kitus.

Nepamirštamose mokykloje fizinio lavinimo mokytojo V. Laužadžio organizuotos spartakijados, klasių išvykos į gamtą, teatrus, ekskursijos po Lietuvą.

1978 m. buvo baigtas statyti ir atiduotas naudoti mokyklos priestatas su bendrabučiu bei erdvia sporto salė.

1994 metų pavasarį šią mokyklą baigė 50-oji abiturientų laida. Pagal aktyvaus miesto kraštotoyrininko S. Gemburo surinktus duomenis Švenčionių Zigmuno Žemaičio mokyklą 1945-1966 metais baigė 661 mokinys.

Nepriklausomybės metais mokykla užmezgė ryšius su viena Vokietijos mokykla. 1993 metų birželio 23-28 dienomis Z. Žemaičio vidurinėje viešėjo Lietuvai draugiškos Vokietijos "liaudies diplomatai"- mokytojai ir mokiniai, kurie gyveno švenčioniškių šeimose. Vaikai susidraugavo. Neužilgo Z. Žemaičio vidurinės mokyklos vaikų grupė su mokytojais apsilankė Vokietijoje.

1994 metų vasario mėn. atkeliavo labdaros ziunta iš Vokietijos į Zigmuno Žemaičio vidurinę mokyklą, atsiusta čia anksčiau buvusių svečiuose mokytojų ir mokinijų iniciatyva.

Nemažai medžiagos apie Z. Žemaičio vidurinę mokyklą yra sukaupta mokytojo Stasio Kadzevičiaus iniciatyva įsteigtame mokyklos muziejuje, kuriam šiuo metu vadovauja A. Kadzevičius. 1994 metų "Šventėdės" rajono leidžiamo laikraščio puslapiuose A. Likaitė, buvusi šios mokyklos mokinė, straipsnyje "Tautos dvasia - nemirtinga" išspausdintame per kelis šic laikraščio numerius taip pat nemažai medžiagos paskelbė apie šią mokyklą.

Rusų kalba mokiniai mokėsi Švenčionių II-oje vidurinėje mokykloje. Čia kurį laiką buvo ir lenkų kalba besimokančios klasės, bet ilgainiui jos išnyko. Dirbantieji mokėsi šioje mokykloje vakarais, vadinamoje vakarinėje mokykloje. Pagal S. Gemburo surinktus duomenis 1945-1966 metais Švenčionių II-ą vidurinę mokyklą baigė 488 mokiniai ir vakarinę mokyklą 162 žmonės.

1969 metais ši mokykla Šventė 25-metį. Šventėje dalyvavo pokario metų direktorius Jurgėjas Muliukovas, jau vėlesnių metų direktorius Jurgėjas Adamovičius, kuriam vadovaujant buvo statomas dabartinės mokyklos pastatas.

Ilgus metus šioje mokyklos direktoriaus pareigas ėjo Jurijus Ivanovas, vėliau Pavelas Aršinevas. Pastaruoju metu šiai mokyklii vadovauja Jurijus Šemaška. Direktoriaus pavaduotėja čia

dirba Teresa Potašova:

1994 m. ši mokykla išleido 46-ąją abiturientų laidą.

Pokario metais Švenčionyse buvo įsteigta mokytojų seminarija, vėliau perkelta į Švenčionėlius.

Sprendžiant jaunesniojo medicinos personalo stygių prie rajoninės ligoninės buvo organizuota dviejų metų felčerių mokykla.

1959 m. spalio 1 d. iškilmungai buvo atidarytas Cirkliškio žemės ūkio technikumas, vėliau vadintas Cirkliškio tarybiniu ūkiu-technikumu. Šiuo metu pavadintas Cirkliškio žemės ūkio mokykla.

1959 m. buvo atidaryta vaikų muzikos mokykla, kurios pirmasis direktorius buvo B.Čiūlada. Jį pakeitė V. Ratkevičius, o nuo 1968 m. iki šiandien šiai mokyklai vadovauja V. Nemeikienė. 1993 m. muzikos mokykla, iki tol buvusi Adutiškio gatvėje, persikėlė į "Liepaitės" lopšelio-darželio patalpas Taikos gatvėje. Šiuo metu čia mokosi muzikos 95 vaikai. Yra fortepijono, akordeono, kanklių, choreografijos ir kt. klasės. Mokslos mokamas. Per mėnesį šiuo metu reikia mokėti 10% nuo minimalaus pragyvenimo lygio.

Mieste dirba du vaikų lopšeliai-darželiai. Tai: "Gandriukas" ir "Liepaitė". Jei anksčiau buvo didelė problema atiduoti vaiką į darželį, tai pertvarkos metais, prasidėjus bedarbystei, darželiuose vaikų skaičius gerokai sumažėjo. "Gandriuko" lopšelio-darželio vedėja šiuo metu yra Ulenija Poklikajeva, "Liepaitės" - Aldona Pečiulienė.

Švenčionių rajono Darbo žmonių deputatų
tarybos vykdomojo komiteto
S P R E N D I M A S
Dėl priemonių visuotiniam septynmečiui
mokymui įgyvendinti rajone

Tarybų valdžios metais mūsų rajone įgyvendintas visuotinis septynmetis mokymas ir sudarytos realios sąlygos palaipsniui pereiti prie privalomo vidurinio mokslo. Tačiau rajone nors ir yra platus septynmečių ir vidurinių mokyklų tinklas, vis dar pasitaiko, kad nežymi vaikų dalis kasmet nelanko mokyklą ir neįgyja septynmečio mokslo.

Remiantis 1958 metų rugpjūčio 27 dienos Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku "Dėl priemonių visuotiniam privalomam septynmečiui mokymui įgyvendinti Lietuvos TSR" Švenčionių rajono Darbo žmonių deputatų tarybos vykdomasis komitetas n u s p r e n d ė i a:

1. Nustatyti, kad 7-15 metų amžiaus vaikai turi išeiti visuotinį privalomą septynmetį mokymą.
2. Vyresni kaip 15 metų paaugliai, nebaigę septynių klasių, privalo mokytis kaimo bei darbininkų jaunimo mokyklose arba specialiose mokyklose ir baigtį septynioms klasėms prilygstantį moksą.
3. Tėvai arba kiti globojantieji vaikus asmenys, vengiantieji leisti vaikus į moksą, yra baudžiami administraciniemis nuobaudomis ligi 100 rublių (naujais pinigais iki 10 rublių).
4. Šis sprendimo vykdymo kontrolė pavedama liaudies švietimo skyriui ir milicijos organams.
5. Šis sprendimas įsigalioja praėjus 15 dienų nuo jo paskelbimo ir galioja Švenčionių rajono teritorijoje 2 metus.

Švenčionių rajono darbo žmonių deputatų tarybos vykdomojo komiteto pirmininkas Z. Žeimantas

Švenčionių rajono darbo žmonių deputatų tarybos vykdomojo komiteto sekretorius A. Lazauskas

K U L T Ü R O S R E N G I N I A I

Nors Švenčionių miestas ir pakraščio miestas, bet kultūrinis gyvenimas Jame daugiau ar mažiau pulsavo. Vyko literatūros vakarai, svečiavosi rašytojai ir poetai.

1971 m. balandžio mėn. Z. Žemaičio vidurinėje mokykloje vyko susitikimas su vaikų poetu Anzelmu Matučiu.

Tą pačių metų birželio 4 d. vyko poezijos pavasario šventė. Joje dalyvavo: Gediminas Astrauskas, Albinas Bernotas, Vytautas Bložė, Alfonsas Maldonis, Juozas Nekrošius, Violeta Palčinskaitė, Vacys Reimeris, Jonas Strielkūnas, baltarusių poetas Vladimiras Pavlovas, estas Arvis Sygas ir Vilniaus dramos teatro aktorius Tomas Vaisieta.

1978 m. kovo mėn. vyko susitikimas su rašytoju Vytautu Petkevičiumi.

1979 m. lapkričio mėn. įvyko I-asis kultūros namų dainų ir šokių ansamblio koncertas. (Vėliau pavadintas "Aukštaitija").

1980 m. pasirašyta kūrybinio bendradarbiavimo sutartis su "Lietuvos ansambliu". Sutartimi Šefai įsipareigojo teikti mūsų rajono saviveiklininkams metodinę paramą, be to, paruošti Švenčionių dainų ir šokių ansamblį, kad iki 1992 m. sausio 1 d. jam būtų suteiktas liaudies kolektivo vardas.

Įsimintinas Švenčioniškiams buvo 1980 metais kovo mėn. vykėsus susitikimas su liaudies rašytoju Juozu Baltušiu. Salė pilnutėlė. Ilgai vyko pokalbis. Rašytojas atsakinėjo į jam pateiktus klausimus. Pasirašė norintiemis gauti autografus.

1980 m. spalio mėn. - susitikimas su junoro meistrais. Svečiuose buvo Gediminas Astrauskas, "Šluotos" redakcijos laiškų skyriaus vedėjas A. Lukša, "Žvaiždės" rajoninio laikraščio korespondentas A. Cimbolaitis.

1980 m. lapkričio mėn. susitikimas su Lietuvos komjaunimo premijos laureatu Jonu Mačiukevičiumi, "Jaunimo gretų" žurnalo vyr. redaktoriumi V. Barausku. Dalyvavo aktorius R. Butkevičius, LTGR nusipelnę artistai E. Kuodis ir J. Girijotė, kompozitorius V. Ločeris, dainų kūrėjas ir atlikėjas V. Babravičius. Šio susitikimo metu Švenčioniškiams buvo padovanota ir pirmą kartą padainuota scenoje "Bžerų sietuva". Žodž. V. Barausko, muz. A. Bražinsko.

1981 m. vasario mėn. vyko literatūros dienos. Dalyvavo: Stasė Bucevičienė, Antanas Drilinga, Jonas Kalinauskas, Raimondas

Kašauskas, Petras Keidošius, Rimantas Šavelis, Algimantas Zurba.

1981 m. liepos mėn. susitikimas su poetu ir prozininku A. Drilinga.

1981 m. spalio mėn. "Muzikos rudo" aplankė ir Švenčionis. Koncertą vedė muzikologas Viktoras Gerulaitis. Dalyvavo artistai Eduardas Kaniava, Danielius Sadauskas, LTJR nusipelniusi artistė Birutė Almonaitytė, J. Šleinytė ir G. Vitėnaitė, profesorius meno mokslo daktaras J. Gaudrimas, kompozitorius ir dirigentas Viktoras Budrevičius, kompozitorius Algimantas Bražinskas. Svečius lydėjo ir susitikime dalyvavo LKP CK kultūros skyriaus vedėjas S. Šimkus.

1984 m. gegužės mén. susitikimas su RTFSR liaudies artiste Aleksandra Pachnutova ir TJRJ valstybinės premijos laureatu poetu Nikolajumi Dobronravovu.

1984 m. ž. Žemaičio vidurinėje mokykloje iškilmingai pažymėtos Zigmo Žemaičio 100-osios gimimo metinės.

1985 m. vasario mén. susitikimas su Vytautu Petkevičiumi. Ištraukas iš jo kūrinių skaitė respublikos nusipelniusi meno veikėja, aktorė Marija Rusteikaitė. Susitikime dalyvavo ir kalbėjo kino ir teatro režisierius Augustas Baltrušaitis, kartu su rašytoju pagal "Šermukšnių lietu" parašęs scenarijų kino filmui.

1985 m. lapkričio mén. svečiavosi poetas Juozas Nekrošius.

1985 m. gruodžio mén. vyko rašytojų sąjungos renginys "Laiko pulsas". Švenčionyse susitikime su gyventojais dalyvavo Algimantas Zurba, Pavelas Gelbaka, Vaidotas Daunys, Felikzas Jokubauskas, Vytautas Ročickas, Rimantas Šavelis, baltarusių poetas Anatolijus Vertinskis.

1986 m. spalio mén. susitikimas su poetu Eduardu Seleličiu. Jo eiles skaitė aktorė Undinė Nasvytytė.

1988 m. balandžio mén. susitikimas su rašytoju Stasiu Kašausku, kurio kūrinių ištraukas skaitė Vilniaus jaunimo teatro aktorė I. Strinaitytė.

Organizuojami renginiai ir vietos kultūros darbuotojų iniciatyva. Štai 1989 m. vasario 5 d. Švenčionių miesto parke organizuota Užgavėnių šventė. Šventės simboliai - Kanapinis ir Lašininis. Vaikai galėjo pasivažinėti bričkutėmis (besniegė

žiema), kartu su téveliais pasigardžiuoti prekybininkų iškeptais blynais ir kitokiais gardumynais.

Linksmino susirinkusius Švenčionių kultūros centro saviveiklininkai, Kaltanėnų kaimo kultūros namų kapela, liaudies muzikantas iš Milkūškų kaimo kultūros namų Juozas Nevedomskas.

Pradétois švēsti Joninés, rudens švenčių dienos ir kt.

1989 m. organizuotoje knygos šventėje "Žemėj būtų liūdna be poetų", kuri vyko lapkričio mén., dalyvavo Mykolas Karčiauskas ir aktorė A. Klumptytė.

1994 m. gegužės mén. Švenčionyse rašytojas Vytautas Bubnys.

Be to per šį laikotarpį buvo organizuota nemažai gélių parodų. Nemaža Švenčionyse buvo ir yra gelininkų mègėjų, iš kurių labiausiai žinoma Teklė Galinienė. Niekur mieste nèra tokių puikių rožių, kitų gélių, kaip jos darželyje. Ši grožių mylanti moteris visuomet dalyvauja gélių parodose ir nuolat laimi pŕtzines vietas. Nemažiau žinoma ir Regina Muravjova, kurios darželiu prie namo gérisi prieidamas kiekvienas neabejingas grožiui. Žinomas mieste ir gelininkės J. Jablonskienė, R. Leipuvienė bei L. Vaitkevičienė.

Organizuotose gélių parodose būdavo atsiliepimai apie parodas sąciuviniai, iš kurių norisi pateikti lankytojų atsiliepimus:

1974 m. rugpjūčio 24 d.

Ačiū Švenčionių moterims už puikias gèles. Sunkiomis vasaros sąlygomis išaugintas nuostabus grožis. Tai jų karštos širdys su šildė ir išpuoselėjo iš gležno daigelio puiku augala. Linkime tolimesnės sekmės darbe ir kuryboje.

Ignalina

Bepirščiai.

1975 m. rugpjūčio 23 d.

Gélės tuošia gyvenimą, auklėja žmogų. Labai ačiū Švenčionių miesto vykdomajam komitetui, moterų tarybai už gražią parodą. Labai patiko kompozicija "Gyvieji mirusiems", "Dovana".

Daugiau tokių parodų.

Utenos miesto gyventoja.

1975 m. rugpjūčio 24 d.

Šauniai suruošė, draugai švenčioniškiai. Ne ką atsiliekate nuo Respublikinių gélių parodų.

6 kauniečių vardu.

1977 m. rugsėjo 3 d.

Šlovė rankoms auginančioms duoną, šlovė rankoms puoselėjančioms groži...

1977 m. rugsėjo 3-4 d.

Paroda mane sužavėjo, praturtino dvasiškai. Kiekviena puokštė savotiškai graži, bet lahiausiai patiko kompozicijos: "Kraujas ir pelenai", "Dainuok, jaunyste!", "Sveikas Spali!" Kaip puiku būtų, jei tokios parodos būtų organizuojamos dažniau. O šiandien noriu padėkoti už suteiktą grožį.

Parašas

1978 m. birželio 1 d. vyko miesto vaikų darbų: piešinių, rankdarbių, gėlių paroda, skirta tarptautinei vaikų gymimo dienai

Mes labai sujaudintos neišpasakytais vaikučių gabumais. Kiek meilės, atsidavimo jų darbeliuose. Gal ne vienas iš jų bus "dileliais" žmonėmis. O tai ką pamatėme dėkingos esam organizatoriams.

Parašai.

1979 m. rugsėjo 16 d. buvo organizuota patiekalų, pagamintų iš vaisių ir daržovių, paroda.

Paroda paliko gerą įspūdį, pagirtina iniciatyva panašius renginius organizuoti. Skoningas apipavidalinimas, išradinai paruošti patiekalai sukelia norą ir pačiomis kažką panašaus pasigaminti. Nuoširdžiai dėkoju parodos rengėjams.

Karosienė

1979 09 16

Kaunas

1985 birželio 22 d.

Esame dėkingi parodos organizatoriams už eilines lauko gėles, kurios kitomis spalvomis pražydo ir prakalbo parodos salėje. Labai originalios kompozicijos krepšeliuose. Paroda - tai mokymas. Mes pasinaudösime ja puošiant savo namus ir suteikiant jiems šventiškumo ir estetiskumo.

Trys parašai

Taip pat šiuo laikotarpiu buvo organizuojamos liaudies meno meistrų parodos vietas atlikėjų, o taip pat ir Vilniaus zonas. Vietos meno draugijos pirmininkė jau daugelių metų yra Aleksandra Kudabienė, audėja rankšluosčių, lovatiessių, juostų, savo asmeninei parodai yra pateikusi mezginių bei siuvinėjimų.

Ankstesniais metais organizuotos kasmetinės dainų ir šokių šventės prie Beržuvio ežero V. Mačionio, rajono vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojo iniciatyva, buvo perkeltos prie Belio ežero. Čia, mėgstamoje miestiečių vietoje, kalno papédėje buvo įrengta Dainų ir šokių estrada. Kas metai, dabar jau čia, vyko rajoninės ir zoninės dainų ir šokių šventės, festivaliai. Keliems šimtams saviveiklininkų susirinkus aidėjo dainos, sukosi šokėjų poros. Kalno viršuje šventės dieną buvo įrengiami bufetai, "išmetamos" retesnės prekės, todėl žmonių susirinkdavo daug.

Ir vieta čia tikrai nuostabi... Nuo kalno pro pušelęs matosi žalsvas Belio ežero vanduo...

Kalną papuošė liaudies menininko Juozo Jakšto išdrožta iš medžio skulptūra.

Atvykusias ekskursijas veždavome prie šio ežero, lyg norėdami parodyti atvykusiems, kad mūsų krašto gamta nuostabi...

M U Z I E J A U S E T N O G R A F I N I A I R I N K I N I A I

Pagrindinė etnografinė medžiaga, turima muziejuje, siekia XIX a. antrą pusę - XX amžiaus pradžią ir leidžia plačiau pažvelgti į laikotarpio valstietiškos kultūros tradicijas.

Tuo laikotarpiu kaimo vyko žymūs socialiniai ekonominiai pokyčiai, plėtėsi kapitalistiniai santykiai, didėjo valstiečių turtinė diferenciacija. Valstiečių natūralinio ūkio nykimą spartino po baudžiavos panaikinimo atsiradusi laisvesnė valstiečių migracija, augantis darbo rankų poreikis mieste, didėjanti sandomojo darbo dvaruose reikšmė. Visa tai naikino patriarchalinių kaimo uždarumą. Kaimo be savo gamybos atsirado ir pirkinių darbo īrankių, modernesnių namų apyvokos reikmenų, baldų, drabužių.

Iš visų muziejuje turimų etnografinių eksponatų (daugiau kaip 3000 vnt. pagrindiniame fonde) vieną didžiausių grupių sudaro darbo īrankių rinkiniai. Tai žemės ūkio padargai, nuo pačių primityviausių - žagrių, medinių akėcių, spragilių iki sudėtingesnių - kuliamųjų mašinų. Įvairūs linų apdirbimo īrankiai - brauktuvės, šepečiai, vieni iš seniausių mynimo īrankių, vartotų visoje Lietuvoje dar ir XX amžiuje, - rankiniai mintuvai. Įdomūs žvejybos īrankiai, įvairių tipų bučiai, varžos, žeberklai. Retesnės varžos. Jų forma panaši į bučių, tik gamyboje naudota žilvičių vytelės.

Valstiečiai augino daug gyvulių. Gyvulininkystės inventorius buvo skirtas pašarams gabenti - neštuvali, rezginės, jiems ruošti - kaponės, žolės smulkintuvai, o gyvuliams šerti - loviai, girdyklos.

Be svarbiausių verslų XIX a. antroje ir XX a. pirmoje pusėje daliai kaimo bežemių ir mažažemių valstiečių amatas buvo vienas pagrindinių pragyvenimo šaltinių, todėl tuo metu amatinių ir buvo daugiausia.

Mūsų miškingame krašte buvo išvystytas medžio apdirbimas. Kaimo buvo dailidžių, stalių, kubilių, račių. Muziejuje turime šių amatinių darbo īrankių komplektą. Mažai kur dabar kaimo sutinkamas dailidžių naudojamas skluitas. Tai tam tikras įkypai penties einančiais plačiais ašmenimis kirvis, naudotas rastams tašyti.

Etnografiniu požiūriu įdomiausias yra vežimų ratų dirbimas. Stabulėms ir kitoms dalimsteiktinti naudotas tekinimo staklės -

tekarnė. Stipinams į stebulę sukalti buvo reikalingas specialus prietaisas - ratadarė.

Antras didelis muziejaus rinkinys - buities reikmenys. Seniausi šio grupės eksponatai - spinta, išskaptuota iš medžio kamieno (1850 m. Vidutinės km.), žibalinės lemos (1856 m. Kurpių km.), piestos (1754 m. Kulniškės km.), kuperkas (kraičio skrynia) - 1852 m. Bagutiškio km. Tenka pažymėti, kad mūsų krašte, skirtingai negu kitose Lietuvos srityse, naudoti kuperkai, dažniausia vienspalviai, be tapybos elementų.

Baldai nesudėtingi - stalai, suolai, namų darbo kėdės, bet pasiturinčių valstiečių namuose plito ir naujoviški, dažnai fabrikiniai baldai: komodos, drabužių spintos, minkštasuoliai. Gražių baldų saugoma ir mūsų muziejaus fonduose. Puošnios spintos su tekintomis kolonomis, durų ir stalčių plokštumos drožinėtos įvairiais reljefiniais motyvais.

Gausiausia kolekcijoje įvairių indų - medinių, molinių, metalinių. Seniausi indai mediniai skobtiniai. Tai geldos, loviši kubilai, dubenys. Paplitę buvo šuleliniai indai, padirbtí iš lentučių su lankais - kibirai, melžtuvės. Namų apyvokoje nepakeičiam moliniai puodeliai, dubenys, puodynės, ąsočiai. Ąsočiai puošti geometriniais raštais, padengti įvairios spalvos glazūra. Buvo paplitusi ir juodoji keramika, puodai, padirbtí iš molio su trinto žvyro ar deginto akmens priemaiša. XX amžiaus pirmame ketvirtupyje plačiau imta naudoti metalinius indus.

Be abejonės, vienas gražiausiu muziejaus rinkinių - audiniai. Didžiausią grupę sudaro dekoratyviniai. Puošniausi - lovatiess. Pagal raštus jas galima suskirstyti į keletą grupių. Tai languotos, skersadryžės bei įvairių geometrinių motyvų. Mūsų krašte retai sutinkamos išilgadryžės lovatiess. Raštuose daugiausia derinamos dvi spalvos. Deriniai įvairūs: rudai raudona - tamsiai žalia, balta-juoda, žalia-juoda, violetinė-raudona.

Rankšluosčių raštai ne mažiau gausūs ir įvairūs - langučiai stulpeliai, dryželiai. Jų galuose dažnai įaudžiamu raudonu žičkų ruožai, kraštai puošiami kuteliais. XIX a. pabaigoje pamažu nykssta žičkų užaudimai, kutelius keičia mezginiai. Geometrinių motyvų ritmikai išryškinti rankšluosčiuose derinami balinti ir nebalinti siūlai.

Staltiesių raštai paprastesni negu rankšluosčių - didesni ar mažesni langai, rombai.

Austų juostų nedaug, daugiau pintų iš vilnonių siūlų. Be

senųjų kaimo audėjų kaupiami ir dabartinių audėjų darbai. Jie vykusiai derina tradicinius liaudies audinių elementus su naujais raštais bei jų kompozicijomis.

Mažesni muziejuje nérinių, drabužių, muzikos instrumentų rinkiniai.

Kiekvienas saugomas eksponatas svarbus, savitas, maža dalelė mūsų krašto praeities, patikimas šaltinis liaudies materialinės ir dvasinės kultūros pažinimui.

Giedrė Viščionytė
Nalšios muziejaus jaunesnioji
mokslinė bendradarbė
"Žvaigždė", 1994 04 09

Muziejus, anksčiau vadintas kraštotoyros muziejumi, seniausiuose pagal amžių pastatuose. Jo istorija netrumpa. Jam daugiau kaip 45 metai. Šiuo metu jo fonduose saugoma per 33000 eksponatų.

Naujojo muziejaus statyba vyksta jau dešimtmetį. Švenčioniškiai šią statybą jau vadina amžiaus statyba. 1994 m., pri-trūkus lėšų, jo statyba sustabdyta.

Nuo 1992 m. muziejus jau vadinamas Nalšios muziejumi. Jo direktore nuo 1973 metų čia dirba Vanda Stanevičienė. Daug gražių renginių: liaudies meno parodų, mezginių, rankdarbių, tapybos parodų buvo organizuota muziejaus iniciatyva. Išaiškinta naujų audėjų, tapytojų, mezgėjų bei kitų menų mylinčių žmonių. Ilgam prisiminimui išliko kaimo dienų bei kiti organizuoti renginiai.

Su malonumu užsuka į muziejų ir mažieji gyventojai į šį, nors ir nediduką, muziejų, ypač į gamtos skyrelį, kur mato paukščius ir žvėrelius gyvenančius mūsų rajono miškuose.

A N S A M B L I S " A U K Š T A I T I J A "

1978 metais pradėtas burti "Aukštaitijos" ansamblis kolektyvas. Jo pagrindu buvo rajoninių kultūros namų mišrus chorai tuo metu sėkmingai pasirodė respublikiniame konkurse "Dainuoja darbo Lietuva", dalyvavęs koncertinėje kelionėje po Bulgariją ir Švenčionių Z. Žemaičio vidurinės mokyklos šokėjai.

Ansamblio įsteigimo iniciatorius Vytautas Mačionis, tuo metu dirbęs rajono vykdomojo komiteto pirminkas pavaduotoju. Meno vadovas ir baletmeisteris choreografas Everistas Raišuotis. Chormeisterė Z. Žemaičio vidurinės mokyklos muzikos mokytoja Jūratė Kazimierėnaitė, instrumentines grupės vadovas Vytautas Maulius.

Jauną kolektyvą globojo Lietuvos valstybinis nusipelnęs liaudies dainų ir šokių ansamblis, su rajono saviveiklininkais ėmęs bendradarbiauti nuo 1973 metų.

1979 metų birželio mėnesį ansamblis išmégino savo jėgas eksperimentinėje dainų ir šokių šventėje Kaune, o lapkričio 16 d. rajoninių kultūros namų salėje įvyko dainų ir šokių ansamblio programos "Po Aukštaitijos dangumi" premjera.

Čia pirmąkart nuskambėjo specialiai ansamblui parašyta A. Bražinsko ir A. Drilingos daina "Aukštaitija maną", kuri tapo ansambliečių himnu, tarsi kolektyvo vizitine kortele.

1980 metais dalyvavo Respublikinėje dainų šventėje. Rudenį išvyko į koncertinę-turistinę kelionę laivu "Rosija" po Juodają jūrą. Aplankė miestus-didvyrius Odesą, Sevastopolį ir Novorosijską. Ansambliečiams plojo žymią kurortą - Jaltos ir Sočio žiūrovai, laivo "Rosija" turistai, Suchumio ir Batumio miestų gyventojai.

1981 metais dalyvavo Kaune vykusioje Respublikinėje dainų ir šokių ansamblų šventėje "Po gimtinės dangumi". Televizija parengė apie ansamblio kūrėjus televizijos apybraižą "Dovano-sime džiaugsmą".

1982 metus ansambliečiai sutiko kelionėje po Čekoslovakiją. Kelionė su muzika po Auksinę Prahą, Brno, Karlovy Varus, Bratislavą ir Aukštuosius Tatrus paliko daug neišdildomų įspūdžių.

1982 metų birželio mėnesį Lietuvos televizijai ansamblis paruošė nuotaikinę koncertinę programą, kuri Rytų Lietuvos gamtos fone buvo įrašyta į spalvotą videojuostą.

1983 metų rugsėjo mėnesį ansamblis keliaavo į Vokietijos Demokratinę Respubliką. Aplankė Drezdeną, Veimarą, Leipcigą, Erfurtą, Magdeburgą ir Berlyną.

1984 metais švenčioniškiams buvo suteiktas liaudies kolektivo vardas. Tais pačiais metais gegužės mėnesį ansamblis išvyko į Maskvą.

1984 metais tvirta draugystė užsimenzgė su Lenkijos Liaudies Respublikos Lomžos valvadijos dainų ir šokių ansamblio kolektyvu. Šiu metų liepos mėnesį rajoninėje dainų šventėje dalyvavo svečiai iš Lenkijos, o lapkričio mėnesį "Aukštaitija" koncertavo Lomžoje.

1985 metų liepos mėnesį ansamblis dalyvavo Respublikinėje dainų šventėje su programa "Vasarėlė graži". Čia konkurse užėmė pirmą vietą.

1986 metais gegužės mėnesį ansamblis išvyko gasto lių į Ukrainą į Chmelnickio AE, o spalio mėnesį jau Vengrijoje: Sombatliejuje, Zalacgersge, Budapeštė.

1987 metų vasarą ansamblis dalyvavo tarptautiniame Pasvaltijo respublikų festivalyje "Baltika". Lapkričio mėnesį - Lenkijoje.

Ansambliai padovanota A. Bražinskio ir V. Barausko daina "Ežerų sietuva". Po V. Mauliaus ilgą laiką orkestrui vadovavo Alvydas Pralgauskas.

1992 m. rugsėjo 1 d. Švenčionių rajono valdybos valdytojo pav., kultūros, švietimo ir sporto skyriaus vedėjos įsakymu šio ansamblio veikla nutraukta.

M E D I C I N A

Iš šešių žmonių pasakojimų žinome, kad 1934 metais Švenčionių mieste buvo ligoninė, kuri teikė medicinos pagalbą miesto ir kaimo gyventojams.

Ligoninė tuo metu buvo keliuose mediniuose pastatuose Strūnaičio gatvėje, maždaug naujai pastatytosios poliklinikos vietoje, tik arčiau gatvės. Ligoninėje buvo terapinis ir chirurginis skyriai su 30 lovų. Chirurginiame skyriuje 5 lovos buvo skirtos gindvėms, o terapiniame skyriuje kelios lovos - infekciniams ligoniams gydyti. Vyr. gydytoju čia dirbo chirurgas Malofejevas, vėliau, iki 1999 m., chirurgas Ščerba.

Ambulatorinę medicinos pagalbą gyventojams taikė gydytojai, dirbę Ligoniu kasoje. Daugelis gydytojų vertėsi privačia praktika.

Švenčionių mieste tuo metu buvo dvi privačios vaistinės.

1936 metais ligoninė buvo perkelta į buvusios mokytojų seminarijos patalpas Stoties gatvėje.

Vokiečių okupacijos metais ligoninėje vyr. gydytoju dirbo gydytojas Aleksandras Rymas, kuris vėliau buvo areštuotas sovietų. Jo vardu pavadinta buvusi Pionierių gatvė mūsų mieste 1991 metais.

1944 metais, tarybų valdžios metais, Švenčionių apskrities sveikatos skyriaus vedėju buvo paskirtas Ignatovič Justin Vikentjevič (taip jis save vadino, taip ir pasirašinėjo), kuris medicinos išsilavinimą īsigijo Tarybų Sąjungoje, bet buvo kilęs iš mūsų krašto. Jis ir vadovavo visam medicinos darbui mieste bei rajone.

Daug gyventojų tuoju po karo, tuo pačiu ir mediku, ypač viduriniojo medicinos personalo, išvažiavo į Lenkiją. Todėl trūko darbuotojų. O ir tie, kurie dirbo buvo daugumoje be spec. išsilavinimo, tik turėjo nemažai praktinių įgūdžių, nes ilgą laiką buvo dirbę ligoninėje. Jiems buvo organizuoti Raudonojo kryžiaus medicinos seserų kursai, kuriuos baigus gavo dokumentą, suteikiantį teisę dirbti ši darbą.

Daug gydytojų ir medicinos seserų atvyko dirbti iš Tarybų Sąjungos.

Nuo 1944 metų vyr. gydytoju ligoninėje dirbo Kočetov, o po jo, iki 1949 metų, terapeutė Borodina Sara Moisiejevna. 1949 metais ligoninės vyr. gydytoju buvo paskirtas gydytojas terapeutas Zagorskij Ivan Michailovič, vietinis rusas, kilęs iš Švenčionelių. Jo žmona buvo laborantė. Gyveno jie ligoninės teritorijoje atskirame namelyje. Kad jis čia pat gyveno buvo labai patogu, nes kiekvienu momentu buvo galima jį pasikviesti į konsultaciją. Tai buvo geras gydytojas, puikus žmogus, kuris daug padėjo jauniems, tik gavusiems diplomas, gydytojams, stojantiems praktinių įgūdžių. Ir nors jis buvo terapeutas, bet puikiai orientavosi ir kaip ginekologas, akušeris ar dar kurios nors specialybės gydytojas. Todėl labai dažnai ir buvo kviečiamas budinčių gydytojų į pagalbą kaip konsultantas. Jis niekada nepyko, nors kartais tekdavo per naktį jį žadinti net kelis kartus, sutrukdyti jam miegą.

Šiuo metu poliklinika, buvusi Adutiškio gatvėje dabartiniame mediniame name Nr. 36, buvo perkelta į Strūnaičio gatvę, buvusios ligoninės patalpas. Čia poliklinika dirbo iki 1985 m., tai yra, iki gaisro, kurio metu ji visiškai sudegė.

Po poros metų nuo Zagorskio paskyrimo ligoninės vyr. gydytoju buvo panaikintas sveikatos apsaugos skyrius ir miesto ligoninė nuo tada pavadinta rajonine ligonine, o jos vyr. gydytojas ėmė vadovauti visoms rajono medicinos įstaigoms.

Metams bėgant į mūsų miesto medicinos įstaigas (ligoninę, polikliniką, tub. ligoninę, sanepidemijos skyrių, moterų bei vaikų konsultacijas) atvyko daug gydytojų, jaunų specialistų, o taip pat ir medicinos seserų. Kai kurie iš jų grįžo į sostinę vos spėjė apsilti kojas.

Miesto ligoninėje kartu su tuberkuliozine ligonine buvo 260 lovų.

1958 m. I. Zagorskis išvyko į Lenkiją. Jo pareigas perėmė tuo metu dirbęs teismo medicinos ekspertu gydytojas Ignatovič Justin Vikentjevič. 1963 metais šias pareigas pradėjo eiti gydytojas ginekologas Novikovas, kuris buvo kilęs iš Baltarusijos. Šiobėt pareigose jis išdirbo iki 1968 m. Jam vadovaujant buvo gautos transporto priemonės ligoninei, aparatūra kai kuriems kabinetams.

Išvykus Novikovui dirbtį į Druskininkus centrinės ligoni- nės vyr. gydytoju buvo paskirtas Klimankovič Aleksandr Nifod- jevič, prieš tai dirbęs vyr. gydytoju Švenčionėliuose. Kilęs jis buvo iš Baltarusijos. Šiose pareigose jis išdirbo net 23 metus (1968-1991). Atleistas iš vyr. gydytojo pareigų dar du metus jis išdirbo mūsų mieste ginekologu, po to išvažiavo gyventi į Baltarusiją.

Jam vadovaujant buvo aktyviai remontuojami pastatai, statomi priestatai.

Po gaisro, sunaikinusio poliklinikos pastatus, ji buvo perkelta į tuberkuliozinės ligoninės patalpas, o šios ligoni- nės ligoniai buvo perkelti gydyti į kitas respublikos tub. li- gonines.

Pastatas, kuriaus buvo išikūrusi tub. ligoninė, buvo statytas kalėjimui, todėl ir perkėlus į čia polikliniką nebuvo kuo pasidžiaugti: patalpos niūrios, drėgnos, rūsys pilnas van- dens. Čia medikams teko dirbtį iki 1991 metų, kol gaisro sunai- kintos poliklinikos vietoje, šalia pravoslavų cerkvės, išaugo nauja, graži, erdvi poliklinika. Tai trijų aukštų mūrinis pastatas. Viskas viename pastate. Be kabinetų gydytojams yra ir pagalbiniai kabinetai: masujo, fizioterapijos, fizkultūros. Čia vietoje ir klinikinė laboratorija, rentgeno ir fluorogra- fijos kabinetai.

Panaikinus 1985 m. tub. ligoninę lovų skaičius ligoninėje liko - 203 lovos. Beveik kartu su poliklinikos statyba mieste buvo pradėta statyti ir nauja ligoninė. Dėl įvairių pričiasčių ši statyba užsiptesė ir tik 1994 metais buvo atševestos naujos ligoninės įkurtuvės. Vyr. gydytojas V. Vaitkevičius Šiose pareigose nuo 1991 metų. Prieš tai jis dirbo vyr. gydytojo pavaductoju. Šiuo metu jis gyvens Švenčionėliuose, kas yra vienintelis nepa- togumas.

Nauja ligoninė - penkių aukštų pastatas, užumantis namažą plotą nuo senosios ligoninės iki Strūnaičio gatvės. Ligoninėje yra: greitoji pagalba su priemimo skyriumi, akušerinis, gineko- loginis, chirurginis traumatologinis, vaikų, LOR ir du terapi- niai skyriai.

Taip pat ligoninėje iškūrė biocheminė laboratorija, kraujo perpylimo stotis, rentgeno kabinetas, echoskopijos ir endoskopi- jos kabinetai.

Ligoninė aprūpinta aparatūra, įrengti visi patogumai, veikia liftas.

Senosios ligoninės akušerinio ir chirurginio skyriaus patalpose numatyta įkurti senelių namus. Šiuo metu čia vyksta remontas. Juos atidaryti numatoma vasario mėn. Kitos buvusios ligoninės patalpos pertvarkytos į butus medicinos darbuotojams.

Senosios polikliniko patalpose liko dantų protezavimo kabinetas, o prie jos esančiamė dviejų aukštų pastate (mūriname) pasilioko toliau dirbti narkologinis kabinetas ir tubdispanseris.

1954 m., dirbant vyr. gydytoju I. Zagorskiui, buvo organizuoti Raudonojo kryžiaus medicinos seserų kursai, kad dirbantys be diplomą galėtų juos įsigyti. Tačiau ir po to jautėsi viduriniojo medicinos personalo trūkumas. Tada Švenčionių rajoninės ligoninės bazėje buvo įsteigta felčerių mokykla. Jos direktoriumi buvo paskirta gydytoja pediatrė B. Glatkauskaitė. Ši mokykla per tris metus paruošė apie 130 felčerius. Deugumoje tai buvo vienos gyventojų. Nemaža dalis baigusių šią mokyklą liko dirbti miesto medicinos įstaigose, kad ir seserų etatuose.

1964 m. vėl buvo organizuoti Raudonojo kryžiaus medicinos seserų kursai. Juos baigė 36 žmonės. Tokiu būdu buvo išspręsta viduriniojo medicinos personalo problema.

Ir nors mūsų mieste, kaip ir kitur, kadrai nuolat keičiasi, tačiau gana nemažas būrys medikų yra išdirbę gana ilgą laiką. Todėl ir norisi tuos žmones paminėti.

Gydytojai, išdirbę daugiau kaip 10 metų, dirbę mūsų mieste anksčiau:

B. Glatkauskaitė, pediatrė
E. Sizova, terapeutė
G. Sizovas, chirurgas
B. Valiulienė, stomatologė
A. Valiulis, chirurgas.

Šiuo metu dirbantys gydytojai:

A. Giliénė, anestesiologė
L. Karvelienė, okulistė
H. Kurcevič, chirurgas
V. Vaitkevičius, vyr. gydytojas
V. Vaitiekienė, akušerė, ginekologė
I. Zobielienė, terapeutė.

Šiuo metu dirba gydytojai, kurių darbo stažas virš 15 metų:

V. Eglinskas, stomatologas
S. Juodakienė, terapeutė
A. Lazauskienė, akušorė, ginekologė
M. Navikienė, stomatologė
D. Vaitėkienė, stomatologė.

Gydytojai, kurių darbo stažas virš 20 metų:

R. Bainauskienė, terapeutė
A. Dieninienė, terapeutė
A. Jazgevičienė, terapeutė
L. Savukynienė, dermatologė
N. Švogžlienė, terapeutė.

Vidurinis medicinos personalas, išdirbęs virš 20 metų:

Garbauskienė, medicinos sesuo
M. Jurgelianec, medicinos sesuo^X
G. Kvikišienė, medicinos sesuo^X
Li Čan Gon, dantų technikas^X
J. Nicemičienė, rentgeno med. laboratorija^X
B. Šiaudinienė, medicinos sesuo
Šematovič, medicinos sesuo
Špakovska, medicinos sesuo

Kiti darbuotojai, išdirbę virš 20 metų:

M. Gudelevičienė, statistikė
L. Kutut, medicinos registratorė
Misuščin, vairuotojas^X
Petrova, sanitariė
Plotnikova, sanitariė
B. Švogžlys, vairuotojas
Varnova, sanitariė^X
J. Veličko, med. registratorė.

Gydytojai, išdirbę virš 25 metų:

G. Avramova, rentgenologė^X
A. Dziaukštienė, ftiziatrė
D. Giedrienė, otolaringologė
A. Klimankovičius, gyrm. gydytojas, ginekologas
V. Padūmienė, ftiziatrė
B. Šidlauskas, terapeutas^X
V. Kastanauskienė, laborantė.

^X - šiuo metu jau nedirba

Vidurinis medicinos personalas, išdirbęs virš 25 metų:

- A. Činčikienė, felčerė ^X
- K. Lopinytė, felčerė
- G. Šinkūnienė, felčerė
- M. Dijokevičiūtė, akušerė
- J. Andrijanskienė, medicinos sesuo
- T. Bečelienė, medicinos sesuo
- V. Blaževič, medicinos sesuo
- A. Cicėnienė, medicinos sesuo
- O. Ciukšienė, medicinos sesuo
- A. Kirdeiko, medicinos sesuo ^X
- A. Kozakova, medicinos sesuo ^X
- H. Karaliūnienė, medicinos sesuo ^X
- J. Minikovič, medicinos sesuo
- R. Muravjova, medicinos sesuo ^X.

Kiti darbuotojai:

- J. Andrikonis, vairuotojas ^X
- A. Čalkina, sanitарė
- M. Giruckas, vairuotojas
- A. Jambul, sanitарė ^X
- S. Juranec, sanitарė ^X
- M. Lienys, vairuotojas
- I. Maksimova, buhalterė
- A. Paškovskaja, sanitарė
- V. Šakėnas, vairuotojas
- L. Tepliakova, buhalterė.

Išdirbę virš 30 metų:

- gydytojai: V. Golubeva, pediatrė
- V. Karaliūnas, chirurgas
 - J. Kurilienė, stomatologė
 - J. Remeikis, neuropatologas
 - R. Šileikaitė, chirurgė
 - N. Vinogradova, dermatologė, laborantė ^X

vidurinis medicinos personalas:

- F. Lukšonok, felceris
- O. Vaiciukienė, felcerė ^X
- S. Karpova, akušerė,
- B. Kaukėnienė, rentgenc laborantė

Medicinos seserys:

M. Jurkovlianec,
J. Kuksienė,
M. Lavrukianec,^X
M. Narkūnienė,^X
N. Petrova,
D. Pilkiene,
D. Razmienė,
G. Jadaunikienė,
A. Šivaja,^X
P. Šileikienė,
G. Žigienė.

Kiti darbuotojai:

Z. Aučinienė, virėja^X
Z. Čiučiurko, sanitare^X
B. Gurvič, ūkvedys^X
B. Kaleckienė, sanitare^X
J. Navarkina, sanitare^X.

Išdirbę virš 35 metų:

J. Rodevič, gydytoja okulistė
I. Ostrovskaja, akušerė^X
O. Povilénienė, akušerė^X
V. Lénienė, felcerė
V. Lukašonkienė, felcerė
C. Šakénienė, felcerė.
R. Gabytė, laborantė.^X

Medicinos seserys:

M. Boreikienė,^X
O. Činčikienė,
G. Daniliškina,^X
V. Dudaleva,^X
G. Kurpienė,^X
R. Tel.^X

Kiti darbuotojai: K. Posukova, sanitare^X

L. Ribakoz, sanitare^X

M. Rodevič, vairuotojas^X

B. Smagurauskienė, statistika^X

Gydytojai, kurių darbo stažas virš 40 metų:

M. Basijokaitė, akušerė, ginekologė

V. Činčikienė, terapeutė

B. Kadzevičienė, stomatologė.

Vidurinis medicinos personalas:

D. Tel, dantų technikas^X

P. Voronkova, akušerė.^X

Medicinos seserys:

T. Butiuto,

N. Čaplikaitė,

B. Kac,^X

G. Machněvičienė,

D. Micevičienė.

Kiti darbuotojai:

B. Jakutytė, sanitare

E. Kamenecka, virėja

F. Muravjova, sanitare

G. Sapeva, virėja.

Darbuotojai, išdirbe virš 45 metų:

B. Jablonskas, gydytojas sanepidemiologas

J. Micemičius, medicinos sesuo

P. Malivaikienė, medicinos sesuo.

Skyrelį paruošė gydytoja J. Rodevič

1994 12 28